

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDEN ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İSTANBUL'DA
SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KADININ
YERİ

Ayşegül YAĞÇI
2501160294

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER

İSTANBUL – 2019

ÖZ

**MÜTAREKE DÖNEMİ'NDEN ERKEN CUMHURİYET
DÖNEMİNE İSTANBUL'DA SOSYAL VE EKONOMİK
HAYATTA KADININ YERİ**

Ayşegül YAĞCI

İstanbul'da yaşayan kadınların sosyal ve ekonomik hayatlarını konu edinen bu çalışmada 1918 – 1950 dönemindeki tarihsel gelişim incelenmiştir. Belirtilen tarih aralığında hem dünyadaki hem İstanbul'daki sosyolojik ve ekonomik gelişmeler demografik açıdan değerlendirilmiş, dönemin önemli sosyolojik sorunları tespit edilmiştir. Araştırmanın başlangıç tarihi olan 1918 İstanbul'un işgal altında olduğu mütareke döneminin başlangıcıdır. Şüphesiz ki yüzyıllar boyu özgürlüğün simgesi olan bir şehrin işgal altına alınması sosyolojik ve ekonomik boyutlarda çarpıcı sonuçlar doğurmuştur. İşgal yıllarında şehir hayatında özellikle kadınların sosyal ve ekonomik açıdan nasıl etkilendiği çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışmada demografik anlamdaki bu değişimlerin toplumun sosyolojik ve kültürel kimliğinin değişmesinde ve şekillenmesinde ne denli etkili olduğu araştırılmıştır.

Araştırmanın temelinde Mütareke Dönemi yıllarından itibaren Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar geçen süre içerisinde şehirdeki sosyal ve ekonomik hayatın ne ölçüde etkilendiği ve değiştiği incelenmiştir. Özellikle kadınların bu süreç içerisinde nasıl bir hayat sürdükleri, kadınların ekonomik hayata katılımlarının başlangıcının nasıl olduğu araştırılmış, bu süreç zarfında aktif olan kadınların hayatları ve bu kadınların kurmuş oldukları dernekler ve dergiler incelenmiştir. Son olarak bu süreç içerisinde aktif kadınların aldıkları eğitim ve döneme faaliyetleri ile damga vuran, sosyal hayata önemli katkılar sağlayan öncü kadınların hayatı ele alınmaktadır.

Bu araştırma döneme ilişkin kadınlara özel basılan gazetelerden, dönemle ve konuyla ilgili basılan kitaplardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırma sonucunda dünyadaki tüm savaş dönemlerinde yaşandığı gibi Mütareke Dönemi İstanbul'unda da kadın hareketlerinin hem dünyadaki hem de ülkedeki genel ekonomik ve siyasi yapıdan etkilenecek artış gösterdiği görülmüştür.

Ayrıca eğitimde fırsat eşitliğini yakalamış kadınların da erkekler kadar hatta yeri geldiğinde onlardan daha da başarılı olabildikleri gözlemlenmiştir. Bu durum ünlü düşünür Platon'un kadın erkek eşitliğine ilişkin insanları cinsiyetlerine göre değil aldığı eğitim ve yeteneklerine göre konumlandırmanın doğru olduğu görüşünü haklı çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mütareke Dönemi, Kadın Tarihi, Ekonomik Koşullar, Sosyolojik Koşullar, İstanbul, Erken Cumhuriyet Dönemi

ABSTRACT
WOMEN IN SOCIAL AND ECONOMIC LIFE IN ISTANBUL
FROM ARMISTICE PERIOD TO EARLY REPUBLIC PERIOD
Ayşegül YAĞCI

The historical development of 1918-1950 period is examined in this study which is about the social and economic lives of women living in Istanbul. The sociological and economic developments both in the world and in Istanbul have been evaluated demographically in the mentioned date interval and important sociological problems of the period have been determined. The beginning date of this study; 1918 is the beginning of the armistice period in which Istanbul is under occupation. Undoubtedly, the occupation of a city that has been the symbol of freedom for centuries has had striking results in sociological and economic dimensions. In the years of occupation, how social and economic aspects of women are affected especially in urban life constitute an important part of the study. In this study, it has been investigated how these changes in demographic terms affect the sociological and cultural identity of society.

In this study, it has been examined that how the social and economic life in the city has been affected and changed from the armistice period until the early republic period. In particular, the life of women in this process, the beginning of the participation of women in economic life was investigated. Also it has been examined the life of the women who are active during these period and the associations and journals, magazines that established by these active women. Finally, during the menton period, the education of the active women has been studied and the life of the pioneer women who make a significant contribution to social life are examined.

This research has been prepared by using newspapers published for women in the period, and also using the periodicals and books published on the subject.

As a result of the research, just like in all wartime periods in the World, it has been seen that the women's movements have been increased and affected by both the World and general economic and political structure of the country during the armistice period of Istanbul. In addition, it has been observed that women who have

achieved equal opportunities in education can be as successful as men and even more successful than men in some areas. This fact justifies the notion that Plato's position on the subject of equality between men and women is not correct according to their sex but rather according to their education and skills.

Keywords: Armistice Period, Woman History, Economic Conditions, Social Conditions, Istanbul, Early Republic Period.

ÖNSÖZ

Kadın konusu, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi'ne giden dönüşüm sürecinde çözüme ulaşmayı bekleyen sorunların arasında en önceliklisidir.

1908 yılında Meşrutiyet aydınları ile devam eden modernleşme hareketi ve bu süreci takip eden ardarda gelen savaşlar kadınlar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Osmanlı döneminde modernleşme ilk olarak Tanzimat reformları ile başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte modernleşme hareketi ve batılılaşma öncelikli olarak basın hayatında gelişmelere yol açmış, sadece kadınlara özel pek çok gazete ve dergi yayınlanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde basın ile başlayan özgürleşme hareketi kadınların yaşamına siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda katkıda bulunurken, bu durum Cumhuriyet Dönemi'nde daha da artarak devam etmiştir.

Özellikle mütareke süreci ile başlayan kadınların içinde bulundukları bu savaş koşullarında bir yandan baskıcı bir tutum altında yaşarken öte yandan hayatlarını devam ettirebilmek ve ailenin geçimine katkıda bulunmak hatta bilfiil ailenin geçimini üstlenmek adına evlerinden dışarıya adım atmak zorunda kalarak ekonomik hayata katıldıkları gözlemlenmiştir. Kadınların ekonomik hayata katılmaları ile birlikte sosyal hayatta da daha görünür olmaya başladıkları böylelikle yeni bir kadın kimliğinin oluştuğu incelenmiştir.

Çalışmanın ana konusu Mütareke Dönemi ile başlayan ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan süreçte bu yeni kadın kimliğinin içinde bulunduğu kuruluş ve dernekler ile kadınların kendilerini ifade etme biçimi olarak kullanmış oldukları dergi ve gazeteler incelenmiş, bu süreç içerisinde mesleğinin öncüleri olmuş kadınların biyografileri çıkartılmıştır.

Araştırma sırasında çalışma olanağı bulduğum Kadıköy Akademi Kütüphanesi ve Balat'ta bulunan Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin çalışanlarına göstermiş oldukları ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca tezimin hazırlanması aşamasında danışmanlığımı yapan ve hiçbir zaman yardımını

esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER'e ve son olarak bana her konuda destek olan ve her daim teşvik eden sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ayşegül YAĞCI
İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA KADIN TARİHİ

1.1. İSTANBUL'DA TOPLUMSAL CİNSİYET TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ.....	3
1.1.1. İstanbul'un Tarihine Demografik ve İktisadi Açından Genel Bir Bakış.....	3
1.1.2. Türkiye'de ve İstanbul'da Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Erkek Eşitliği Durumu.....	15
1.2. MÜTAREKE DÖNEMİ'NDEN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATINDAKİ DEĞİŞİM.....	21
1.2.1. Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadının Yeri.....	21
1.2.2. Savaşların Kadın Hayatına Etkisi.....	28
1.2.3. Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'da Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadının Yeri.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDEN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE KADIN DERGİLERİ ve DERNEKLERİ

2.1 KADIN HAREKETİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	34
2.2 TANZİMAT DÖNEMİ'NDEN MÜTAREKE DÖNEMİ'NE UZANAN SÜREÇTE KADIN DERGİLERİ.....	36
2.3 II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDEN MÜTAREKE DÖNEMİ'NE UZANAN SÜREÇTE KADIN DERNEKLERİ VE FAALİYETLERİ.....	45
2.4 MİLLÎ MÜCADELE'DE KADIN; MİTİNGLER VE KURULAN DERNEKLER.....	51
2.5 CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADIN DERGİLERİ.....	56
2.6 CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADIN DERNEKLERİ.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDEN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE ÖNCÜ KADINLAR VE YAŞAMLARI

3.1 FATMA ALİYE.....	62
3.2. HALİDE EDİP ADIVAR.....	66
3.3 MİHRİ MÜŞFİK.....	68
3.4 HATİ (SATI) ÇIRPAN (1890 – 1956)	73
3.5 SAFİYE ALİ (1891 – 1952)	75
3.6 SABİHA SERTEL (1895 – 1968)	76
3.7 AFİFE JALE (1902 – 1941).....	78
3.8 REMZİYE HİSAR (1902 – 1992)	80
3.9 HASENE ILGAZ (1902 – 2000)	83
3.10 SÜREYYA AĞAOĞLU (1903 – 1989)	85

3.11 SABİHA ZİYA BENGÜTAŞ (1904 – 1992)	88
3.12 TEZER TAŞKIRAN (AĞAOĞLU) (1905 – 1979)	90
3.13 AFET İNAN (1908 – 1985)	91
3.14 NÜZHET TOYDEMİR GÖKDOĞAN (1910 – 2003)	94
3.15 SABİHA GÖKÇEN (1913 – 2001)	98
3.16 JALE İNAN (1914 – 2001)	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	107
EKLER	123
EK 1: Esirgeme Cemiyeti ile İlgili Türk Kadını Dergisindeki Yazı.....	123
EK 2: “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti” ile İlgili Kadınlar Dünyası Dergisindeki Yazı.....	124
EK 3: Türk Kadın Yolu Dergisindeki Yazı.....	126
EK 4: Fatma Aliye’nin Eserleri.....	128
EK 5: Fatma Aliye Hanım’ın Fotoğrafı.....	129
EK 6: Halide Edip Adivar’ın Fotoğrafı.....	130
EK 7: Mihri Müşfik’in Fotoğrafı.....	131
EK 8: Hatı (Satı) Çırpan’ın Fotoğrafı.....	132
EK 9: Safiye Ali’nin Fotoğrafı.....	133
EK 10: Sabiha Sertel’in Fotoğrafı.....	134
EK 11: Afife Jale’nin Fotoğrafı.....	135
EK 12: Remziye Hisar’ın Fotoğrafı.....	135
EK 13: Hasene Ilgaz’ın Fotoğrafı.....	136
EK 14: Süreyya Ağaoğlu’nun Fotoğrafı.....	137
EK 15: Sabiha Ziya Bengütaş’ın Fotoğrafı.....	138
EK 16: Tezer Taşkıran’ın Fotoğrafı.....	138
EK 17: Afet İnan ve Atatürk’ün Mektupları.....	139
EK 18: Afet İnan’ın Fotoğrafı.....	142
EK 19: Nüzhet Toydemir Gökdoğan’ın Fotoğrafı.....	142

EK 20: Sabiha Gökçen'in Eskişehir Askeri Hava Okulu	
Mezuniyetindeki Konuşması.....	143
EK 21: Sabiha Gökçen'in Fotoğrafi.....	144
EK 22: Jale İnan'ın Fotoğrafi.....	144

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo I: Türkiye’de Yıllara, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus, 1935-1950.....	11
Tablo II: Türkiye’de Genel Nüfus Sayımlarına Göre Yıllara ve Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezleri ve Belde/Köyler Nüfusu, 1927-1950.....	13

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	Aynı Eser
A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.t.	Adı Geçen Tez
Bknz.	Bakınız
Bs.	Baskı
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
e.t.	Erişim Tarihi
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.y.	Tarih Yok
Yay.	Yayınlayan
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşuyla birlikte cinsiyet sorunu da insanlıkla birlikte doğmuştur. İlk çağlardan beri kadın ve erkeğin toplumdaki yeri ve konumuna, eşitlik ve de eşitsizliklerine, toplumsal haklarına dair birçok tartışmalar süregelmiştir. Kadın ve erkek eşitliğine dair ilk görüşleri Platon dile getirmiştir. Platon, kadın ve erkeğin doğası gereği farklı olduğunu kabul etmiş ama aynı zamanda kadın ve erkeğin yapabilecekleri iş bakımından eşit olduğu fikrini ileri sürmüştür. Yani insanları türleri ya da cinslerine göre ayırım yapmak yerine yatkınlıklarına göre ayırmanın doğru olacağı mantığını yürütmüştür. Platon, daha da ileri giderek kadın ve erkeğin aynı eğitimi alabileceğine, hatta devlet kademelerinde aynı görevlerde çalışabileceğini bile savunmuştur. Dönemin koşulları düşünüldüğünde Platon'un bu yaklaşımının döneminin ne kadar ilerisinde olduğu çok açık bir gerçektir.

Eski çağlardan beri süregelen kadın erkek cinsiyet ayrımcılığının ekonomik ve sosyolojik boyutundaki tartışmaları, kadını ve erkeği toplumsal bakış açısının yaratmış olduğu algılara göre konumlandırma süreci günümüze kadar devam etmiş, bu tartışmalara açık ve net bir cevap verilememiş, ya da kadın ve erkeği olduğu gibi eşit kabul edebilmek adına bir sonuç alınamamıştır.

Kadın çağlar boyunca bir statü savaşı vermek durumunda kalmış, çoğu zaman önde gelen düşünürler ya da liderlerin destekleriyle toplumda varlığını koruyabilmiştir.

Bu çalışma kadınların Mütareke Dönemi'nden Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar İstanbul'daki ekonomik ve sosyal hayatlarını konu alan bir araştırmadır. İşgal altında olan İstanbul'dan özgürlüğünü elde etmiş olan İstanbul'a geçiş aşamasında ve sonrasında ekonomik dengelerdeki ve de sosyal hayatta yaşanan değişimin kadınlar üzerindeki etkileri incelenmiştir.

İşgalin hem kadın hem erkek üzerinde yaratmış olduğu baskıların sosyolojik olarak incelenmesi, özellikle kadının zaten çağlar boyu uğramış olduğu negatif ayrımcılığın savaş yıllarında hangi boyutlara ulaştığı, kadınların maruz kaldıkları negatif ayrımcılıktan kurtulmak için neler yaptığı ya da yapamadığı, savaş sonrası ve işgal yıllarını takip eden süreçte Cumhuriyet'in ilanı ile şehir hayatında özellikle

kadınların sosyal ve ekonomik açıdan nasıl etkilendiği çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Çalışmada demografik anlamdaki bu değişimlerin toplumun sosyolojik ve kültürel kimliğinin değişmesinde ve şekillenmesinde ne denli etkili olduğu araştırılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde Mütareke Dönemi'nden Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan süreçte Türkiye'nin ve İstanbul'un demografik ve sosyolojik yapısı incelenmiştir. Ayrıca şehirdeki sosyal ve ekonomik hayatın ne ölçüde etkilendiği, özellikle kadınların bu süreç içerisinde nasıl bir hayat sürdükleri, ekonomik hayata katılımları, şehirdeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığının durumu ve savaşın kadınların hayatına olan etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise Mütareke Dönemi'nden itibaren başlayan ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ni kapsayan süreçte kurulmuş olan kadın dernekleri ve dergileri ile bu kuruluşların faaliyetleri incelenmiştir. Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise Mütareke Dönemi'nden Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan süreçte döneme faaliyetleri ile damga vuran, sosyal hayata katkı sağlayan, sanat, tıp, edebiyat, tiyatro, hukuk, arkeoloji gibi belirli mesleki alanlarda öncü olmuş kadınların biyografileri, onların aldıkları eğitim ve geride bıraktıkları eserleri incelenmiştir. Bu bölüm ülkemizde yaşamış olan değerli kadınların tanınmasını sağlamak, hangi şartlar altında eğitim gördüklerini, idealleri uğruna mücadelelerinden vazgeçmeyişlerini göstermek ve bu yolda ilerlemek isteyenlere de umut ışığı olmak adına önemlidir. Tabii ki bilgi eksikliği ve kaynak yetersizliğinden dolayı bu bölümü tamamlamak hiç kolay olmamıştır. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş dönemini kapsayan bu çalışmada, kadınların modernleşme projelerinde önemli bir rol oynadıklarını ortaya çıkmıştır.

Bu araştırma döneme ilişkin kadınlara özel basılan gazete ve dergilerin cilt haline getirilmiş kitaplarından, dönemle ilgili Cumhuriyet Tarihi Ansiklopedilerinden, dönemle ve konuyla ilgili basılan kitaplardan, yazılan makalelerden, bazı elektronik kaynaklardan ve yayınlanmamış doktora ve yüksek lisans tezlerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA KADIN TARİHİ

1.1 İSTANBUL'DA TOPLUMSAL CİNSİYET TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

1.1.1 İstanbul'un Tarihine Demografik ve İktisadi Açından Genel Bir Bakış

İnsanlar, yaşamlarını devam ettirebilmek için temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Bu temel ihtiyaçların en başında yeme, içme, barınma ve korunmak gelir. Bu ihtiyaçları ait olma ve sevgi ihtiyacı takip eder. İnsanlığın varoluşuyla birlikte bu ihtiyaçlar doğmuştur ve insan bulunduğu bölgeye, yaşadığı yere, ait olduğu aileye ya da kabileye göre şekillenmiş, kendini geliştirmiş başka bir deyişle evrimini tamamlama yolunda ilerlemiştir.

İnsanların bulunduğu çevrenin, genlerinin oluşumu ya da değişime uğraması konusunda etkisi olduğu bilinmektedir. Bu da bize gösteriyor ki; insan – çevre – mekân etkileşimi, insanlığın evrimi açısından büyük önem taşımaktadır. Mekân ve çevresel faktörlerin insanın evriminde genetik yapısını dahi değiştirecek bu denli baskın bir rol oynadığı döngüde bazı şehirlerin neden bu kadar özel olduğunu daha iyi anlarız.

Yüzyıllar boyu medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Romalılardan Bizans'a ve daha sonra da Osmanlılara kadar dünyaya hükmeden üç önemli imparatorluğun merkezi olmuş olan İstanbul da bu özel şehirlerden biridir.

Şehrin kuruluş dönemine ilişkin çok enteresan bir öykü vardır. Bu öyküye göre;

“Gök Tanrısı Zeus, Argos Kralı İnahos’un kızı güzel İo’yu iğfal edip gebe bırakır. Zeus’un karısı Tanrıça Hera, “-Seni gidi ırz düşmanı kart zampara!” diyerek öç almaya kalkışır. Muhafızlarını ve “Bin Gözlü Dev” Argos’u İo’nun peşine salar. Zeus, devi öldürtür, Hera’nın haberi olmaksızın, İo’yu da “altın boynuzlu” beyaz bir ineğe dönüştürür. Zeus’un hilesini öğrenen Hera, bu kez “inek” İo’nun burnuna bir atsineğini musallat eder. Zavallı İo, sinekten kurtulmak için yine Zeus’un yardımıyla Anadolu kıyısından Boğaz sularına dalıp karşıya geçer. Boğaziçi’nin “sığır geçidi” anlamına gelen eski çağlardaki “Bosforos(Bosphoros)” (Boos = sığır, phoros veya foros = geçit) adının kaynağı bu efsanedir. İo, “Hriso-keras” (Altın boynuz) adıyla anılacak olan Haliç’in kuytularında saklanmaya çalışır. Burada doğurduğu kızına da “Keroessa” adını verir. Gel zaman git zaman, dadılığını su perisi Nimpha Semestra’nın yaptığı Keroessa büyür, serpilir; annesinden daha alımlı bir genç kız olur. Onu da denizler tanrısı Poseidon baştan çıkartır. Keroessa’nın bu ilişkiden doğurduğu oğluna “Bizas” adı verilir ki, söylenceye göre İstanbul’un kurucusu, iki göbek gayrimeşruluk taşıyan bu Bizas’tır. Çocuk büyüyüp delikanlı olunca babası Tanrı Poseidon ve Apollon, Haliç’in” kıyısında bir kent kurması için kendisine yardım ederler. O da “Bosphoros Akra”yı (Sarayburnu) surlarla çevirip “Bizantion” (Byzantion) adını verdiği küçük bir şehir kurar”.¹

Kuruluşu böyle bir efsaneye dayanan şehir, kuruluşundan bu yana kendini hep bir egemenlik mücadelesi içinde bulmuştur, yüzlerce imparatora sahne olmuştur.

Nihayet bu egemenlik mücadeleleri 29 Mayıs 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet ile son bulmuştur. Şehir, Fatih Sultan Mehmet tarafından çok akıllıca bir strateji ve çok büyük bir ordu ile fethedilmiştir. Osmanlının başkenti olan bu şehre İstanbul, İslambol ya da Arapça’da güzel kent anlamına gelen Belde-i Tayyibe adı verilmiştir².

Roma İmparatorluğuyla özdeşleşmiş olan İstanbul artık Türklerin olmuştur ve o günden bugüne şehir Türklerin egemenliği altında kalmıştır. 600 yıla yakın

¹ Necdet Sakaoğlu, **8500 Yıllık Tarih: İSTANBUL Dünyanın en Eski Şehri**, İstanbul, NTV Tarih Yay., Mayıs 2011, ss.4-5.

² Cosimo Comidas De Carbognano, **18. Yüzyılın Sonunda İSTANBUL**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti, 1993, s.33.

Osmanlı yönetiminin ardından, İstanbul Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna da tanıklık etmiştir.

Tabii ki her dönüşüm, değişim, yıkım ve yeniden yapılanma sürecinde olduğu gibi bu süreç de sancılı bir şekilde geçmiştir. Üstelik bu dönüşüm sürecinde hem global düzeyde Birinci Dünya Savaşı'nın sürüyor olması hem de Türklerin kendi ulusal Kurtuluş Savaşı mücadelesini veriyor olması; o döneme dair yaşananların, gerçekleştirilen devrimlerin ve yeniden yapılanmaların hangi şartlar altında gerçekleştiğine dair bize bir fikir vermektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yabancı devletler tarafından İstanbul başta olmak üzere yurdun her bir köşesi işgal edilmiş olmasına rağmen Türkiye bu süreci diğer Ortadoğu ülkelerine göre daha başarılı bir şekilde atlatmıştır. Ülkemizin bu süreci diğer Ortadoğu ülkelerine göre daha sorunsuz atlatmasındaki en önemli etken Atatürk'tür.

Ortadoğu'daki birçok ülkede olduğu gibi emperyalizmin tahrip edici etkilerine uzun süre maruz kalmış ülkelerde devlet idaresindeki sorumluluk anlayışı çok düşük düzeydedir. Bu ülkelerin tarihlerine hâkim olamayışlarından kaynaklanan bilgi eksikliğinden dolayı alınan yanlış kararların ve yürütülen yanlış politikaların suçu genellikle dışarıda aranmıştır. Sorumlu dışarıda arandığı zaman, içindeki baskıcı idareciler, her türlü eleştiriden uzak, hükümlerini sürdürebilmişlerdir. Bu noktada Türkiye'yi diğer Ortadoğu ülkelerinden ayıran başlıca özellik devlet idaresindeki mesuliyet zihniyetidir³

Bu nedenle Atatürk'ün siyasi, sosyal ve militarist alanlarda bir deha olduğunu görmezden gelemeyiz. Atatürk, umudunu kaybetmiş bir toplumu yeniden ayağa kaldırmış ve yeni bir ulus devlet yaratmıştır, yeni bir cumhuriyet kurmuştur.

³ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 28. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2018, s.89.

Mütareke Dönemi öncesi İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun her bölgesinden insan çeken nüfusu bir milyona yaklaşan bir kent iken sanayileşmenin kentin sosyal ve mekânsal dokusunu yeterli seviyede etkileyememesi, Batılılaşma'nın aynı dokuyu ölçsüz bir şekilde etkileyerek bir Doğu- Batı ikilemi yaratması ve plansız imar hareketlerinin oluşması İstanbul'un ileride metropol olarak yaşayacağı sorunların zeminini hazırlamıştır.⁴

Zaten imparatorluğun ekonomik, politik ve toplumsal kriz yılları boyunca varlığını duyuran kapsamlı kültürel krizin en yoğun yaşandığı yer İstanbul olmuştur. Bu kriz cumhuriyetin ilk on yılında, yani 1920'ler ve 1930'larda yoğunlaşmıştır; bu dönemde adabımuaşeret biçimleri, kılık kıyafet, konuşma, yazı şekli, medeni hukuk, dinin toplumdaki yeri gibi şehir halkının günlük yaşantısına doğrudan dokunan temel konularda radikal bir dönüşüm yaşanmıştır.⁵ Bu dönüşümlerin sadece İstanbul'da değil ülkenin genelinde yaşanması hedeflenmiştir. Ancak devrim niteliğindeki bu radikal dönüşümler maalesef sadece yüzeysel bir tabakada gerçekleşmiş olup toplumun her kitlesine ulaşamamışlardır.⁶

Hedeflenen değişimin toplumun her kesimine ulaşması ise ancak sanayileşme ile birlikte fizikî ve sosyal altyapı ile olabilirdi ancak Anadolu'da ne sanayi ne de altyapı olmadığından devrimler malesef ülkenin tamamına yayılamamıştır.⁷

Cipolla'ya göre ise;

“Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, hayat seviyelerini sefalet derecesinden daha yukarıya çıkarmak için, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmek zorundadırlar. Eğer bunu

⁴ Stefanos Yerasimos, **Dünya Kenti İstanbul: Habitat II, Batılılaşma Sürecinde İstanbul**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1996, s.53.

⁵ Alan Duben, Cem Behar, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940**, Çev. Nuray MERT, 1. Bs., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014, s.214.

⁶ İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Ed. Ali Berkay, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s.246.

⁷ Tefik Çavdar, “Devralınan Sosyal Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.828.

başaramazlarsa, tam sefaletle mahkûm olacaklardır. “Sanayileşme” tedrici olduğu vakit, bu sosyal ve kültürel değişimler de iktisadi değişimlerle ahenkli bir şekilde yavaş yavaş oluşur. Ama, bugün birçok az gelişmiş memlekette olduğu gibi, “sanayileşme” sun’i bir şekilde hızlandırıldığı takdirde, sosyal ve kültürel çevrenin, değişmeye karşı, iktisadi yapının gösterdiğinden çok daha büyük bir direnç göstermesi mümkündür. Böyle bir durumda, sosyal ve kültürel çevrenin değişmezliği, korkunç bir darboğaz meydana getirerek, sanayileşme uğrunda gösterilen bütün çabaları boşa çıkarabilir. Sanayileşmeyi hızla başarmak isteyen veya hızlandırmaya zorlanan bazı toplumların, sosyal ve siyasi alanlarda devrimci hareketlere adeta kaçınılmaz şekilde yönelmesinin nedeni de budur. Sosyal ve siyasal alanda devrim yapmak, sözünü ettiğimiz sosyokültürel darboğazları zorla kırmanın bir metodudur. Devrimin arkasından gelen sefalet ve acıların tümü bir bakıma sanayileşme için ödenmesi gereken fiyatın bir bölümüdür.”⁸

Cipolla’nın açıklamaları Cumhuriyet Dönemi’ndeki devrimlerin neden günümüze dek ulaşamadıklarının başka bir boyutta açıklaması olmaktadır. Modernleşmenin daha doğrusu modernleştirmenin tepeden tabana inmesi için Atatürk’ün de savunduğu ve uygulamaya çalıştığı yukarının aşağıyı etkiyle değiştirme yöntemi, Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin uygulama anlayışı olmuştur ancak yukarıda sözü edilen nedenlerden dolayı bu uygulama malesef tabana inememiştir.

Bu dönemin en büyük başarısı bağımsızlığın yabancı devletlere karşı taviz verilmeksizin kazanılması ve Cumhuriyet’in ilan edilmesidir.⁹ Türkiye, büyük nüfus kayıpları yaşamış ve önemli ölçüde nüfus mübadelesi uygulamasına maruz kalmış bir imparatorluğun kalıntıları üzerine kurulmuş bir ülkedir. Öyle ki 19. Yüzyılın ikinci yarısında yaşanan savaşlar sonucu imparatorluk, topraklarının önemli bir kısmını kaybetmiş bu durum nüfusunun üçte birini yitirmesine neden olmuştur. Bu kaybedilen topraklar ekonomik açıdan daha olumsuz sonuçlar doğurmuştur çünkü Avrupa’da kaybedilen bölgeler ekonomik anlamda imparatorluk ortalamasının oldukça üzerinde olan en gelişmiş bölgelerden oluşmaktaydı. 20. Yüzyılda da devam

⁸ CIPOLLA, **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı GEZGİN, İstanbul, Ötüken Yay., 2015, s.110.

⁹ Cem, **a.g.e.**, s.246.

eden toprak ve nüfus kayıpları ile birlikte neredeyse tüm Avrupa topraklarının elden çıkması ile genel olarak toprakların onda biri ve nüfusun de dördte biri daha kaybedilmiş olur.¹⁰

İmparatorluk rejiminden yeni kopmuş bir ülkenin uzun savaş yıllarının ve bu denli büyük kayıpların ardından ekonomik ve sosyal bir yapılanma sağlaması elbette kolay değildir.

Tüm yurdu baskı altına alan uzun süreli bir Mütareke Dönemi'nin ardından çok önemli bir rejim değişikliği gerçekleşmiş; saltanat ve hilafetin hüküm sürdüğü bir imparatorluktan laik bir devlet düzenine geçilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyolojik olarak gerçekten çok zorlu bir yapılanma döneminden geçildiği bir gerçektir.

İnalcık'ın bu döneme dair aktardıklarına göre:

“Mustafa Kemal Atatürk, her şeyden evvel milli egemenliği temsil eden Büyük Millet Meclisi'nin Türkiye'de siyasi gücün tek kaynağı olduğunu ve Osmanlı hanedanının bir üyesine herhangi bir isim ya da görev adı altında siyasi bir sorumluluk verilmeyeceğini ifade etti. Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini ve yerine yeni Türk Devleti'nin kurulduğunu deklare etti. Bu deklarasyon mantıksal olarak Cumhuriyetin ilan edilmesine ve Hilafetin kaldırılmasına yol açacaktı.16 Ocak 1923'te bir gazeteciye verdiği röportajda, “Ulus ve ülkeyi modern medeniyet ve insanlık seviyesine çıkarmak için hükümet ve halk hızlı ve uzun vadeli ilerleme kaydetmek zorundadır.” dedi. Kadınlar için eşit haklardan, camilerde vaizlerin basit Türkçe kullanmasından ve kıyafet olarak modern bir görünüme sahip olmaktan bahsetti.”¹¹

O dönemin sosyolojik dinamikleri göz önüne alındığında yukarıda bahsedilenlerin her biri devrim niteliğinde açılımlardır. Özellikle hilafetin kaldırılması, uzun süre devam eden bir geleneğin sonlandırılması müthiş bir cesaret ve liderlik gerektiren son derece radikal kararlar ve devrimlerdir.

¹⁰ Tevfik Güran, **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.326.

¹¹ Halil İnalcık, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 1.Bs., İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay., 2018, s.221.

Bu olayı, Osmanlı devletinin hukuk danışmanı olan Kont Leon Osrorog, 14. Yüzyıldan bu yana Doğu tarihinde meydana gelen en önemli olay olarak betimlemiştir.¹²

Yeni bir rejim ilan eden Türkiye modernleşmek isteyen bir ülke olarak ulus devlet politikası oluşturabilmek adına dört önemli adım atmıştır. Bunlardan birincisi, Ankara'nın başkent ilanı, ikincisi ulaşımı erişilebilir kılmak adına ülkeyi demiryolları ağlarıyla örerek iç pazar bütünlüğünün sağlanması, üçüncüsü devlet eliyle sanayileşme politikasının bir uygulaması olarak demiryolu ağı üzerindeki Anadolu'nun küçük kentlerinde sanayilerin kurulması ve dördüncüsü de Anadolu'nun tüm kentlerinde kurulan Halkevleri kanalıyla modern yaşamın ve buna ilişkin değerlerin ülkenin geneline yayılmasıdır.¹³

Ulusal bir bağımsızlık savaşı vermiş ve Batı'yı Lozan Antlaşması'nı kabul etmek zorunda bırakmış olan Türkiye'nin bu süreçte Sovyetler Birliği ile olan etkileşimi artmıştır.¹⁴ Hatta 1932 yılında kurulan Halkevleri'nin yönetmelikleri hazırlanırken Sovyetler Birliği'nden esinlenilmiştir.¹⁵

Türkiye'nin yeniden yapılandığı bu dönemde Dünya'da da çok önemli sosyolojik değişiklikler yaşanmaktaydı. Henüz I. Dünya Savaşı'nın yaraları sarılırken 1917 Devrimi'yle Sovyetler birliğinde kurulan yeni rejim, 1929 yılında ortaya çıkan "Büyük Buhran" olarak tanımlanan "Dünya Ekonomik Krizi" sadece Türkiye'yi değil tüm Dünya'yı sarsan ve yeniden yapılanmasında önemli rol oynayan olaylardır.

¹² İnalçık, a.g.e, s.223.

¹³ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75 **Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Ed. Yıldız SEY, İstanbul, Türkiye Tarih Vakfı, 1998, ss.1-24.

¹⁴ İlhan Tekeli, **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, 1.Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s.61.

¹⁵ Tefik Çavdar, "Halkevleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, İletişim Yay., 1983, s.878.

1914 sonrasında ekonomi dışı kapalı bir model ile korumacılık, sanayileşme ve milli iktisat ilkeleri benimsenmiştir. Ekonomi politikalarındaki bu keskin değişim, I. Dünya Savaşı ile başlayan ve Büyük Buhran ile devam eden yeni dünya koşullarının bir sonucu olmuştur.¹⁶

Türkiye’de iktisadi politikalar açısından 1923–1950 yılları arasındaki dönem değerlendirildiğinde Dünya Savaşı’nın getirdiği silahlanma ve seferberlik, bir büyük Dünya Bunalımı, çeşitli isyanlar olmasına rağmen ekonominin istikrarını koruduğu görülmüştür. Bu süreçte enflasyon yok denecek kadar az olmakla birlikte ödemeler bilançosu ise genellikle dengede kalmıştır.¹⁷

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de nüfus yapısı ise büyük ölçüde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan mirastan etkilenmiştir. Bu nüfus özellikleri açısından, modernleşme için ve kuruluş dönemi ihtiyaçlarına yönelik sosyal destekleri sağlama konusunda hem niceliksel hem de niteliksel olarak yetersizdi. 20. yy.’ın başından itibaren devam eden ve Kurtuluş Savaşı ile son bulan savaşlar nüfusta önemli ölçüde düşüşe neden olmuştur.¹⁸ Bu düşüş büyük oranda erkek nüfustan kaynaklanmaktadır. Özellikle 1911 – 1922 yılları arasında çok yüksek rakamlara ulaşan yetişkin erkek ölüm oranları, 1940’lı yıllara gelindiğinde hane reisi olan erkek sayısında önemli ölçüde görülen azalmanın nedeni olmuştur.¹⁹ Ayrıca belirtilen bu tarih aralığında 100 kadına düşen erkek sayısı 93 olmuş, özellikle 15-49 yaş arası erkek ve kadın nüfusta bu orantısızlığın çok yüksek olduğu istatistiksel verilere bakıldığında görülmüştür.²⁰

¹⁶ Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yay., 5. Bs., 2012, s.212.

¹⁷ Asaf Savaş Akat, “İktisadi Politikalar” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983 s.1101.

¹⁸ Şenol Baştürk, “Türkiye’de Nüfus ve Demografik Yapının Dönüşümü”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Bursa, Dora Basım-Yayın Ltd. Şti., 2017, s.311.

¹⁹ Alan Duben, **Kent, Aile, Tarih**, Çev. Leyla Şimşek, 4. Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2016, s.137.

²⁰ Baştürk, **a.g.e.**, s.311.

TUIK verilerinde 1935 -1950 yılı nüfus sayımlarının cinsiyetlere göre ayrımındaki analize bakıldığında yukarıda belirtildiği gibi 15-64 yaş grubunda kadın nüfusun erkek nüfusa olan üstünlüğü açıkça görülmektedir. Bu nüfus farkının 1950’li yıllara gelindiğinde gittikçe azaldığı da görülmektedir.

Tablo I: Türkiye’de Yıllara, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus, 1935-1950

Yıl	Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
Genel Nüfus Sayımları				
1935	Toplam	16 158 018	7 936 770	8 221 248
	0-14	6 662 593	3 491 381	3 171 212
	15-64	8 795 512	4 130 788	4 664 724
	65+	628 041	278 846	349 195
	Bilinmeyen	71 872	35 755	36 117
1940	Toplam	17 820 950	8 898 912	8 922 038
	0-14	7 503 326	3 993 179	3 510 147
	15-64	9 668 796	4 626 079	5 042 717
	65+	629 859	271 421	358 438
	Bilinmeyen	18 969	8 233	10 736
1945	Toplam	18 790 174	9 446 580	9 343 594
	0-14	7 421 263	3 920 103	3 501 160
	15-64	10 717 968	5 258 500	5 459 468
	65+	626 543	256 683	369 860
	Bilinmeyen	24 400	11 294	13 106
1950	Toplam	20 947 188	10 527 085	10 420 103
	0-14	8 018 479	4 193 652	3 824 827
	15-64	12 211 300	6 046 994	6 164 306
	65+	690 662	272 760	417 902
	Bilinmeyen	26 747	13 679	13 068

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, (e.t. 2019-08-20)

1918 – 1950 yıllarını İstanbul özelinde incelediğimizde ise şehirde işgalin sona ermesinin yarattığı coşkulu hava yerini sessiz ve sakin bir görünüme bırakır. Durkheim’in de belirttiği gibi *“herhangi bir ülkede, düşman ulusun beyni diyebileceğimiz başkenti kuşatılmış ise, toplumsal hayat bu nedenle askıya alınmaz,*

*görece kısa bir süre sonunda, bu karmaşık işlevi yerine getirmesi için, her ne kadar bunun için hazır olmasa da başka bir şehir bulunur.”*²¹ Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye de başkent değişikliğini uygulamıştır. Başkent Ankara’ya taşınmasıyla birlikte İstanbul, işlevselliğini de önemli ölçüde yitirmiştir zira “başkent” sıfatı ile birlikte bürokrasi de Ankara’ya taşınmıştır.²²

1914’lerde İstanbul’un nüfusu 1.200.000’lere ulaşmışken, Cumhuriyet Dönemi’nde nüfusu 600.000’ler civarındadır. 1930’lu yıllardan sonra dünya ekonomik bunalımı ve Türkiye’nin ekonomik politikasının ithal ikamesi yoluyla sanayileşmeye dönmesi sonucu dış ticaret hacmi de küçülmüştür. İstanbul bu dönemde tam anlamıyla küçülen bir kentin uyum problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, bir yandan nüfus artışının hızlanması, öte yandan kırsal alandaki çözülmeyle birlikte hızlanan kentleşme sonucu, İstanbul’un nüfusu da hızla artmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan tek değişiklik kentleşmenin hızlanması olmamıştır aynı zamanda siyasal rejim de tek partili rejimden çok partili rejime geçmiştir.²³

Türkiye’de 1927 yılında kilometrekareye düşen nüfus miktarı 18 iken, 1935’te 21, 1940’ta 23, 1945’te 24 ve 1960’ta 36 olmuştur. Tümertekin’e göre bu aritmetik yoğunluk ülkede nüfus ve mekân ilişkisi hakkında genel bir bilgi vermekte olup Türkiye’nin gittikçe kalabalıklaşmakta olduğunu göstermektedir.²⁴ Tabii ki Türkiye’deki nüfus artışı ülkenin her yerinde eşit olmamıştır.

1927 TUIK verilerine göre ülkenin nüfusu 13-14 milyon civarındadır. Nüfus, yapı itibarıyla yaşlı nüfus olarak tanımlanmaktadır. Çünkü arka arkaya gelen

²¹ Emile Durkheim, **Ahlak ve Toplum**, Çev. Duygu ÇENESİZ, 1. Bs., İstanbul, Pinhan Yay., 2016, s.125.

²² Atilla Yücel, **Dünya Kenti İstanbul: Habitat II**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1996, ss. 189-195.

²³ Tekeli, **a.g.e.**, ss.76-77.

²⁴ Erol Tümertekin, **İstanbul, İnsan ve Mekân**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1997, s.226.

savaşlar, silahlı mücadele ve salgın hastalıklar nedeniyle ülkedeki genç ve çocuk nüfusu çarpıcı boyutlarda kayıp vermiştir. Savaşın doğal bir sonucu olarak da kadın nüfus erkek nüfusa oranla daha yüksektir.²⁵

Tablo II: Türkiye’de Genel Nüfus Sayımlarına Göre Yıllara ve Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezleri ve Belde/Köyler Nüfusu, 1927-1950

Yıl	Toplam			İl ve ilçe merkezleri			Belde ve köyler		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1927	13 648 270	6 563 879	7 084 391	3 305 879	1 710 482	1 595 397	10 342 391	4 853 397	5 488 994
1935	16 158 018	7 936 770	8 221 248	3 802 642	1 969 968	1 832 674	12 355 376	5 966 802	6 388 574
1940	17 820 950	8 898 912	8 922 038	4 346 249	2 332 558	2 013 691	13 474 701	6 566 354	6 908 347
1945	18 790 174	9 446 580	9 343 594	4 687 102	2 503 342	2 183 760	14 103 072	6 943 238	7 159 834
1950	20 947 188	10 572 557	10 374 631	5 244 337	2 817 318	2 427 019	15 702 851	7 755 239	7 947 612

Kaynak : http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, (e.t. 2019-08-20)

Belirtilen döneme ilişkin Türkiye’de yıllara ve cinsiyete göre nüfus dağılımı istatistik verilerinden görüldüğü üzere ülkedeki genel nüfus yoğunluğu il ve ilçelerde Cumhuriyet’in kuruluşundan 1955’li yıllara kadar %24’lerden %29’lara çıkmıştır. Yukarıdaki tablodaki verilere göre ise il ve ilçelerde bulunan toplam erkek nüfusun köyde bulunan erkek nüfusa oranı %26’dan %30’a, kadın nüfusun oranı ise %22’den %27’e çıkmıştır. Tablodan da anlayacağımız üzere 1950’li yıllarda nüfus yoğunluğu hala köylerde bulunmaktadır.

Kemal Karpat’ın verilerine göre ise İstanbul’un nüfusunun 1829’da 329.000, 1864’de 600.000, 1877’de 720.000, 1885’te 873.000, 1897’de 1.059.000, 1901’de 1.013.466, 1914’de 1.200.000 olduğu konusunda bir tahmin yürütülebilir.²⁶ 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre İstanbul’un nüfusu 690.000 civarındadır. 1935

²⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s.829

²⁶ Kemal H. Karpat, **Ottoman Population 1830 – 1914: Demographic and Social Characteristics**, Madison, The University of Wisconsin Press, 1985.

yılında 742.000 civarı, 1940 yılında 795.000 civarı, 1945 yılında 860.000 civarı ve 1950 yılında 985.000 civarındadır. Nüfus dinamiğinin dikkat çeken bir diğer özelliği ise İstanbul nüfusunun homojenleşip, kozmopolit niteliğini yitirmesidir. Müslümanların şehrin nüfusu içindeki oranı 1927 yılında %65 iken, 1935'te bu oran %70'e ve 1950 yılında %84'e kadar çıkmıştır.²⁷

Türkiye'de sanayi oluşumu İstanbul'da başlamıştır. Dolayısıyla İstanbul, ekonomik açıdan da en gelişmiş şehir konumundadır. Aslında bugün bile çok değişmeyen bu durum o günler için daha ayrıcalıklı bir durumdu ve ülkedeki ekonomik kalkınmayı İstanbul'daki ekonomik gelişme yönlendiriyordu. Dolayısıyla da sanayileşmenin olumlu ya da olumsuz sonuçları ilk İstanbul'da gerçekleşmiştir. Batı ülkelerinde ise sanayi devrimi ülkelerin büyük şehirlerinin birçoğunda eş zamanlı olarak gerçekleşmeye başlamıştır.²⁸

20. yüzyılın başından itibaren İstanbul'da kadınların evlenme yaşı her on yılda bir 1 yıl daha artmıştır ve 1930'larda ortalama 23'e yükselmiştir. Bunun nedeni o dönemde İstanbul'da kadınların değişen statü ve konumlarına ilişkindir. Eğitim, çalışma hayatına girme gibi kadının sosyal statüsünün artması, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kadının toplumdaki yerini geliştirmek için harcanan çaba, çokeşliliğe ve cariyeliğe karşı yükselen tepki, evlilikte giderek artan seçme insiyatifi, bu nedenler arasında gösterilmektedir. Ayrıca kadınların giderek daha geç yaşta evlenmelerinin İstanbul'daki doğurganlık oranındaki düşüşün temel nedenlerinden biri olduğu açıktır.²⁹

Cumhuriyet ile birlikte sağlık ve eğitim alanında iyileşmeler hız kazanmış, doğumda yaşam beklentisi artmıştır. Okuryazarlık oranı da kentliler arasında daha hızlı bir şekilde artış gösterirken, kırsal alanda aynı ivmeyi yakalayamamıştır.

²⁷ TEKELİ, **a.g.e.**, s.194.

²⁸ Tümertekin, **a.g.e.**, s.33.

²⁹ Duben, Behar, **a.g.e.**, s.253.

Okuryazarlıkta hem kentte hem de kırsal alanda kadınlar erkeklerden daha geride kalmışlardır.³⁰

1.1.2. Türkiye’de ve İstanbul’da Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Erkek Eşitliği Durumu

Toplumun bir bütün olarak algılanmasına ve kabul edilmesine rağmen, toplum kendi içinde homojen değildir ve toplumlar toplumsal eşitsizlik çerçevesinde bölünmüşlerdir. Toplumda bazı kesimler diğerlerine göre mevcut fırsatlardan ve haklardan daha fazla yararlanırlar ve böylelikle belli bir kesim kendi üstünlüğünü korumaya devam eder.³¹

İnsan toplumlarının amacı her insana kadın erkek ayrımı gözetmeksizin tam bir gelişme olanağı sunmak olmalıdır.³² Ancak cinsiyet ve sınıf çatışmaları insanlık tarihinin tamamında var olmuştur. Homo Sapiens’in birkaç yüz bin yıllık tarihine bakıldığında, toplumsal cinsiyet ve sınıf çatışmaları, ki buna özel mülkiyet, aile, ticaret, savaş, ordular, devletler, yasalar ve her türden yazılı metin ve sözleşme de dahil edilir, kökleri sekiz ile on bin yıl kadar geriye gidebilen yakın tarihli toplumsal ürünlerdir.³³

İnsanlığın varoluşuyla birlikte ortaya çıkan bu cinsiyet sorunu üzerine çağlardan beri tartışmalar sürmüştür, kimi düşünürler kadınların erkeklere itaat etmelerini ve erkeklerden daha geri planda tutulmaları gerektiğini savunurken kadınların erkeklerle eşit olduğunu savunanlar da olmuştur. Kadın eşitliğini savunan

³⁰ Pamuk, a.g.e., s.330.

³¹ Sibel Kalaycıoğlu, “Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Ed. Memet Zencirkıran, Bursa, Dora Basım-Yayın Ltd. Şti., 2017, s.9.

³² August Bebel, **Kadın ve Sosyalizm**, Çev. Sabiha Sertel, Ankara, Toplum Yay., 1980, s.233.

³³ Shahrzad Mojab, **Marksizm ve Feminizm**, Çev. Funda Hülagü, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s.15.

düşünürlerin en önde geleni ve hatta ilki Platon'dur. Hatta Platon ideal devlet düzeninde kadınların da erkeklerle aynı işleri yapabileceğini savunmuş ve şu sözlerle yer vermiştir;

“Devlet yönetiminde kadın olmasından ötürü kadına veya erkek olmasından erkeğe ait olan hiçbir iş yoktur. Doğal yetenekler her iki cins arasında benzer dağıtılmıştır ve doğal olarak kadınlar da erkekler de tüm işlere iştirak ederler.”³⁴

Toplumsal cinsiyet bir toplumda kadınların ve erkeklerin konumlarının birbirine karşılıklı bağımlılık durumunu ifade eder ve sosyal ilişkilerle, etkileşimler, politik ve düşünsel etkilerle değiştirilebilir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin kadınları açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama noktasında öncelikli olarak eğitim, sağlık ve istihdama erişim gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılmakla birlikte bu ülkelerdeki kadınların üstlendiği bakım işlerinin toplumsallaştırılmasını hedefleyen bir kalkınma anlayışı söz konusu olmuştur. Zaten kalkınma; *“bir ülkede toplumsal refahın artması, insanların cinsiyet, ırk, etnik köken vb. gibi sınıf farklılıkları gözetmeksizin insanlığa yakışan bir yaşam düzeyi sürdürebilmesi için yürütülen çalışmalar olarak tanımlanmış”*, ve ülkelerin kalkınma seviyelerinin temel göstergelerinden biri olarak o ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin düzeyi ölçüt olarak alınmıştır.³⁵

Eski çağlardan 1900'lü yıllara geldiğimizde ise kadın erkek eşitliğine dair dönemin önde gelen yazar ve sosyologlarından Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları kitabında şu satırlara yer verilmektedir:

“Eski Türklerde kadınlar umumen amazon idiler. Cündilik, silahşörlük, kahramanlık, Türk erkekleri kadar Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar, doğrudan doğruya, hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilirlerdi.

Alelaide ailelerde de ev müştereken, karı ile kocanın ikisine aitti. Çocuklar üzerindeki velayeti hassa, baba kadar anaya da aitti. Erkek daima karısına hürmet ederdi, onu arabaya bindirerek

³⁴ PLATON, **Devlet**, Çev. Kemal Ozan, 4. Bs., İstanbul, Profil Kitap Yay., 2011, s.201.

³⁵ Gülay Toksöz, **Kalkınmada Kadın Emeği**, İstanbul, Varlık Yay., 2011, ss.7-82.

kendisi arabanın arkasından yaya yürürdü. Şövalyelik, eski Türklerde umumi bir seciye idi. Feminizm de Türklerin en esaslı şiarı idi. Kadınlar, emvale tasarruf ettikleri gibi, dirliklere, zeametlere, haslara, malikanelere de malik olabilirlerdi. Eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadın rehtine (reht=sexe) hukuk vermemişler ve hürmet göstermemişlerdi. Memleketimizde Türkçülük cereyanı doğar doğmaz, feminizm mefkuresi de beraber doğdu. Türkçülerin hem halkçı hem de kadıncı olmaları, yalnız bu asrın bu iki mefkureye kıymet vermesinden dolayı değildir; eski Türk hayatında demokrasi ile feminizmin iki başlıca esas olması da bu husularda büyük bir amildir³⁶

Ülkemizde, toplumsal düzlemde cinsiyete bağlı rol ayrımı olgusunun, özgül toplumsal, dinsel ve kültürel değerler ve yapılarının etkisiyle şekillendiği gözlenmektedir. Nitekim gerek nesnel/bilimsel olarak tanımlanan gerekse belli bir ideolojik temelden yola çıkan ve kadınları konu alan birçok çalışma kamu ve özel alanların cinsler arasında paylaşımı ve kadınların yaşamının özel alanda sınırlandırılmasını işlemiş, ailenin tarihsel, toplumsal, kültürel, vb. önemini vurgulayarak kadının “üreme” ve “işgücünün yeniden üretilme koşullarını sağlama” işlevi üzerinde durmuştur.³⁷

Marx ve Engels için ise kadınlar, çocuk bakıcılarından çok daha fazlasıdır ve kadınların kamusal yaşama dahil olmalarını savunurlar.³⁸ Marx’ın çalışmalarında ev kadının görünmeyen emeğine yönelik araştırmalarına karşılık Baudrillard’ın Tüketim Toplumu adlı eserinde ev kadını üretime katılmayan resmi bir şekilde faydasız olarak nitelenen sadece iyi bakılan bir “köle” olarak betimlenir. Baudrillard’ın toplumdaki cinsiyet ayrımına dair yorumu, kadının ve erkeğin toplumsal birtakım kalıpların içine sokulması, erkeğin kendini beğenmeye, kadının

³⁶ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, 7. Bs., İstanbul, Varlık Yayınları, 1968, s.148.

³⁷ Hülya Tufan TANRIÖVER, Ayşe EYÜBOĞLU, **Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Öğeler, Cinsiyetçiliğin Kültürel Pratikler Aracılığıyla Yeniden Üretilmesi: Popüler Kültürde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Olumlu ve Olumsuz Öğeler**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Nisan 2000, s.5.

³⁸ Heather A. Brown, **Marx’ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile**, Çev. Gamze Rastgeldi, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s.78.

ise seçme ve rekabet etmeye özendirilmesi tüketimi düzenlemek adına oluşturulmuş sadece ekonomik bir güdüdür.³⁹

Karl Marx cinsiyet ve aile üzerine görüşlerini büyük ölçüde Kapital'in I. cildinde toplamıştır. Marx'a göre fabrikaların makineleşmesi ile fiziksel işgücüne olan gereksinim azalmıştır ve bu sayede işçiler arasında kadınların ve çocukların sayısı artmıştır. Sermayedar için bu yeni işçi sınıfı önemlidir çünkü kadınlar ve çocuklar daha az maliyetle çalışmaya razıdırlar. Kadınlar ailenin refahına parasal olarak katkı sağladıkları için ve günün büyük bir bölümünde eşlerinin ya da babalarının kontrolünde olmadıkları için özel yaşamlarında daha güçlü bir konuma gelmişlerdir. Bu durum Marx'a göre geleneksel aile yaşantısını değiştirmiştir, kadınlar geçmişte olduğu kadar çocukların bakımı ile ilgilenemez duruma gelmiştir öte yandan özel yaşamında güç kazanan kadının erkek ile eşit olduğu "ailenin yüksek bir biçimine" doğru yöneldiğini savunmuştur.⁴⁰

Lenin ise kadınların tam anlamıyla özgürlüğe kavuşması ve erkeklerle eşit haklara sahip olmasının sadece kadınlar için önemli olmadığını bu durumun kadın erkek tüm insanlık için sosyal yaşamın daha üst seviyeye çıkarılması ve daha medeni bir yaşam biçimine kavuşulması için gerekli olduğunu savunur.⁴¹

Kadının Türk toplumundaki yerinin değişimi ise Jön Türklerle önemli ölçüde hız kazanmıştır. Yabancı adabın, modanın ve kültürün saray hayatına girmesi anlamındaki Batılılaşma Sultan Abdülmecid zamanında başlamıştır. Sultanın kendisi başta olmak üzere, bazı kadınlar ve saray mensupları bu gelişmelere açıktılar.⁴²

³⁹ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu: Söylenceleri Yapıları**, Çev. Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin, 3. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, ss.115-117.

⁴⁰ Heather A. BROWN, **a.g.e.**, ss.310-311.

⁴¹ Klara Zetkin, **Lenin'in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyetleri**, Çev. Atilla Temiz, İstanbul, Sorun Yay., 1980, s.26.

⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, **19'uncu Asır Türk Edebiyat Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, ss.129-136.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle beraber ülkede bir özgürlük rüzgârı esmeye başlamıştır ve bu rüzgâr toplumu rahatsız eden birçok konunun tartışılabilmesine olanak tanımıştır. Bu konuların başında kadının toplum içindeki konumu gelmiştir. Kadının aile içindeki konumu, kılık kıyafeti, eğitimi, çalışma hayatına katılıp katılmaması ve kadınların eskiden sahip oldukları hak ve özgürlüklere yeniden nasıl kavuşabilecekleri sorularına cevaplar aranmaya başlanmıştır.⁴³

Batılılaşma fikirlerinin saray mensuplarının dışında Müslüman kadın ve erkekler üzerindeki etkileri 1860'larda hissedilmeye başlamıştır. 1860'ların sonunda yeni kurulmuş olan Terakki Gazetesi, Osmanlı toplumunda ilk kez kadın hakları konusuna değinerek, kadın okuyuculara seslenen makaleler yayınlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın patladığı döneme kadar, İstanbul'da farklı sürelerle on beşten fazla kadın dergisi yayımlanmıştır hatta bazılarında yazar kadrosu arasında kadınlar bulunmaktadır. Savaşın sona bu listeye birkaç dergi daha eklenmiştir. Bu dergilerin okuyucu kitlesi giderek artan eğitilmiş kadın nüfustan oluşmaktadır. Dergilerde eğitim, çocuk yetiştirme, moda, peçe takma, Avrupalı aileler ve adetler gibi konular ele alınmıştır.⁴⁴

İstanbul'da özellikle 20. Yüzyılın başlarında eğitilmiş kadın sayısında büyük bir artış görülmüştür. 1870'lerden itibaren Müslüman kızlar için çoğu ebelik gibi pratik eğitimi kapsayan bazıları da genel eğitim veren birçok okul açılmıştır. 1906'dan itibaren şehirde Müslüman kızlara açık on beşin üstünde okul vardır. 1911'de İstanbul'daki liseler ve 1916'da da üniversiteler, kapılarını kızlara açmıştır. 1929-30'dan itibaren, İstanbul'da yedi ve sekiz yaşları arasındaki kızların yaklaşık %75'i ilkokula gitmekteydi ve bu oran hemen hemen erkeklere eşitti.⁴⁵ 1920 ile 1938

⁴³ Selami Kılıç, "Osmanlı Aydınlarının Kalemıyla Türk Kadını ve Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişmesi", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.1, Sayı 5, Erzurum, 1991, s.86.

⁴⁴ Alan Duben, Cem Behar, a.g.e, s.227.

⁴⁵ Frederic C. Shorter, "The Population of Turkey After The War of Independence" *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 17, 1985, ss.417-441.

yılları arasında ise üniversiteden mezun olan öğrencilerin %10'unun kızlar olması büyük bir başarıydı.⁴⁶

Ancak aile dergilerinde ve gazetelerde cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümü sürekli olarak vurgulanmış, erkek ailenin dış işlerinden, kadınsa gündelik iç işlerinden sorumlu tutulmuştur. Yani erkek ailenin geçimini sağlamaktan, kadınsa ev işleri ve çocuk yetiştirmekten sorumlu tutulmuştu. Bu durum 1926 tarihli Medenî Kanun'la birlikte ailenin idaresi ve geçiminin sağlanması görevlerini erkeğe vermiş, kadının ise eve bakmakla yükümlü olduğunu belirtip, kadını kocasının yardımcısı olarak nitelendirmiştir.⁴⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren bazı radikal feministler kadının politikaya katılmasını ve çalışma hayatında daha geniş ölçüde yer almasını savundularsa da bu dönemin kadın hareketinin temelindeki anlayış, kadının “modern anne” rolünü desteklemek ve eğitimini talep etmektir.⁴⁸ Hareketin ideoloğu dönemin öncü aydınlarından olan Ziya Gökalp, kadını sadece ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu biri olmanın ötesinde kadının çalışma hayatında yer almasını savunsa da arkasında durduğu esas nokta, kadının gelecekteki modern Türk ulusunu kuracak kuşakları yetiştirme ve eğitme görevidir.⁴⁹

Yani çocuk bakımını küçümseyen alışıla gelmiş görüşün aksine, bir çocuğun ileride toplumu şekillendirecek bir birey olduğunun ayırında olan bu bakış açısı anneliği ve kadınlığı toplum gözünde yüceltmıştır.

Artık toplumda kadının yeri sadece ev işleriyle ilgilenip, çocuk büyüten bir figür olmaktan çıkmış, kadın topluma şekil verecek, onun karakterini oluşturacak

⁴⁶ Duben, Behar, **a.g.e.**, s.229.

⁴⁷ H.V. Velidedeoğlu, **Türk Medenî Kanunu**, Ankara, 1970, s.81.

⁴⁸ Ayşe Durakbaşı, “**Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu**”, Tarih ve Toplum, Sayı: 51, Mart 1988, s.40.

⁴⁹ Ziya Gökalp, **Limni ve Malta Mektupları**, Haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1965, s.322.

“insan”ları yetiştiren bir eğitici, öğretici, kutsal bir görev sahibi olarak görülmeye başlanmıştır.

Ancak cinsiyete dayalı bir toplumsal iş bölümü nedeniyle kadınların genel sorumlulukları, çocuklarını ve eşlerini kapsayan “ev işi” olarak nitelenmiştir. Bu nedenle çalışma hayatında erkeklerden daha geri planda tutulup, daha düşük ücretle çalıştırılmaktadırlar. Kısacası toplumsal yaşamın her alanında hem iktisadi hem siyasi hem de kültürel alanlarda kadınlar erkeklerden daha geri planda tutulmaktadırlar. Maalesef zaman içerisinde kadınların psikolojik yapıları da bu eşitsiz konuma uyum sağlayacak bir şekilde güdülenmekete ve var olan eşitsizlik durumunu normalleştirmektedirler. Sonuç itibariyle I. Dünya savaşında Osmanlılar’ın yenilmesi, tüm yurttan işgal günlerinin başlaması ve bunu takip eden süreçte başlayan Kurtuluş Savaşı süreci kadınların toplumsal yaşamdaki yasal statülerini değiştirmelerine olanak tanımıştır. Türkiye’de 1934 yılında kadınların yasal statüleri erkeklerle eşitlenmiştir. Ancak ne yazıkki hemen hemen tüm toplumlarda yasal eşitliklerin ardında kemikleşmiş eşitsizlikler bulunmaktadır.⁵⁰

1.2 MÜTAREKE DÖNEMİ’NDEN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATINDAKİ DEĞİŞİM

1.2.1 Mütareke Dönemi’nde İstanbul’da Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadının Yeri

30 Ekim 1918 günü imzalanan mütareke antlaşmasında maalesef antlaşmaya taraf olan hükümetler arasında birtakım anlaşmazlıklar olduğu kesindir ya da öyle olduğunun düşünülmesi istenmiştir çünkü antlaşmayı imzalayan Osmanlı hükümeti o

⁵⁰ Şirin Tekeli, “Kadın”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, ss.1191-1192.

dönemler bunu bir zafer kazanmış gibi basına yansıtırken antlaşmanın imzalanmasının üzerinden birkaç gün geçmesinin ardından Osmanlı toprakları teker teker, türlü bahanelerle işgal edilmeye başlanmıştır. Yurdun dört bir yanında İtilaf Devletlerinin askerleri kol gezmeye başlamış dolayısıyla kendi topraklarında tedirgin olan halk ne yapacağını bilemez bir duruma gelmişti. Yurdun genelinde ümitsizlik, belirsizlik, karamsarlık ve yorgunluk hakimdi.

Tabii ki yurdun geneline hâkim olan bu atmosfer İstanbul için de aynıydı hatta çok daha karamsar bir tablo hakimdi çünkü İtilaf Devletlerinin tümü birden İstanbul Boğazı'na gemilerini demirletmiş, İstanbul'u garnizon noktası olarak kullanıp, her bir İtilaf Devleti kendi karargahını İstanbul'da kurmuştu. Dolayısıyla İstanbul sokakları İtilaf Devletleri'nin askerleriyle dolmuştu. İstanbul'da insanlar zaruri ihtiyaçları hariç evlerinden dışarı çıkamaz olmuşlardı.⁵¹

Bu şekilde işgaller yurdun her bir tarafına yayılarak devam etmiştir. Dört bir yanı parçalanarak paylaşılmak istenen bir vatanın toprakları üzerinde yaşayan insanların savaşın etkilerine nasıl maruz kaldıklarını, bu etkilerin sosyal ve gündelik hayatlarını nasıl etkilediklerini kafamızda canlandırmak gerçekten kolay değil. Bu süreçte yaşananları toplumun hafızasına kaydetmek ve gelecek kuşaklara aktarabilmek adına dönemin önde gelen edebiyatçıları o günlere dair yaşananları eserlerinde konu almıştır.

Ortaylı mütareke dönemini ve sonrasındaki sosyal hayatı şu kelimelerle ifade eder;

“Sultanahmet Meydanı hep isyankâr sipahi ve yeniçerilerin, vakanüvisin tabiriyle “güruh-u hezele”nin başkaldırdığı bir meydan değil. Mütarekede işgal altındaki İstanbul'da ilk onurlu direniş de burada oldu. Ünlü Sultanahmet mitingi, İstanbul'un mütarekeye isyanı demektir. Sultanahmet sadece görkemli bir alan değildir, bu dünyanın sıfıncı noktasıdır. Bunu sadece

⁵¹ Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul, 1918-1923**, 11. Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2018, ss.39-63.

Bizans devrinden kalan (ama nasıl ve ne halde) kilometre taşı değil; meydandaki her şey, etraftaki binalar ve daha aşağıda onu kuşatan deniz de söylüyor.”⁵²

Greenwich’den önce Dünyanın merkezi sayılan sıfır noktası, İstanbul kabul ediliyordu. Bunları göz önüne aldığımızda yüzyıllar boyu imparatorluklara başkentlik yapmış olan bu şehrin neden tüm dünya tarafından elde edilmek istediğini de anlamak mümkündür.

Yine dönemin önemli aktivist, gazeteci ve yazarlarından olan Magdeleine Marx İstanbul’da olup bitenleri gözlemlemek ve bu yaşananları dünyaya duyurmak adına 1921 yılında İstanbul’a gelmiş ve anılarında Mütareke Dönemi’nde İstanbul’daki sosyal hayatı şu şekilde aktarmıştır;

“Şu anda Konstantinopl, hani bir zamanlar çok güzel oldukları söylenen kadınlar gibidir. Nasıl ki onların da bazı hatları halen de görülebilir ve geçmişte kalan güzellikleri hakkında iyi bir fikir verebilir; bu kentin de eşsiz konumu ve inanılması güç görkemli güzelliği hemen fark edilmektedir: Boğaziçi hep oradadır, ama üzerinde, namlularını sahillere çevirmiş olan dev savaş zırhlıları demirlemiş bulunmaktadır; hala görkemlerini koruyan bazı çok güzel binalar vardır, ama bunların üzerinde müttefiklerin bayrakları dalgalanmaktadır; günümüzün çağdaş kentinin gururu olarak dikilen birkaç tane saray hemen göze çarpmaktadır, ama bunlar müttefik subaylarıyla doludur ve o güzelim bahçelerde, bu askeri üniformalı baylar dolaşmaktadır; parmaklarındaki elmas yüzüklerle servis yapan Rus prenseslerinin hizmet ettikleri bazı olağanüstü güzel ve çok ışıklı lokantalar vardır ama üniformalı muhabbet tellallarının organize ettikleri fuhuş, yürekleri daraltarak tüm hızıyla sürüp gitmektedir; Galata Köprüsü de eski İstanbul’un sokakları da yerli yerinde durmaktadır ama bu köprüde ve bu sokaklarda işgal ordularının subaylarının arabalarının korna ve siren sesleri ile bu bayların topuk sesleri yankılanmaktadır; kentin o inanılması güç derinliği ve sonsuzluğu hala görülebilmektedir ama bütün bütün mahalleler yangınlarda yok olmuş ve on binlerce zavallı, senelerden beri ışıksız, ateşsiz, ekmeksiz ve barıksız bu harabelerde yaşamaktadır; dikkat etmeden bakıp kentin hala çok kalabalık bir nüfusu barındırdığı söylenebilir ama dikkatle bakıldığında bu nüfusun ezici çoğunluğunun yarı çıplak çocuklardan, hasta ve sakat yaşlılardan, açlıktan güçsüz düşmüş kadınlardan oluştuğu görülür...”⁵³

⁵² İlber Ortaylı, **İstanbul’dan Sayfalar**, İstanbul, İletişim Yay., 1995, ss.37-41.

⁵³ Magdeleine Marx, **1921 İstanbul – 1922 Ankara, Makaleler-Anılar**, Çev. Ahmet Şensılay, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2007, ss.16-17.

Bu satırları okurken İstanbulluların o yıllarda ne kadar zorlu bir sınav verdiğini, ne kadar çok acı ve sefalet çektiğini görüyoruz. Ancak tüm bu güçlüklerle rağmen her türlü zorluğun üstesinden gelerek ve dünyaya meydan okuyarak yeni bir ülkenin temelini atmışlardır.

İstanbul’da savaş sonrası dönemde ve Mütareke Dönemi’nde ekonomik hayatı ele alacak olursak; bir takım fırsatçı kişiler karaborsacılık yaparak inanılmaz karlar elde ederek savaş zenginleri sınıfını oluşturmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı dönemine dair anılarını kaleme alan Sultan Abdulhamid’in doktoru İbrahim Paşa’nın I. Dünya Harbi günlüğünde aktarılan bir anı, o dönem İstanbul’da yaşanan kıtlık sorununu şu satırlarla dile getirmektedir;

“10 Eylül 1915, Cuma

Şeker ile petrol gazı kıtlığı meselesi fevkalade ehemmiyet kazandı.

Şehremaneti ilan etti: Her ay adam başına seksen dirhem şeker verilecek! Ancak bu da elinde vesikası olana! Ayda adam başına değil hane başına bir kıyye petrol gazı verilecek! Bizim Beylerbeyi’nin kel kethüdaları Nazım ve Kenan bu işe bakacak! Vesikaları onlar veriyorlar! Ekmek de öyle! Ekmek kepekli, esmer, hamur! Midede taş gibi duruyor!

Kömürün yüz kıyyesi yüz yirmi kuruşa! Soğanın kıyyesi yüz para! Domates yüz para! Sabunun kıyyesi on kuruşa! Zeytinyağının kıyyesi on altı kuruşa! Çavuş üzümünün kıyyesi sekiz kuruşa! Şeftali on kuruşa! Beyaz peynir on üç kuruşa! Kahve otuz iki kuruşa! Pirinç on iki! Odunun çekisi yetmiş beş kuruşa! Hasılı herkes geçinmekten aciz kaldı! Muharebe bu önümüzdeki kış devam ederse açlıktan, soğuktan çok kimselerin helak olacağına şüphe yoktur!”⁵⁴

Savaş, yoksulların sayısını arttırmış, onları daha da yoksullaştırmış, kendi zenginlerini, Stefanos Yerasimos’un deyimiyle “bulgurjuva”larını yaratmıştır. 1914-

⁵⁴ İ. Bahtiyar İstekli, **İstanbul’da Savaş Günleri: Sultan Abdülhamid’in Doktoru İbrahim Paşa’nın I. Dünya Harbi Günlüğü**, s.283.

1918 arasında ekmeğin fiyatı 38 kat, şekerin fiyatı 65 kat artmıştır. Savaşın son yılında ortalama bir memurun aylık maaşı, günde bir kilo ekmek almaya yetecek duruma gelmiştir. Ayrıca hükümet tarafından taşımacılığa yönelik alınan yeni bir kararlar 1918 yılında bir hamalın aylık geliri bir tüm generalin aylık gelirine eşdeğer olmuştur. Bu tüccarlar aldıkları malları gizlice stoklamış, bir süre geçince fiyatlar üçe dörde katlandığında oturdukları yerden inanılmaz paralar kazanarak servet sahibi olmuşlardır.⁵⁵

Magdeleine Marx savaş zenginlerinin fırsatçılığına dair bir anısını şöyle anlatıyor;

“Bugün Konstantinopl’e yolu düşen gezgini bekleyen şey artık mutlaka o dillere destan Türk konukseverliği değildir ve bu, o gezginin mensup olduğu toplumsal sınıfa ve sınıfının mensubu olarak takındığı tavra ve tutuma göre değişmektedir. Kapitalist olarak gelip, “para kazanmak” için hareket eden ve gölgesine sığındığı Yüksek Komiserliği’nin himayesini sağlayan kişi, kısa zamanda büyük bir servet edinebilir.

Konstantinople’e gelen yabancıları nelerin beklediği konusunda söylenecek bir şey de, bu kentin günümüzde dünyanın en pahalı kenti haline geldiğidir. (Bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları savaş öncesine kıyasla tam “elli kat” artmış bulunmaktadır. Kiralar on kat, yirmi kat yükselmiştir. Çok sıradan bir lokantada yenecek sıradan bir yemeğin fiyatı 3 lira, üçüncü sınıf bir oteldeki çıplak bir odanın fiyatı ise 4 ya da 5 lirayı bulabilmektedir)”⁵⁶

Tabii ki böyle kolay bir şekilde kazanılan para son derece müsrif bir şekilde harcanıyordu. İstanbul’da bir tarafta sefil bir hayat süren halk ile bir tarafta da sınırsız eğlence ve lüks bir yaşam süren savaş zenginleri sınıfı bulunuyordu.

Fiyatlardaki artışlar ülkenin gelir gider bütçesini etkileyecek kadar fazlaydı. Güran’ın 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar kitabında belirttiği üzere; *1918/1919’da devlet gelirleri 3,5 milyon guruşa yaklaşırken, devlet giderleri de yürütülen savaşların etkisiyle 5 milyon guruşu aşmıştı. Ancak bu yıllarda*

⁵⁵ Stefanos Yerasimos, **İstanbul 1914 – 1923 Kaybolup Giden Bir Dünyanın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi**, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s.18.

⁵⁶ Marx, **a.g.e**, ss.18-19.

*gerçekleşen yüksek fiyat artışları, devlet gelir ve giderlerinde reel olarak ciddi düşüslere sebep olmuştur.*⁵⁷

Savaşa katılan ülkeler arasında en yüksek pahalılıkla karşı karşıya olan ülke Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. 1914 yılını baz aldığımızda, 1918 de pahalılık endeksi İngiltere’de 203, Fransa’da 206, Almanya’da 293, İtalya’da 268, Yunanistan’da 380, Finlandiya’da 633, Hollanda’da 165, Avusturya da 1.163 olmuştur. İstanbul’da ise aynı endeks 1.920 olmuştur. Maalesef ülkede bu astronomik fiyat artışlarını karşılayabilecek bir ücret artışı yoktu ve sadece Osmanlı donanmasındaki amiraller bu yaşam pahalılığını karşılayacak düzeyde maaş alabiliyorlardı.⁵⁸

Buraya kadar savaşın neden olduğu ekonomik durumu incelediğimizde tüm ülkenin zor günler geçirdiğini söyleyebiliriz. İstanbul da bu sıkıntılı günlerde tüm ülkeyle birlikte zor günler geçirmekteydi. Ülkenin dört bir tarafını kaplayan işgal kuvvetleri, İstanbul’un da her bir köşesini kaplamıştı ve bu durum sadece kadınlar üzerinde değil kadın-erkek tüm toplum üzerinde son derece olumsuz etkiler oluşturmuştur. Toplumun büyük bir kesimi değil sosyal bir aktivite de bulunmak karınlarını doyuracak yaşamsal ihtiyaçlarını almak konusunda bile büyük güçlük çekiyorlardı.

Ancak bu savaş koşulları başka bir anlamda kadınlar için yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşıyla birlikte başlayan seferlik nedeniyle erkeklerin askere gönderilmeleri kadınlara çalışma hayatının yollarını açmış, Osmanlı kadını; yol yapımı, sokak temizliği, fabrikalarda işçi ya da ticaret ile uğraşarak birçok iş kolunda çalışma olanağı bulmuştur. Birçok alanda erkek işgücü açığı nedeniyle kadınlar hayal ettiklerinin bile ötesinde çalışma hayatına girmişlerdi.

⁵⁷ Güran, **a.g.e.**, s.324.

⁵⁸ Duben, Behar, **a.g.e.**, s.58.

Bunlar arasında en ilginç olanı Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkeklerin, kadın berberlere tıraş olmaya başlamalarıydı.⁵⁹

Mütareke Dönemi boyunca kadınların toplumsal hayatta değişmeye başlayan rolleri hangi toplumsal sınıftan gelirse gelsin, Türk kadınlarının dış görünüşlerinde de belirgin değişikliklere yol açıyordu. Alt ve orta sınıf kadınların çalışma hayatına daha çok atıldığı bu dönemde kıyafetleri de erkek giyimine daha yakın bir görünüm almıştı.⁶⁰

Türk Kadının Cumhuriyet Dönemi'nden önce toplumsal rolündeki iyileştirmeler ilk olarak Tanzimat Dönemi'nden sonra başlamıştır. 1858 yılında ilk kez kız çocuklarının ilk ve ortaokullarına gitmesine izin verilmiştir.⁶¹

1870 yılında ise ilk ve orta öğretim kız okullarına kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimat kurulmuştur.⁶²

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1913 yılında ilk kız lisesi, İstanbul'da bugün İstanbul Kız Lisesi olarak bilinen İnas Sultanisi açılmıştır.⁶³

12 Eylül 1914'te İnas Darülfünunu (Kız Üniversitesi) açılmıştır.⁶⁴ Kasım 1914 yılında ise kadınlara güzel sanatlar alanında eğitim vermek amacıyla İnas Sanayi-i Nefise Mektebi kurulmuştur.⁶⁵

⁵⁹ Zafer Toprak, **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2014, s.5.

⁶⁰ Elif Mahir Metinsoy, **Mütareke Dönemi İstanbul'unda Moda ve Kadın, 1918 – 1923**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2014, s.116.

⁶¹ Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923**, Ankara, Ötüken Neşriyat A.Ş., 2015, s.31.

⁶² Kurnaz, **a.g.e.**, ss.53-54.

⁶³ Mustafa Selçuk, **“Üsküdar'dan Darülfünun'a Kız Öğrencilerin Eğitimi”**, Tarih Dergisi, İstanbul, Sayı: 48 (2008/2), 2009, s.68.

⁶⁴ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2016, s.303

1917 yılının Eylül ayında kadınlar da Tıp, Dişçilik ve Eczacılık alanlarında eğitim görmeye başlamıştır. 1921-1922 eğitim öğretim döneminde Hukuk Fakültesinde, 1922-1923 eğitim öğretim döneminde ise Tıp Fakültelerinde karma eğitim sistemine geçilmiştir.⁶⁶

Eğitim alanında atılan bu adımlardan özellikle kadınlara meslek kazandırmak amacına yönelik olmaları ilgi çekicidir, zira bu alanda atılmış adımların I. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasına denk geliyor olması, o döneme ilişkin duyulan ihtiyaçları açıklamaktadır.

1.2.2 Savaşların Kadın Hayatına Etkisi

Savaşlar her anlamda bir toplumdaki olumlu ve olumsuz değişimlerin kaynağı olmuştur. Her savaş toplum üzerinde bir deprem etkisi yapmış, toplumu sarsmış ve toplumun yeni bir kimlik kazanmasına neden olmuştur. Savaş döneminde yaşanan kıtlık, ekonomik sıkıntılar, yaşanan maddi ve manevi kayıplar insanlar üzerinde muhakkak geri dönülmez ve tamir edilemez izler bırakmıştır.

Orwell'in 1984 adlı romanındaki distopyasına göre *“savaşın asıl yaptığı, yok etmektir; ama ille de insanları yok etmesi gerekmez, insan emeğinin ürünlerini de yok eder. Savaş, halk kitlelerini fazlasıyla rahata erdirecek, dolayısıyla uzun sürede kafalarının fazlasıyla çalışmasını sağlayacak araç gereç ve donatımı paramparça etmenin, stratosfere yollamanın ya da denizin dibine göndermenin bir yoludur.”* Yine Orwell'e göre *“savaş, sadece gerekli yıkımı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu yıkımı psikolojik bakımdan kabul edilebilir bir biçimde sağlar.”*⁶⁷

⁶⁵ Kurnaz, **a.g.e.**, s.107

⁶⁶ Kurnaz, **a.g.e.**, s.106

⁶⁷ George Orwell, **1984**, Çev. Celal üster, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2017, ss.207-208.

Zaten esas olarak savaşın neden olduđu yıkımların insanların zihninde kabul edilebilir kılınmasını sağlamak insanlıđa dair yapılan en büyük yıkımdır.

Özellikle I. Dünya Savaşıyla birlikte tüm dünyada sadece ekonomik değil sosyolojik olarak da bir altüst oluş yaşanmış, en büyük değişim kadınların sosyal statülerinde meydana gelmiştir. Tüm bu olumsuz koşullar ülkede kadınlar için yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Uzun yıllar süren savaşlarda erkek nüfusun büyük ölçüde eksilmesi ve olası savaş ihtimallerine karşı erkeklerin silah altında görevlendirilmeleri, sanayide kadın ve çocuk işgücüne olan talebi mecburen arttırmıştır.⁶⁸

Ahmed Emin Yalman, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenildiğini, ancak Osmanlı kadınlarının bu savaştan galip çıktığını dile getirir. Çünkü Yalman'a göre, bu savaş Osmanlı kadınlarını kölelikten kurtarmış ve hem sosyal hem de ekonomik özgürlüklerine kavuşturmuştur.⁶⁹

Tabii ki, savaşın kadınların hayatı üzerine etkileri göreceli bir tartışma konusudur. Bu etkiler ülkeden ülkeye değişiklik gösterebileceği gibi, aynı ülke içinde farklı sınıflara mensup kadınları da farklı şekilde etkilemiştir. Ama tarihsel verilere bakarak değerlendirdiğimizde şu bir gerçektir ki, I. Dünya Savaşı Osmanlı kadınlarını hem sosyal hem de ekonomik özgürlük anlamında olumlu yönde etkilemiş olmasına rağmen, bu süreç içerisinde kadınlar toplumsal baskı açısından da çok zorlu dönemlerden geçmişlerdir.

Bu dönemde iş gücü kıtlığına bir çözüm bulmak amacıyla 1916 yılında Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Sultan II. Abdülhamit'in kızı Naile Sultan'ın

⁶⁸ Şehmus Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yay., 1985, İstanbul, s.873.

⁶⁹ Ahmed Emin Yalman, **Turkey in the World War**, New Heaven, Yale University Press, 1930, ss.235-238.

desteğiyle birlikte Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi kurulmuştur.⁷⁰ İstanbul'da kadınların ev dışında çalışmasını mümkün kılan bir ölçüde cemiyetin etkinlikleri olmuştur. Yetkililerin himayesi sayesinde birçok Müslüman kadın daha önce gayri Müslimlerin çalıştığı büro, fabrika, telefon santralı gibi yerlerde çalışmaya başlamıştır. 12 Ağustos 1916 tarihli Tanin Gazetesi'nde, İstanbul'da birçok kadının gayri Müslim hemcinsleri gibi İmparatorluğun savaşta verdiği mücadeleye katkıda bulunduğundan, şehrin toplumsal ve ekonomik hayatına daha fazla katıldığından övgüyle söz edilmiştir. Özgürleşme terimini kullanmak doğru olursa, savaşın İstanbul'daki Müslüman kadınların özgürleşmesinde en büyük etken olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz.⁷¹

Ancak savaş sona erdikten sonra çoğunlukla kadınların elde etmiş olduğu bu iş gücü kazanımı kaybedilmiştir. Savaştan dönen erkekler tekrar eski işlerine yerleştirilmiş ve kadınlar işten çıkartılmıştır. İşten çıkarılmayan, iş gücünü koruyan kadınlar ise maalesef eşit işe düşük ücret alarak iş hayatlarına adaletsiz bir şekilde devam etmişlerdir. Farklı cinsiyetlere farklı ücret uygulanmasının nedeni erkeklerin aile reisi olarak konumlandırılıp, bakmakla yükümü oldukları aile bireylerinin olduğu görüşünün savunulmasından kaynaklanmaktadır. Yani kadınlar aile reisi olmadıklarından dolayı bakmakla yükümlü kimselerinin de olmadığı ileri sürülmüş bu nedenle düşük ücretle çalışmalarında bir sakınca görülmemiştir.⁷² Erkekleri cepheden sağ dönen kadınlar, erkeklerinin iş bulmasının ardından evlerine geri dönmüş, erkekleri cepheden sağ dönemeyen kadınlar ise bir süre daha eşitsiz çalışma koşullarına direnmeyi sürdürse de nihayetinde artan dul ve yetim aylıkları ile geçinmeyi, çalışmaya tercih ederek işlerinden ayrılmışlardır.⁷³

⁷⁰ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.42.

⁷¹ Duben, Behar, *a.g.e.*, s.59.

⁷² Margaret Randolph Higonnet, *Behind the Lines: Gender and the Two World Wars*, USA, Yale University Yay., 1987, ss.1-17.

⁷³ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)*, 1. Bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015, s.54.

Yukarıdaki satırlardan da anlayacağımız üzere savaş koşullarının getirmiş olduğu zorunlu özgürleşme süreci belirli bir kesimin önünü açmış olsa da azımsanamayacak ölçüde kadın da geleneksel alışkanlıklarına yenik düşerek kendilerini ekonomik ve sosyal hayattan soyutlamışlardır.

1.2.3. Cumhuriyet Dönemi’nde İstanbul’da Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadının Yeri

Kadının toplumdaki yeri, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilan edilişinden bu yana Türk modernleşme sürecinin ana konusu olmuştur.⁷⁴ Osmanlı’da modernleşme hareketleri ilk olarak 1839 Tanzimat Reformları ile birlikte başlamış, bu reformlarla beraber sivil topluma ve liberal bir ekonomiye geçiş sağlanmıştır.⁷⁵ Tanzimat Dönemi ile gelişmeye başlayan modernleşme ve kadınların varlığını kabul etme süreci Erken Cumhuriyet Dönemi’nde devletin kadınlara medeni ve siyasi haklar vermesiyle devam etmiş ancak devlet sadece bu toplumsal hakları vermekle yetinmemiş kamu otoriteleri ile birlikte kadınları bu hakları kullanmaları yönünde teşvik etmiştir. Daha önce kadınların geri planda tutuldukları eğitim, bilim, tıp ve hukuk gibi alanlarda başarı gösteren kadınlar, yeni rejimin, ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için ayırım gözetmeden elele verip birlikte çalışan kadın ve erkek idealinin örneği olmuşlar ve rol modelleri olarak topluma sunulmuşlardır.⁷⁶

Cumhuriyet döneminde kadınların kazanılmış haklarını kronolojik olarak özetleyecek olursak;

⁷⁴ Saniye Dedeoğlu, Adem Yavuz Elveren, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, Ed. Tanıl BORA, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yay.2017, s.29.

⁷⁵ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839 – 1950**, Der. Donald Quataert, Erik Jan Zürcher, 4.Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2017, s.27.

⁷⁶ Feride Acar, Gülbanu Altunok, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye’de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, Ed. Tanıl Bora, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yay.2017, s.77.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte eğitimde laiklik sağlanmış, medrese ve mektep ayrılığına son verilmiş, kız çocukları da erkek çocukları ile birlikte eğitim görme hakkını elde etmiştir. Ayrıca 1928 yılında yapılan harf devrimi ile, %6 seviyelerinde olan okur-yazarlık oranının yükseltilmesi hedeflenmiş, 1929 yılında yurdun her bir köşesinde “Millet Mektepleri” açılarak 15-45 yaş aralığındaki kadın-erkek her vatandaşın okula gitmesi zorunlu kılınmıştır.⁷⁷

1925 yılında kabul edilen Şapka Kanunu ile fes ve sarık gibi başlıkların giyilmesi yasaklanmış buna karşın kadın kıyafetlerine yönelik bir yasa çıkarılmamıştı. Ancak II. Meşrutiyet döneminden itibaren çarşaf ve peçenin kaldırılmasına yönelik mücadele cumhuriyet ile birlikte başarıya ulaşmış ve kadın kıyafetlerinde de modern bir görünüm ortaya çıkmıştır.⁷⁸

1926 yılında kabul edilen Türk Medenî Kanunu ile kadınlar yasal düzlemde erkekler ile aynı konuma getirilmiş, evlilik, boşanma, velayet ve veraset gibi konularda eşit haklara sahip olmuşlardır.⁷⁹

1930 yılında kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.⁸⁰ Aynı yıl doğum izni düzenlenmesi yapılmıştır.

1933 yılında “Köy Kanunu”nda değişiklik yapılarak, kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar heyetine seçilme hakkı verilmiştir.⁸¹

5 Aralık 1934 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile, birçok gelişmiş batı ülkesinden önce, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.⁸²

⁷⁷ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.660.

⁷⁸ Kaplan, **a.g.e.**, s.182

⁷⁹ Tekeli, **a.g.m.**, s.1193.

⁸⁰ Tezer Taşkıran, **Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Ankara, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet’in 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, s.129.

⁸¹ Ayşegül Yaraman, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, İstanbul, Bağlam Yay., 1999, s.50.

⁸² Taşkıran, **a.g.e.**, s.129

1936 yılında yürürlüğe giren “İş Kanunu” ile kadınların çalışma hayatına düzenleme getirilmiştir.1937 yılında kadınların yer altında tehlikeli işlerde çalışması yasaklanmıştır.1945 yılında Analık sigortası 4772 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. 1949 yılında yaşlılık sigortasının kadın ve erkekler için eşit esaslara göre düzenlenmesi 5417 sayılı yasa ile düzenlenmiştir.⁸³

Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadınlar kuşkusuz devrimsel haklara kavuşmuşlardır. Bunlardan belki de en önemlisi kadınları da erkekler gibi bir vatandaş olarak kabul eden seçme ve seçilme kanunudur. Bu kanunla birlikte devlet kadının varlığını resmen kabul etmiş, yapısal reformlarda erkekle birlikte kadının da fikrini önemsedğini ve varlığını kabul ettiğini resmen ilan etmiştir. Bunu devrimsel bir hareket kılan, o dönemin koşulları içerisinde kendisinden ileri birçok batılı ülkeden önce gerçekleştirmesidir.

Toplumun ilerlemesi için Atatürk’ün kadınların gelişimine önem verdiği çok açıktır. Bunu hem yapısal reformlardan gözlemleyebildiğimiz gibi, Atatürk’ün her fırsatta kadınların önemini vurgulayan konuşmalarından da çıkarabiliriz.

Atatürk’e göre;

“Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini öylesine bırakalım da kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlere bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin?”

Cumhuriyet Dönemi reformları kadınlara belli haklar tanımış ve toplumun büyük bir çoğunluğu eğitilmiş olsa bile, Türkiye’nin köklerinden gelen refah devleti anlayışı, hafızalarda yer etmiş olan toplumsal rolleri kadın için “ev kadını ve anne”, erkek için de “aile reisi” anlayışını yıkamamıştır.⁸⁴

⁸³ <http://www.antalyakadinmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/Türkiye%27de%20Kadin%20Haklarinin%20Tarihsel%20Gelişimi.pdf>, (e.t. 22.08.2019)

⁸⁴ Saniye Dedeoğlu, “Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, Ed. Taml BORA, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2017, s.217.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDEN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE KADIN DERGİLERİ ve KADIN DERNEKLERİ

2.1 KADIN HAREKETİNE GENEL BİR BAKIŞ

Kadınların tarih boyunca ikinci planda kalmaları, başka bir deyişle görünmez olmaları, kadınların istemlerinin dışında gelişmiş bir olaydır. Bu konuyu en iyi Herbert Marcuse özetler, ona göre toplumun baskıcı idaresi, yönetimi ne denli akılcı, teknik, üretken ve tamamlayıcı ise, yönetilen kişilerin esaretlerinden kurtulmaları ve kendi öz iradelerinin farkına varmalarına sağlayacak etkenler ve yollar da o ölçüde ulaşılmaz olmaktadır.⁸⁵ Yani zaman içerisinde yönetilenler tarafından kadın yavaş yavaş toplumsal hayatın dışına itilmeye, ötelenmeye başlanmıştır.

Adorno ve Horkheimer'a göre ise *“kadın köleliği kendi isteğiyle kabul etmiştir erkek ise üstünlüğünü kadına atfetmiştir.”* Ayrıca kadının köleliği sürekli olarak yüceltilmiş ve bu köleliğin kabul edilışinde kadın ve erkek karşılıklı olarak anlaşmışlardır.⁸⁶

Ülkemizde kadınların toplumsal varoluşlarına ilişkin farkındalık Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır. Bu farkındalığın diğer önemli dönüm noktaları ise Mütareke Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'dir.

Tanzimat Dönemi'nde dönemin önemli yazarlarından Namık Kemal, Şinasi, Abdülhak Hamit Tarhan, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami yazılarında kadınların

⁸⁵ Herbert Marcuse, **Tek-Boyutlu İnsan, İleri İşleyişim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 1986, s.6.

⁸⁶ Max Horkheimer, Theodor Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar I**, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1995, s.125.

toplumsal konumlarının iyileştirilmesini savunurlar.⁸⁷ Bu dönemde kadınların toplumsal varoluşlarına yönelik sorunların ve bu sorunlara yönelik iyileştirilmelerin, çözüm önerilerinin kaleme alındığı pek çok dergi ve gazete yayınlanmıştır.

Bu gazetelerin ilki, 1867 yılında yayınlanmaya başlayan Terakki Gazetesi'dir. Gazetede kadınların eğitimi, kadınlara çalışma hakkı tanınması, kadın erkek eşitliği ve birden çok kadınla evlilik eleştirilerine yönelik yazılar yer almıştır.⁸⁸

19. Yüzyılda toplumsal eleştirilerin en yoğun olduğu alan kadın sorunu olmuştur. Bir bağlamda ülkenin geri kalmışlığı kadınların eğitimsizliği ile ilişkilendirilmiştir. Dönemin önde gelen aydınlarından Tevfik Fikret bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir; *"Elbet sefil olursa nisvan, alçalır beşer."*⁸⁹

İşte kadın tartışmalarının yoğun olarak yaşanmaya başladığı bu dönemde yukarıda bahsetmiş olduğum yenilikçi aydın kesimi uygarlığı bir bütün olarak ele alıp ülkenin gelişebilmesi için Batı modelinin benimsenmesi gerektiğini savunmuş, bu nedenle de kadınların konumunun iyileştirilmesi gerektiğini desteklemişlerdir. Gelenekçi kesim ise Batı modelinin sadece teknik, idari ve maddi öğelerinin örnek alınması gerektiğini, kadınlarla ilgili konularda ise şeriat düzenine bağlı kalmaları gerektiğini savunmuşlardır.⁹⁰

Basın ile birlikte kadınların konumuna yönelik pek çok sorun kaleme alınmış, mevcut durum gözler önüne serilmiştir. Böylelikle kadınlar artık toplum içerisindeki hal ve vaziyetlerinden rahatsızlıklarını dile getirecek cesareti kendilerinde bulmuşlar ve toplu kadın hareketleri girişimlerinde bulunmuşlardır.

⁸⁷ Taşkıran, **a.g.e.**, s.35.

⁸⁸ Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982, ss.196-197.

⁸⁹ Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar, 1839'dan Günümüze**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2017, s.15.

⁹⁰ Dilek Er, **"Fatma Aliye (Topuz) Hanım (1862-1936) ve Kadının Toplumdaki Yeri Hakkındaki Fikirleri,"** e-journal of New World Sciences Academy, 2011, Cilt 6, Sayı 2, s.383.

Kadın hareketleri, kadınların artık kendilerine biçilen rollere ve yaşayış biçimlerine itiraz etmeleri ile filizlenmiştir. Bu girişimlerin ortaya çıkışı, o dönem içerisinde toplumun geçirdiği değer yargı sürecinin değişimiyle de yakından ilişkilidir.

Kadın hareketinin örgütlü bir şekilde ortaya çıkmasının üç ana nedeni vardır. Bu nedenlerden birincisi toplumun giderek özgürleşmeye başlamasıdır. İkinci neden ise toplumun özgürleşmesinin sadece tek taraflı yani eril kaynaklı oluşunun kadınlar tarafından fark edilmesidir. Üçüncü neden kadınların kendi sorunlarının çözümsüz olmadığı konusunda bilinçlenmesi ile sorunlarına çözüm aramaya başlamalarıdır.⁹¹

2.2 TANZİMAT DÖNEMİ'NDEN İTİBAREN MÜTAREKE DÖNEMİ YILLARINA UZANAN SÜREÇTE KADIN DERGİLERİ

Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren edebi eserlerde öncelikli olarak erkek yazarlar tarafından ele alınan kadının toplumsal konumuna dair tartışmalar gazetelerin herkese ulaşılabilir olmaya başlamasıyla yerini kitaplardan gazete ve dergi sayfalarına taşımıştır.⁹²

Toplumsal konuların dergi sayfalarına taşınmasının en önemli nedenlerinden birisi II. Abdülhamit döneminin baskıcı yönetiminden kaynaklanmaktadır. 1878 yılında II. Abdülhamit'in emriyle bir "Sansür Heyeti" kurulur ve ülkedeki tüm gazeteler basım öncesi denetime girmiştir.⁹³ Bu nedenle gazeteler yerine artık

⁹¹ Çakır, a.g.e., s.58.

⁹² Duygu Koç, **Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s.15.

⁹³ Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı," içinde: Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1983), İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984, ss.13-54.

toplumsal her konuyla ilgili tartışmalar dergi sayfalarına taşınmış dolayısıyla dergi basımında büyük bir artış yaşanmıştır.

Dönemin siyasi gazetelerinden Terakki, kadın haklarını kaleme alan ilk gazetedir. Gazetede poligami ve zorla evlendirme gibi adetler eleştirilmiş, kadınların eğitiminin önemi vurgulanmıştır.⁹⁴ 1869 yılında Terakki Gazetesi'nin yayınlamış olduğu “Muhadderat” isimli gazete eki, ilk kadın dergisi olarak kabul edilmektedir. Dergi haftalık olarak yayınlanmış ve 48 sayı çıkartmıştır. 1875 yılında Vakit Gazetesi de kadınlar için “Vakit yahut Mürebbi-i Muhedderat” isimli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Derginin yayın hedefi kadınlığa dair yararlı bilgiler yayınlamaktır.⁹⁵

Bu tarihte çıkarılan bir diğer kadın dergisi ise, haftalık olarak pazar günleri yayınlanan “Ayine” dergisidir. Ayine dergisi ise 39 sayı çıkartmıştır.⁹⁶ Ayine dergisinde evlilikte ilişkiler, eşlerin sorumlulukları, çocuk sağlığı ve terbiyesi ile ilgili konular işlenmiştir. 1880 yılında ise sadece 3 sayı olarak yayımlanan ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgili pratik bilgiler veren “Aile” dergisi çıkmıştır.⁹⁷

1882-1883 yılları arasında çıkan bir başka kadın dergisi ise “İnsaniyet”tir. Dergi aylık olarak yayımlanmıştır ve kadın haklarını koruma konusunda farkındalık yaratmaya yönelik yazılar yazılmış, kadınları aydınlatmayı hedeflemiştir.⁹⁸ Aynı yıl “Hanımlar” dergisi yayınlanmıştır. Dergide evin yönetimi, edebi metinler, takvim sistemleri ve tarihi bilgilerle birlikte kadınlar için yabancı dil öğrenmenin önemi de vurgulanmıştır.⁹⁹

⁹⁴ Bernard Caporal, **Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, s.55.

⁹⁵ Çakır, **a.g.e.**, ss.61-62.

⁹⁶ Gülden A. Pınarcı, **Kadın Dergileri**, <https://docplayer.biz.tr/31185-Gulden-a-pinarci-gpinarci-atilim-edu-tr-kadin-dergileri.html>, s.2. (e.t., 10.05.2019)

⁹⁷ Çakır, **a.g.e.**, s.63.

⁹⁸ Kurnaz, **a.g.e.**, s.87.

⁹⁹ Çakır, **a.g.e.**, s.63.

1886 tarihinde yayınlanan “Şükufezar” Dergisi ise kadınlar tarafından çıkartılan ilk Osmanlı kadın dergisidir.¹⁰⁰ Bu dergiyi diğer dergilerden ayıran en önemli özellik sahibi de dahil olmak üzere tüm yazı kadrosunun kadınlardan oluşmasıdır.¹⁰¹ Derginin sahibi Arife isminde bir kadındır ve dergide dikkat çeken en önemli değişiklik yazar kadrosunda bulunan kadınların kendilerini babalarının ya da eşlerinin adıyla değil sadece kendi isimleriyle tanıtmaları olmuştur. Derginin yayın ilkesi ise siyaset dışındaki yazılarıyla, kadınların varlığını topluma göstermektir. Derginin bilinen beş sayısı bulunmaktadır.¹⁰²

1885-1886 yılları arasında ise; cömertlik, mertlik, yiğitlik anlamına gelen “Mürüvvet” Dergisi haftalık olarak yayınlanmıştır. Bu dergi de Mürüvvet Gazetesi’nin kadınlar için çıkardığı özel ekidir. Derginin diğer dergilerden farklı olan özelliği ise içeriğindeki yazıları konularına göre ayıran ilk dergi olmasıdır.¹⁰³ Dergi eğitim konusuna önem vermiş ve kadınların kültür seviyesini yükseltmeyi hedeflemiştir, dünya kadınlarının konumları ile ilgili bilgilere yer vermiştir. 1889 yılında ise tek sayı olarak Hatice Semiha ve Rabia Kamile Hanımlar tarafından yayınlanan “Parça Bohçası” Dergisi çıkartılmıştır. Dergi yazılarında ev işleri, çocuk bakımı ve yemek tarifleri ile ilgili bilgilere yer vermiştir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü**, Ankara, Ayraç Kitabevi, 1999, s.287.

¹⁰¹ Aynur İlyasoğlu, Deniz İnel, **“Kadın Dergilerinin Evrimi”, Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s.164.

¹⁰² Çakır, **a.g.e.**, ss.64-65.

¹⁰³ Emel Aşa, **“1869- 1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri”, Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Sayı III, Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1993, s.967.

¹⁰⁴ Çakır, **a.g.e.**, s.66.

1894-1896 seneleri arasında İstanbul’da yayınlanan bir başka kadın dergisi de “Hanımlara Mahsus Malumat”tır. Bu dergi de Malumat Gazetesi’nin eki olarak çıkartılmıştır. Dergide edebiyat, sanayi ve ahlak gibi konulara yer verilmiştir.¹⁰⁵

1895 yılında çıkartılan “Hanımlara Mahsus Gazete” ise kadınlar tarafından çıkartılmış olan en uzun süreli dergi olmuştur.¹⁰⁶ Dergi, 1895 ve 1908 yılları arasında 612 sayı çıkartmıştır. Derginin ilk 150 sayısı haftada iki kez, geri kalan sayılar ise haftalık olarak çıkartılmıştır. Dergi, kadınların iyi bir eş, iyi birer anne rollerini benimsemekle beraber, kadının toplumdaki konumunu sorgulamış ve kadınların da erkeklerle aynı ölçüde haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Derginin yazı kadrosu dönemin önde gelen bürokrat kesiminin eşleri ya da kızları olan entelektüellerdir.¹⁰⁷

Toplumsal alanda yeni bir güç olarak karşımıza çıkan basın ile birlikte kadın konusu edebi eserlerden gazete ve dergilere taşınmıştır. Böylelikle konunun esas muhatapları olan kadınlar da konuyla ilgili söz sahibi olmaya başlamıştır. Basında imzasız kadın mektuplarının ilk kez yayınlandığı 1868 yılından itibaren, Türk Kadınlar Birliği’nin kendini feshettiği tarihe kadar geçen süreyi birinci dalga (Osmanlı-Türk) feminizm olarak ele alırsak, bu dönemdeki kadın aktivitelerini “Erken Dönem Osmanlı Kadın Hareketi” olarak konumlandırabiliriz.¹⁰⁸

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte kadın dergilerin sayısında büyük bir artış görülmüştür. Aynı yıl ilk olarak “Demet”, daha sonra “Mehasin” ve “Kadın” dergileri yayınlanmıştır.¹⁰⁹ Bu döneme kadar dergilerde sadece moda ve eğitim gibi konular tartışılırken, II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte artık kadın hakları konu edilmeye başlanmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁵ Koç, **a.g.t.**, s.17.

¹⁰⁶ İlyasoğlu, İnel, **a.g.m.**, s.164.

¹⁰⁷ Çakır, **a.g.e.**, ss.69-73.

¹⁰⁸ Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılâp**, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, ss.20-21.

¹⁰⁹ Çakır, **a.g.e.**, s.74.

¹¹⁰ Kurnaz, **a.g.e.**, s.173.

Demet Dergisi sadece 7 sayı olarak yayınlanmış, daha sonra yayın hayatına veda etmiştir. Ardından Mehasin Dergisi aylık olarak yayınlanmaya başlamış, toplam 12 sayı çıkartılmış ve sonra kapanmıştır. Bu dönem Mehasin ve diğer kadın dergileri, kadınları bir araya getiren, onları birbirinin varlığından haberdar eden çok önemli bir haberleşme mecrası olmuştur. Hatta daha sonra birçok kadın bu dergiler vasıtasıyla bir araya gelip dernekler bile kurmuştur. Selanik'te yayınlanan “Kadın” Dergisi ise 30 sayı olarak yayınlanmıştır. Kadın Dergisini diğer dergilerden ayıran en önemli özellik, kadın giyimi, çocuk bakımı, el işleri gibi alışlagelmiş konuların yerine yeni açılan kız okulları ve de derneklere yönelik yazılar yayınlanmasıdır.¹¹¹ Ayrıca ilk defa adında “kadın” kelimesi geçen dergi olması açısından da dergi kadın dergiciliğinde önemli bir yere sahiptir.¹¹²

Mehasin Dergisi'ni diğer dergilerden ayıran en önemli özellik promosyonlar düzenleyen ilk kadın dergisi olmasıdır. Tirajları düşen derginin satışını arttırmak üzere piyango çekilişleri yapılmış, kuponlar verilmiştir. Piyango hediyeleri arasında Paris'in en ünlü kuyumcusuna yaptırılan elmas, konsol saati, yazı takımı ve gramofon gibi eşyalar yer almaktadır.¹¹³

Bu dergilerin yanı sıra Cumhuriyet Dönemi'ne dek pek çok dergi yayınlanmıştır; “Musavver Kadın”, “Kadın”, “Erkekler Dünyası”, “Kadınlar Dünyası”, “Güzel Prenses”, “Kadınlık”, “Seyyale”, “Hanımlar Alemi”, “Siyanet”, “Kadınlar Alemi”, “Kadınlık Hayatı”, “Bilgi Yurdu Işığı”, “Genç Kadın”, “Türk Kadını”, “Kadın Duygusu”, “İnci”, “Kadınlar Saltanatı”, “Hanım”, “Ev Hocası”, “Diyane”, “Süs”, “Firuze...” bu dergilerin başında gelenleridir. Pek çoğu kısa

¹¹¹ Aynur Demirdirek, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1993, ss.28-42.

¹¹² Fatma Kılıç Denman, **Yeni Harflerle Kadın (1908-1909)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.yıl Özel Yayını, Monad Film ve Tanıtım Hizmetleri Ltd.Şti, İstanbul, 2010, s.19.

¹¹³ Çilem Tuğba Akdağ, **Kadın Dergilerinde (1869 – 1927) Kadın Modernleşmesi**, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri, 2015, s.144.

ömürlü olmuştur. Aralarında en uzun yayın hayatına sahip olan 1913-1921 yılları arasında yayınlanan “Kadınlar Dünyası” Dergisi olmuştur.¹¹⁴

1911 yılında çıkarılan “Kadın” Dergisi resimli olarak 13 sayı olarak İstanbul’da yayımlanmıştır.¹¹⁵ Dergide kadınlar ile ilgili haberler, tarihten önemli kadınların hayatları, sağlık, güzellik ile ilgili yazılar yayınlanmaktadır. Her sayıda ilk yazı olarak “Beyaz Konferans” bölümü yayınlanmıştır. Bu yazı derginin en ilgi çeken yazısıdır. O dönemin ileri gelen paşa ya da yüksek bir memurun kızı olduğu anlaşılan ancak tam olarak ismi öğrenilemeyen P.B. isimli bir kadın, konağının büyük salonunda Fatma Nesibe Hanım’ın önderliğinde toplantılar düzenlemiş ve P.B. toplantı ile ilgili izlenimlerini “Beyaz Konferans” başlıklı yazısı ile okuyuculara iletmiştir. Yazının bu ismi almasının nedeni, konferansa gelen her kadın beyaz başörtüsü kullanıyor olması ve konferans salonun tamamen beyaz olmasıdır.¹¹⁶

Aynı yıl yayımlanan “Musavver Kadın” Dergisi ise kadınlara yönelik hem bilimsel hem de siyasal konulara değinen resimli bir dergidir. Dergi çok uzun soluklu olamamış 7 sayı yayımlandıktan sonra kapanmıştır.¹¹⁷

1913 yılında İstanbul’da yayımlanan “Erkekler Dünyası” Dergisi ise modernleşmenin ancak kadın ve erkeğin birlikte mücadelesi ile gerçekleşebileceğini savunuyordu aynı zamanda kadınların ve bilimin değerini yücelten bir dergiydi.¹¹⁸

Dergi Ulviye Mevlan’ın eşi Rıfat Mevlan tarafından yayımlanmıştır.¹¹⁹ Derginin yayın hedefi Rıfat Mevlan’ın bir yazısında şu şekilde dile getirilmiştir;

¹¹⁴ Çakır, **a.g.e.**, s.80.

¹¹⁵ Aslı YAPAR, **Fransa ve Türkiye’de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s.56.

¹¹⁶ Demirdirek, **a.g.e.**, s.47.

¹¹⁷ Yapar, **a.g.t.**, s.57.

¹¹⁸ Kurnaz, **a.g.e.**, s.183.

¹¹⁹ Çakır, **a.g.e.**, s.80.

“Biz dünyada yalnız bir “İnsanlar Dünyası” görmek isteriz. Bunun için de kadın, erkek bir seviyede olması, her bir umur ve hususda müşterek bulunmasını gerektirir. İşte bu maksadın temini için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Ümid ederiz ki tabaka-i münevvere gençlik bize daima arka çıkacaktır.”¹²⁰

1913 – 1921 yılları arasında Ulviye Mevlan ve Emine Seher Hanım’lar tarafından yayımlanan “Kadınlar Dünyası” Dergisi dönemin önemli sosyal olaylarını kadınlara ulaştırmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda fikirlerin tartışıkça geliştiğini savunan dergi çeşitli görüşlerin tartışılmasını sağlamıştır.¹²¹ “Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”nin kurulma fikrinin bu dergide ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ayrıca dergi görücü usulü evliliğe ve gereksiz çeyiz harcamalarına karşı çıkmıştır.¹²² Dergide Avrupa modasına uygun giyinmiş kadınların resimleri bulunmaktadır.¹²³ Derginin yazar kadrosu tamamen kadınlar oluşmaktadır ve dergi Osmanlı kadının toplumsal yaşamdaki konumunu ve bu konumda meydana gelen değişiklikleri gün yüzüne çıkarmayı hedeflemiştir. Her kesimden kadına hitap etmekle birlikte kadın haklarının savunulduğu ilk feminist dergi olarak da nitelendirilmektedir. Berktaş’a göre dergi bir kadın inkılabından yanadır ve bu inkılabı gerçekleştirecek olanın da yine kadınlar olduğunu savunmaktadır.¹²⁴

1913 -1918 yılları arasında yayımlanan “Hanımlar Alemi” Dergisi 30 sayı çıkabilmiştir.¹²⁵ Derginin yayın ilkesi kadınlara okumayı sevdirecek gelişmelerini sağlamaktır. Fransız kadınlarının gösterişli kıyafetlerine yönelik resimlerin dergide

¹²⁰ Rıfat Mevlan, **Erkekler Dünyası**, “İki Söz”, 19 Aralık 1914, Sayı 1.

¹²¹ Kaplan, **a.g.e.**, s.12.

¹²² Taşkıran, **a.g.e.**, s.52.

¹²³ Kurnaz, **a.g.e.**, s.180.

¹²⁴ Fatmagül Berktaş, **Kadınların Belleği**, “Türkiye’de Kadın Araştırmaları 1980- 1990”, Metis Yayınları, İstanbul 1992, s.136.

¹²⁵ Hasan Duman, **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828 – 1928)**, İstanbul ,1986, s.143.

yayımlanması itibariyle Türk kadını üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu ileri sürülmektedir.¹²⁶

1914 yılında yayımlanmaya başlayan “Seyyale” Dergisi ise genç kızlar ve kadınlara yönelik bilimsel, ahlaki, edebi ve felsefî konulara değinen bir dergidir. Aynı yıl yayınlanan “Siyanet” Dergisi ise kadınlara ve ailelere yönelik bilimsel, edebi ve ekonomi konularına değinen bir dergidir.¹²⁷

1914 – 1915 yılları arasında hem siyasi hem de edebi özellikte “Kadın Alemi” Dergisi yayımlanmıştır.¹²⁸

1915 -1916 yılları arasında haftalık olarak yayımlanan “Kadınlık” Dergisi ise kadınların toplumdaki varlığını ve kadın haklarını savunmaktadır.¹²⁹

1916 yılında Ahmet Edip Bey tarafından “Bilgi Yurdu Işığı” Dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Derginin yayın ilkesi “Hanımlar Bilgi Yurdu Müessesesi”nin aktivitelerinden daha fazla kadını haberdar etmek ve daha fazla sayıda kadının bu aktivitelere dahil olmasını sağlamaktır.¹³⁰

1918 – 1919 yılları arasında yayımlanan “Genç Kadın” Dergisi, milliyetçi yazılar yayımlayarak kadınlar üzerinde bir farkındalık yaratmayı hedefleyen edebi ve ahlaki bir dergidir. Kadınların eğitilmesinin önemine yönelik ve kültür seviyelerinin yükseltilmesinin şart olduğunu belirten yazılar yazılmaktadır.¹³¹

1918 yılında “Türk Kadını” isimli dergi yayımlanmaya başlamıştır. Dergide kadınların çalışması gerektiği savunulmuş, kadınların sosyal hakları ile birlikte

¹²⁶ Kurnaz, **a.g.e.**, s.183.

¹²⁷ Duman, **a.g.e.**, ss.358-363.

¹²⁸ İlyasoğlu, İnel, **a.g.e.**, s.168.

¹²⁹ Zeki, **a.g.m.**, s.352.

¹³⁰ Kurnaz, **a.g.e.**, s.186.

¹³¹ Kaplan, **a.g.e.**, s.14.

siyasal haklarının da peşine düşmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca dergide yayımlanan yazıların Türkçülük akımını desteklediği de söylenebilir.¹³²

1919 yılında kadınlara yönelik olarak çıkarılmış olan ilk ve tek mizah dergisi “Kadınlar Oyuncak Değildir” Dergisi yayımlanmıştır.¹³³

Ayrıca 1919 yılının Mart ve Aralık ayları boyunca ilk kez “Türk Feminizmi” teriminin yer aldığı “Büyük Mecmua” Dergisi M. Zekeriya Sertel tarafından yayınlanmıştır. Derginin 8. Sayısından itibaren ise imtiyaz sahibi basın sektöründe öncü kadınlardan biri olan Sabiha Zekeriya Sertel olmuştur. Derginin içeriğinde kadının toplumsal konumu, kadın hakları ve dünyadaki kadın hareketleri ile ilgili yazılar yer almaktadır.¹³⁴

1919 – 1923 yılları arasında Sedat Simavi tarafından “İnci” isimli kadın dergisi yayımlanmıştır. Derginin hedefi çalışan kadının iş hayatına, ev kadınlarının da aile hayatına yardımcı olmaktır. Güzellik, çocuk ve oda bakımına dair bilgiler her sayıda yer almaktadır. Derginin yazılarında Avrupalı kadınlar ile ünlü Türk kadınlarının da hayat hikayelerine yer verilmektedir.¹³⁵

1921 yılında yine Sedat Simavi’nin yayınladığı “Hanım” Dergisi yayınlanmıştır. Dergi kadınlara, salon ve aileye yönelik bir dergidir.¹³⁶ Kadın hikayelerine, moda haberlerine ve bol bol resimlere yer verilmiştir.¹³⁷

1922 yılında İnci Dergisi’nin devamı niteliğinde “Yeni İnci” Dergisi yayınlanmıştır.¹³⁸

¹³² Kurnaz, **a.g.e.**, s.189.

¹³³ Yapar, **a.g.t.**, s.59.

¹³⁴ Toprak, **a.g.e.**, ss.175-177.

¹³⁵ İlyasoğlu, İnel, **a.g.e.**, ss.170-171.

¹³⁶ Duman, **a.g.e.**, s.142.

¹³⁷ Kurnaz, **a.g.e.**, s.191.

¹³⁸ Çakır, **a.g.e.**, s.83.

Cumhuriyet'in ilanından birkaç ay önce 16 Haziran 1923 yılında ise "Süs" Dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Dergi toplamda 52 sayı olmak üzere, son sayısını 7 Haziran 1924 yılında yayınlamıştır.¹³⁹

Cumhuriyet'in ilanından önce yayımlanmış olan bu dergiler aynı zamanda Milli Mücadeleye de destek vermiş, yazılarda kadın hakları savaşıyla birlikte ulusal savaş ve ülkenin bağımsızlığının önemi de vurgulanmıştır.

Tanzimat döneminden Mütareke Dönemi'ne hatta 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesine uzanan süreçte kadınlara özel birçok derginin çıkarıldığı görülmüştür. Bu dergilerin bir kısmı erkekler tarafından kadınlar için çıkarılırken ilerleyen süreçte kadınlar kendileri için dergiler çıkartmaya başlamışlardır. Bu dergiler kadınların sorunlarını dile getirdikleri, bu sorunlara çözümler aradıkları platformlar olmuş, kadınları bir araya gelip örgütlenme konusunda cesaretlendirmiştir.

2.3 II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDEN MÜTAREKE DÖNEMİ YILLARINA UZANAN SÜREÇTE KADIN DERNEKLERİ VE FAALİYETLERİ

İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından ülkede siyasi bir kargaşa başlamıştır ve kadınlar da bu siyasi kargaşanın içinde hareketlenmeye başlamış, sosyal hayattaki konumları yavaş yavaş değişmiştir.¹⁴⁰ Kadınların konumlarındaki değişiklik sadece sosyal hayatla sınırlı kalmamış birkaç kadın biraraya gelerek 1908 parlamentosuna

¹³⁹ Emel Aşa, **1928'e kadar Türk Kadın Mecmuaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s.886.

¹⁴⁰ Kurnaz, **a.g.e**, s.96.

dinleyici olarak katılmak adına girişimde bulunarak siyasi hayata da adım atmışlardır.¹⁴¹

Kadınlara yönelik çıkarılan gazete eki ve dergi gibi basılı yayınların sayısının artması ile birlikte kadınların toplumdaki konumlarına dair farkındalıkları oluşmuş ve kadınlar birbirlerinin durumundan haberdar olmaya başlamışlardır. Bu basılı yayın organları ile birlikte kadınlar artık topluma seslerini duyurmuş ve bu yayınların yardımı ile kadınlar örgütlenmeye başlamışlardır.

Kadınların örgütlenmesi ile birlikte çeşitli dernekler kurmaya başlamışlardır. Serpil Çakır bu dernekleri kuruluş amaçlarına göre gruplandırır; eğitim amaçlı ve meslek edindirmeyi hedefleyen dernekler, yardım amaçlı dernekler, ülke sorunlarına çözüm arayan, kültür amaçlı, ülkenin savunma ve korunmasına yönelik dernekler, değişik etnik gruplardan kadınların problemlerine çözüm arayan dernekler, siyasi amaçlı, feminist dernekler ve siyasi partilerin kadın dernekleri olmak üzere birçok dernek kurulmuştur.¹⁴²

Dönemin ilk kadın derneği olarak bilinen “Cemiyet-i İmdadiye” dönemin ünlü kadın yazarlarından olan Ahmet Cevdet Paşa’nın büyük kızı Fatma Aliye tarafından 1908 yılında kurulmuştur. Derneğin öncelikli amacı cephede savaşan askerler için kıyafet toparlayıp, bu kıyafetleri cephedeki askerlere ulaştırmaktır.¹⁴³ Bu dernek kurulan ilk kadın derneği olması açısından önem taşımaktadır.

Bir diğer yardımlaşma derneği ise 1908 yılında öncelikli olarak Selanik’te kurulan ancak daha sonra İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlerde de faaliyet gösteren “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriye’si”dir. Derneğin kuruluş amacı etnik bir ayrım gözetmeksizin tüm kimsesiz kadın ve çocuklara yardım etmektir. Kadın Dergisi derneğin yardım toplamaya yönelik girişimlerini ve dernekle

¹⁴¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Tanzimatta İçtimai Hayat, Tanzimat I**, İstanbul, 1940, s.654.

¹⁴² Çakır, **a.g.e.**, s.87.

¹⁴³ Toprak, **a.g.e.**, s.19.

ilgili tüm haberleri, yardım yapan kişilerin isimlerinin listesini yayınlayarak derneği desteklemiştir.¹⁴⁴

Aynı yıl Halide Edip Adıvar ve arkadaşları tarafından “Teal-i Nisvan Cemiyeti” kurulmuştur.¹⁴⁵ Bu dernek de kültür amaçlı kurulan ilk dernektir. Derneğe üye olmanın önkoşullarından biri çok iyi derecede Türkçe okuyup yazmak ve İngilizce derslerine devam etme zorunluluğudur. Derneğin hedefi ulusal gelenek ve göreneklerimizden vazgeçmeden kadınları kültür ve bilim alanında yükseltmek, ilerletmektir.¹⁴⁶

1909 yılında ise “Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye” derneği kurulmuştur. Bu derneğin amacı da kadınlara meslek kazandırmak olmuştur. Dernekte kadınlara meslek öğretmek amacıyla dikiş kursları veren ve dikiş atölyeleri düzenlenmiştir. Dernek yardım faaliyetlerine ilave olarak hastane ve okul da yaptırmıştır.¹⁴⁷

1909 yılında kurulan bir diğer dernek ise “Esirgeme Cemiyeti”dir.¹⁴⁸ Yazılı kaynaklara göre bu isimle açılan iki farklı dernek bulunmaktadır. Birincisi 1909 yılında Süleyman Paşa’nın kızı Sabiha Hanım ve sekreteri Nezihe Muhiddin Hanım tarafından, İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi’ne maddi yardım sağlamak amacıyla kurulan dernektir.¹⁴⁹ Diğer Esirgeme Cemiyeti ise 1913 yılında, Balkan Savaşı sonucu yoksul ve kimsesiz kalmış kadın ve çocuklara yardım etmek amacıyla kurulmuştur.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Çakır, **a.g.e.**, ss.88-89.

¹⁴⁵ Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, Nevsal-i Milli, 1332, İstanbul, Artin Asadusyan ve Mahdumları Matbaası, 1914, ss.343-352.

¹⁴⁶ Çakır, **a.g.e.**, s.97.

¹⁴⁷ Kaplan, **a.g.e.**, s.38.

¹⁴⁸ Derneğin faaliyetlerine dair dönemin önemli dergilerinden Türk Kadını dergisinde çıkan bir yazı Ek 1’de belirtilmiştir.

¹⁴⁹ Kurnaz, **a.g.e.**, s.157.

¹⁵⁰ Çakır, **a.g.e.**, s.92.

1910 yılında İttihat ve Terakki'nin kontrolünde Selanik'te "Teali-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti" Derneği kurulmuştur. Osmanlı kadınlarını yüceltmek amacıyla kurulan derneğin başkanı Naime Yusuf Hanım'dır. Derneğin diğer hedefleri arasında; devlete "Nevzad-ı Vatan" adını verecekleri bir savaş gemisi hediye etmek, ardından da atölyeler düzenlemek ve kız okulları ile doğumevleri yaptırmak, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti"ne yardım etmek yer almaktadır.¹⁵¹

1911 yılında Dr. Besim Ömer Paşa tarafından "Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Hanımlar Heyeti" kurulmuştur. Özellikle Rumeli'den gelen kimsesiz göçmen kadınların geçinmesine yardım etmeyi amaç edinmiştir. 1914 yılında derneğin üye sayısı on bini aşmaktaydı ve üyeler I. Dünya Savaşı'nda sadece savaş cephesindeki seyyar hastanelerde değil, İstanbul'da bulunan on dört hastanede hemşirelik yapmışlardır. Savaş sonrasında Halide Edib, Hilal-i Ahmer ile aynı anlama gelen ve aynı işlevi üstlenen "Kırmızı Ay" adında bir dernek kurmuştur.¹⁵²

1912 yılında eğitimci ve yazar Nezihe Muhiddin tarafından "Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi" kurulur.¹⁵³ Derneğin amacı Türk donanmasının ihtiyaç duyduğu parasal yardımı sağlamaktı ancak dernek çok uzun soluklu olamadan bir yıl sonra dağılmıştır.¹⁵⁴

1912 yılında kurulan bir başka dernek ise İstihlak-ı Milli Cemiyet'ine bağlı olarak kurulan "Mamulat-ı Dahiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi"dir. Başkanlığını Melek Hanım'ın yürüttüğü derneğin kuruluş amacı yerli malı kullanımını teşvik etmektir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul, 1984, s.480.

¹⁵² Çakır, **a.g.e.**, ss.101-102.

¹⁵³ Taşkıran, **a.g.e.**, s.38.

¹⁵⁴ Cahit Çaka, **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, Ankara, 1948, s.38.

¹⁵⁵ Kurnaz, **a.g.e.**, ss.158-159.

1913 yılında Balkan Savaşı sırasında orduya yardım etmek amaçlı kurulan bir başka dernek de “Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”’dir.¹⁵⁶ Dernek dönemin önde gelen ünlü kadınlarıyla; Darülfünun Konferans Salonu’nda düzenlediği iki toplantı ile, kadınların vatan sevgisini konu alan konuşmalar yapılmış, toplantı sonunda salondaki kadınlar, para, mücevher, kürk ve değerli eşyalarını orduya bağışlamışlardır.¹⁵⁷

1913 yılında kurulan bir diğer önemli dernek ise “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”’dir.¹⁵⁸ Derneği diğer derneklerden ayıran, bugüne dek kurulmuş dernekler arasında feminist olarak sayılabilecek ve aynı zamanda “Kadınlar Dünyası” adlı yayın organı olan tek dernek olmasıdır.¹⁵⁹ Nuriye Ulviye Hanım tarafından kurulmuştur ve derneğin amacı kadınların dış kıyafetinin iyileştirilmesi, kadınların sosyal ve ekonomik hayata girmelerini sağlamak, özel okullar, kitap ve konferanslar ile kadınların aydınlatılmasını sağlamaktır.¹⁶⁰

Bu dernek kurulmuş olan diğer kadın dernekleri arasında en çok ses getireni ve yaptırım uygulayanı olmuştur. Osmanlı Dersaadet Telefon Anonim Şirketi tarafından başvuruları kabul edilmeyen Bedra Osman Hanım ve arkadaşları derneğin teşviki ve mücadelesi sayesinde şirkete kabul edilmişler ve ilk kez kadınlar kamusal alanda çalışmaya başlamışlardır.¹⁶¹

1914 yılında Nakiye Hanım tarafından şehit ailelerine destek olmak amacıyla “Şehit Ailelerine Yardım Birliği” kurulmuştur. Derneğin amacı yetimleri okullara

¹⁵⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s.481.

¹⁵⁷ Çakır, **a.g.e.**, s.102.

¹⁵⁸ Kadınlar Dünyası Dergisi’nde yayınlanmış olan derneğin faaliyetlerini anlatan yazılara ait bir örnek için bkz. Ek 2.

¹⁵⁹ Çakır, **a.g.e.**, s.107.

¹⁶⁰ Zeki, **a.g.m.**, s.343.

¹⁶¹ Çakır, **a.g.e.**, s.109.

yerleřtirmek, řehit ailelerine maař baęlanmasını saęlamaktır. Dernek Kurtuluř Savařı’ndan sonra daęılmıřtır.¹⁶²

Aynı dönemde kurulan bir bařka cemiyet ise ‘‘Asker Ailelerine Yardım Hanımlar Cemiyeti’’dir. Enver Pařa’nın eři Naciye Sultan’ın gözetiminde kurulmuřtur. Derneęin amacı ailelere yemek, kıyafet ve iř bulma konusunda yardım etmektir.¹⁶³

1916 yılında eęitimin sadece devletten beklenmesine karřı olan Ahmet Edip Bey, ‘‘Bilgi Yurdu’’ isimli eęitim derneęini kurmuřtur. Derslere devamlılık zorunluluęu olmadıęından dolayı kadınlar istedikleri derslere girmektedirler. Derneęin eęitim programında tarih, coęrafya, Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca, piyano, keman, ud, dikiř, resim, terbiye ilmi ve çocuk büyütme, okuma-yazma gibi dersler yer almaktadır.¹⁶⁴

1916 yılında kurulan bir dięer önemli dernek de ‘‘Kadınları Çalıřtırma Cemiyet-i İřlamiyesi’’dir. Dernek, Harbiye Nazırı Enver Pařa’nın eři Naciye Sultan himayesinde kurulmuřtur. Derneęin amacı I. Dünya Savařı yıllarında eřlerini kaybetmiř olan Müřlüman kadınların çalıřarak geçimlerini saęlayabilmelerine yardımcı olmak, kadınları savař kořullarının doęurduęu toplumsal sorunlardan ve bireysel felaketlerden korumaktır.¹⁶⁵ Mütareke Dönemi’nden sonra ülke genelinde yařanan ekonomik kriz derneęi de etkilemiř ancak kurucu üyelerin çabalarıyla dernek bir süre daha ayakta kalmaya devam etmiřtir.¹⁶⁶

Bu dönem farklı etnik gruplardan kadınlar da dernekler kurmuřlardır. Bu derneklerin bařında gelen ise 1879 yılında Matmazel Zabel Hancıyan ve arkadařları

¹⁶² Çaka, **a.g.e.**, s.39.

¹⁶³ Kaplan, **a.g.e.**, s.40-42.

¹⁶⁴ ř Kurnaz, **a.g.e.**, s.168.

¹⁶⁵ Karakıřla, **a.g.e.**, s.75.

¹⁶⁶ Tięinçe Oktar, **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalıřma Yařamı, Osmanlı Kadınları Çalıřtırma Cemiyet-i İřlamiyesi**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1998, ss.123-134.

tarafından kurulan “Azkaniver Hayuhyaç İngerutyan” Derneği’dir. Bu dernek genç kızlara ait özel okullar açmayı ve Anadolu’daki Ermeni kadınların eğitilmesini amaçlamaktaydı. Dernek 1894 yılında kapanmış, 1908 yılında ise yeniden aktif olmuş ve Anadolu’da toplam 23 okul açmıştır.¹⁶⁷

2.4. MİLLİ MÜCADELE’DE KADIN; MİTINGLER VE KURULAN DERNEKLER

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte toplumsal ve ekonomik alanda giderek daha fazla görünür olmaya başlayan kadın, çıkardıkları dergiler ve kurdukları dernekler ile gelişimini sürdürmüş, giderek eğitim ve sosyal haklar konusunda daha fazla söz sahibi olmuş, kendine güveni artmış ve ayakları üstüne basan, cesaretli bir figür olmuştur.

Bu gelişim kadınları toplumsal yaşamda daha aktif hale getirmiş, toplumsal olaylara tepki gösterebilir hale getirmiştir. Öyle ki Milli Mücadele de bağımsızlık için verilen mücadelelerde kadınlar da erkeklerle birlikte omuz omuza yer almış gerek cephede gerekse meydanlar da mitingler düzenleyerek boy göstermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesi, ardından hükümetin İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi’ni imzalaması adeta Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur. Mütareke ardından İtilaf Devletleri yurdun her bir köşesini işgal etmeye başladılar ve halk son derece umutsuz ve mutsuz bir durumdayken 19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün Samsun’da atmış olduğu adımla Milli Mücadele’nin fitili ateşlemiş ve halka içinde bulundukları vahim durumdan çıkabileceklerine dair umut olmuştur. İşte bu umut kadın erkek dahil tüm vatandaşları bir araya getirmiş ve bulundukları durumdan kurtulmak için herkesi mücadeleye davet etmiştir.

¹⁶⁷ Osman Nuri Ergün, **Türk Maarif Tarihi**, Osmanbey Matbaası, İstanbul, C.1, 1939, ss. 632-633.

Şefika Kurnaz Milli Mücadele’de Türk Kadınının faaliyetleri açısından 4 grup altında toplamıştır. Birinci grupta erkekleri göreve davet eden, tecavüze ve taaruza maruz kalmış işgal bölgesindeki mazlum kadınlar yer almıştır. İkinci grupta ise bizzat cephede askerlerle omuz omuza savaşan ve cephenin gerisinde yaralı askerlerin bakımından sorumlu olan ve ordunun yiyecek giyecek ihtiyacından sorumlu olan kadınlar gelmiştir. Üçüncü grupta ise halkı aydınlatmak, ülkenin içinde bulunduğu vaziyete dair farkındalık yaratmak ve olan bitenden halkı haberdar etmekle görevli olan kadınlar gelmiştir. Dördüncü ve son grupta ise bu yaşanan olaylara ve faaliyetlere moda olarak bakıp bu nedenle bu cemiyeler içinde yer alanlar, İstanbul sosyetesine mensup kadınlar ile bir de bu faaliyetleri tamamiyle görmezden gelen kadınlar yer almıştır.¹⁶⁸

Milli Mücadele Dönemi’nin en dikkat çekici siyasi gösterilerinin başında mitingler yer almıştır ve bu mitinglere dair en önemli özellik ise mitinglerin çok sayıda kadının katılımı ile gerçekleşmesi ile beraber, kadın hatiplerin önderliğinde ilerleyen mitingler de olmuştur. Bununla beraber kadınlar Milli Mücadele’ye destek olmak adına kurucuları daha çok yüksek devlet memurlarının eşleri, kız kardeşleri ya da kızları tarafından kurulmak üzere çeşitli dernekler kurmuşlardır. Bu derneklerin amacı orduya para ve yiyecek, giyecek eşyası temini sağlamak, işgali protesto eden ve barış isteyen yazılı metinleri batılı siyasi liderlerin eşlerine göndermek gibi faaliyetlerdir.¹⁶⁹

İstanbul’da düzenlenen mitinglerin genel özelliği, işgal ve katliamları protesto etmek ve ülkenin içinde bulunmuş olduğu vahim durumdan bir an evvel kurtulmasını sağlamak için halkı örgütlemektir. Bu mitingleri başta Asri Kadınlar Cemiyeti ve

¹⁶⁸ Kurnaz, **a.g.e.**, s.212.

¹⁶⁹ Şehmuz Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt 3-4, s.872.

Türk Ocakları gibi cemiyetler olmak üzere pek çok cemiyet tarafından düzenlenmiştir.¹⁷⁰

İstanbul'da düzenlenen ilk miting 19 Mart 1919'da İnas Darülfünunu öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenmiş ve mitingde işgal protesto edilmiştir. Bu mitingin ardından İstanbul'da düzenlenen mitingler peşi sıra gelmiştir. İzmir'in işgalini kınayan miting Üsküdar Kız Koleji'nde gerçekleştirilmiş, 18 Mayıs 1919'da İnas Darülfünunu'nda yapılan mitingde ise konuşmacı bir kadın, halkın kadın ve erkeği ile birlikte Milli Mücadele'ye hazır olduğunu dile getirmiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Meydanı'nda gerçekleştirilen mitingde halk yine Milli Mücadele'ye davet edilmiş ve vatanın içinde bulunduğu durum hakkında halka bilgiler verilmiştir. Konuşmacılar arasında Halide Edip, Meliha ve Naciye Hanımlar yer almaktadır.¹⁷¹

Fatih'te düzenlenen mitinglerin ardından 20 Mayıs 1919 tarihinde Üsküdar'da büyük bir miting düzenlenmiştir. Konuşmacılar arasında Asri Kadınlar Cemiyeti adına konuşma yapan Sabahat Hanım ve Üsküdar Sanayi Fransızca öğretmeni Zeliha Hanım vardır. Her iki konuşmacı da halkın millî duygularını harekete geçirecek tesirli konuşmalar ile ülkenin parçalanmasına tepkisiz kalınmamasını talep etmişlerdir.

22 Mayıs 1919'da ise Tıbbiyeli öğrenciler ile "Kadıköy Fukara Cemiyeti" kadınları liderliğinde bir miting düzenlenmiştir. Konuşmacılar arasında Münevver Saime, Halide Edip, Hayriye Melek Hanımlar bulunmaktadır.¹⁷²

23 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda bir miting düzenlenmiştir. Konuşmacılar arasında Halide Edip Hanım, Mehmet Emin Yurdakul, Selim Sırrı

¹⁷⁰ A. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri**, İstanbul, MEB Yayınevi, 1982, s.108.

¹⁷¹ Kurnaz, **a.g.e.**, ss.213-216.

¹⁷² Kaplan, **a.g.e.**, ss.74-75.

Tarcan, İstanbul basınını temsilen Fahrettin Hayri Bey ve Dr. Sabi Bey'ler yer almaktadır. Konuşmacılar arasında en dikkat çekici olan Halide Edip'in konuşması olmuştur.¹⁷³

Halide Edip miting'deki konuşması ile halkı iki konuda kenetler; bunlardan birincisi her koşulda insanlık ve adalete bağlı olmak, ikincisi ise hiçbir surette hiçbir güce karşı boyun eğmemektir.¹⁷⁴

Halide Edip'in bu konuşması çok açık bir şekilde halkı bilfiil mücadeleye çağrı niteliğindedir ve bu konuşmanın ardından hakkında tutuklama kararı çıkartılmış, O da Anadolu'ya giderek Milli Mücadele'ye katılmıştır.¹⁷⁵

30 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te ikinci bir miting düzenlenmiştir ve konuşmacılardan Şükufa Nihal vatan sevgisini ifade eden bir konuşma yapmıştır. Ardından 13 Ocak 1920'de ise Sultanahmet Meydanı'nın üçüncü ve İstanbul'un ise son mitingi düzenlenmiştir. Mitingde Anadolu'nun ve İstanbul'un işgali kınanmıştır.¹⁷⁶

Bu mitingde Muallimeler Cemiyeti Başkanı Nakiye Elgün Hanım'ın konuşması dikkat çekmiştir;

“ Efendiler, size memleketin bir kadını sıfatıyla hitap ediyorum. Fatih'in, Selim'in Süleyman'ın mezarlarını, ecdadının ebedi abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum, çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız. Hayatından ziyade sevdiği evladını vatan sevgisine feda eden kadınlarımızın can ile sevdiği İstanbul için canını feda edeceğine elbette inanırsınız.

¹⁷³ Kurnaz, **a.g.e.**, ss.219.

¹⁷⁴ Kemal Arıburnu, **Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, 2. Bs., Ankara, 1975, ss.43-44.

¹⁷⁵ Kurnaz, **a.g.e.**, ss.220.

¹⁷⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s.77.

Önümüzde açık iki yol var: Biri, tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir.”¹⁷⁷

İstanbul’da gerçekleştirilen mitingler, Türk milletine cesaret ve heyecan vermeyi ilke edinmiştir. Halkı içinde bulunduğu vahim duruma karşı mücadeleye davet etme niteliğindedir.

Konuşmacı kadınların çoğu öğretmen veya İnas Darülfünunu’nda okuyan öğrencilerden oluşmaktaydı.¹⁷⁸ Bu durum; Meşrutiyet Dönemi’nde açılan kız okullarının, yetiştirdiği öğrencilerin aydın, milliyetçi ve vatan sevgisi ile dolu bir kadın portresi çizdiğini gösteriyor.¹⁷⁹

Milli Mücadele Dönemi’nde yaşanan siyasal ve sosyal yapılanmayı desteklemek adına bazı dernekler kurulmuştur.

Bu derneklerden birincisi 1918 yılında kurulan “Asri Kadınlar Cemiyeti”dir. Dernek; Milli Mücadele Dönemi’nde yaşanan işgalleri protesto etmiş düzenlenen mitinglerde en ön safhalarda yer almıştır. Derneğin amacı kadının sosyal konumunu güçlendirmektir, bu amacı gerçekleştirmek için de dernek kütüphane, müze, laboratuvar ve tesisler kuracaklarını ifade etmişlerdir.¹⁸⁰

1919 yılında “Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti” kurulmuştur. Dernek Milli Mücadele Dönemi’nin bilinen en eski derneğidir.¹⁸¹

1919 yılında kurulan bir diğer önemli dernek ise “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti”dir. Dernek, ülkenin bütünlüğü ve istiklali için çalışmayı

¹⁷⁷ Arıburnu, **a.g.e.**, ss.66-67.

¹⁷⁸ İnci Enginün, Müjgan Cunbur, Cahide Özdemir, **Millî Mücadele’de Türk Kadını**, Ankara, Cumhuriyet’in 60. Yıldönümü Yay.,1983, s.14.

¹⁷⁹ Kurnaz, **a.g.e.**, s.223.

¹⁸⁰ Serpil Çakır, **a.g.e.**, s.52.

¹⁸¹ Kurnaz, **a.g.e.**, s.232.

amaç edinmiştir. Dernek, ülkenin kurtuluşu ve bağımsızlığı için yardım toplamış, belirli yerle telgraf çekerek işgalleri protesto etmiş ve Türk kadınının bizzat mücadelede yer almasını desteklemiştir.¹⁸²

Aynı yıl “Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi” kurulmuştur. Dernek ülkeyi karış karış gezerek konferanslar ve mitingler düzenleyerek Milli Mücadele ile ilgili farkındalık yaratmıştır. Faaliyetleri ile cepheye yardım toplamış ve yabancı devlet başkanlarının eşlerine işgalleri protesto eden telgraflar çekmiştir.¹⁸³

2.5 CUMHURİYET DÖNEMİ’NDE KADIN DERGİLERİ

29 Ekim 1923 günü ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte kurulan yeni devlet ile toplumsal bir dönüşüm gerçekleştirilmek istenmiş, yeni bir toplum yaratma süreci başlatılmıştır. Modernleşme çatısı altında toplanan bu toplumsal dönüşüm projesi ile birlikte birçok inkılap gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nin modernleşme projesinin en önemli unsurlarından birisi kadının toplumsal konumu olmuştur.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların toplumsal konumunda gözle görülür değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin en önemlisi tartışmasız olarak medeni kanunun kabul edilmesi ve ardından kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesidir. Bu sayede kadın kimliğinde ciddi bir değişiklik yaşanmıştır.

Nezihe Muhittin, Medeni kanunun kabulunu Türk Kadın hayatının gerçek bir uygarlık müjdecisi olarak yorumlamıştır.¹⁸⁴

¹⁸² Kurnaz, **a.g.e.**, ss.232-236.

¹⁸³ Kurnaz, **a.g.e.**, s.237.

¹⁸⁴ Ayşegül Baykan, Belma Ötüş-Baskett, **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**, İstanbul, İletişim Yay., 1999, s.119.

Tanzimat Dönemi öncesine kadar görünmez olan kadın, ilk olarak Tanzimat dönemi reformları ile birlikte yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlamış, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bir nevi kadınlar da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Cumhuriyetin ilanından Erken Cumhuriyet Dönemi olarak nitelediğimiz 1950’li yıllara uzanan süreçte pek çok kadın dergisi yayınlanmıştır.

İlk sayısı Cumhuriyet’in ilanından birkaç ay önce yayınlanan Süs Dergisi, Haziran 1923 yılında yayınlanmaya başlamıştır ve toplamda 52 sayı olarak basılmıştır. Dergi tam anlamıyla edebi nitelikte bir dergi olmayıp, isminden de anlaşılacağı üzere kadınlara özgü bir süs dergisidir.¹⁸⁵

1923 yılında çıkarılan bir diğer dergi ise ev kadınları ve aileye özgü içerikleri olan “Ev Hocası” Dergisi’dir.¹⁸⁶

1924 yılında Süs Dergisi’nin devamı olmak üzere “Firuze” Dergisi yayınlanmıştır. Resimli olarak yayınlanan derginin günümüze 3 sayısı ulaştığından kısa süreli yayın yapan bir dergi olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁷

1925 yılında Türk Kadın Birliği’nin yayın organı olarak “Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu” Dergisi yayınlanmıştır. Dergiyi Nezihe Muhittin kendi maddi imkanlarıyla çıkarmıştır.¹⁸⁸ Dergi, Cumhuriyet yönetiminin kadına yönelik inkılaplar yapması gerektiğini savunmuş ve yeni rejime açıkça destek verdiğini yazılarında belirtmiştir.¹⁸⁹ Ayrıca dergi yazılarında erkekler ile ev içi dayanışmanın önemine değinmiştir.

1925-1926 yılları arasında Milli aile dergisi niteliğinde “Kadın Yazıları” (Asar-ı Nisvan) Dergisi yayınlanmıştır. Dergi dönemin önemli konularından

¹⁸⁵ Aşa, **a.g.t.**, s.889.

¹⁸⁶ Duman, **a.g.e.**, s.104.

¹⁸⁷ Aşa, **a.g.t.**, s.959.

¹⁸⁸ Baykan, Ötüş-Baskett, **a.g.e.**, s.29.

¹⁸⁹ Bknz. EK 3’de dergide bu fikirleri savunan Enver Behnan’a ait bir yazı bulunmaktadır.

medenileşme üzerine yazılar yayınlar, medenileşmenin Batı'yı taklit etmek olmadığını, Türk kadınlarının en önemli vazifesinin iyi bir anne olmak olduğunu vurgular. Gençlerin yurtdışına eğitime gönderilmesi yerine, yurdumuzda aydın ve demokrat anneler yetiştirecek kız öğretmen okulları açılması gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁰

1933 yılında Sedat Simavi tarafından çıkarılan “7 Gün” isimli dergi, aile ve kadın konularını ele almış ve 54 bin adetlik bir satış rakamına ulaşarak Türk dergicilik tarihinde en çok satan dergi ünvanını almıştır.¹⁹¹

1934 yılında “Cumhuriyet Kadını” Dergisi yayınlanmıştır. Dergi Cumhuriyet devri kadınının hem iş hem de eğlence dünyasındaki varlığını kabul etmiştir. Dergiye göre; kadın, siyasi, edebi ve spor alanlarında var olduğu kadar aile içinde de hem bir anne hem de bir eş olarak görevlerine bağlıdır. Yani dergi kadını tek bir alana ait olarak konumlandırmak yerine aile yaşamından, iş dünyasına kadar geniş bir yelpazede aktif olduğunu savunmuştur. 1936 yılında Tahsin Demiray tarafından “Moda Albümü” Dergisi yayınlanmıştır.

1937 yılında yine Tahsin Demiray tarafından “Ev-İş” Dergisi yayınlanmıştır. Dergi 1953 yılına kadar yayınlanmayı sürdürür. Dergiye göre kadın hangi alanda olursa olsun üretmelidir. Dergide dikiş, moda, görgü kuralları, örgü, güzellik ve yemek tarifleri ile ilgili yazılar yayınlanmıştır.

1945 yılında Faruk Görtunca tarafından “Ev-Kadın” Dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Ev kadınlarına yönelik çıkarılmış olan dergide örgü, el işleri, moda ve yemek tariflerine yönelik yazılar yayınlanmıştır. Dergide okur mektuplarına yer verilen “Gönül Abla” köşesi yer almaktadır. Ayrıca dergiyle birlikte okuyuculara her ay dikiş kalıpları dağıtılmıştır.¹⁹²

¹⁹⁰ İlyasoğlu, İnsel, **a.g.e.**, s.172.

¹⁹¹ Aslı Yapar, **a.g.t.**, ss.48-49.

¹⁹² İlyasoğlu- İnsel, **a.g.e.**, s.174.

1947 – 1979 yılları arasında İffet Halim Oruz tarafından yayın hayatında kalan en uzun süreli kadın dergisi “Kadın Gazetesi Dergisi” yayınlanmıştır. Derginin yayın anlayışına göre Cumhuriyet Dönemi inkılapları kadına toplumda hak ettiği konumu sağlamıştır, bu nedenle dergi kadın erkek eşitliğine dair herhangi bir yayın yapma ihtiyacı duymamıştır. Derginin yayınlanma amacı, belirtilen süreç içerisinde aktif olan kadın örgütlerinin düşüncelerine destek vermektir.¹⁹³

1947 yılında yayınlanmaya başlanan bir diğer dergi de “Hanımeli” Dergisi’dir. Derginin yayın ilkesi kadınların ilerleyişine ve gelişimine destek olmak amaçlıdır. Dergide yayınlanan yazılar dünya kadınlarına ait haberler, moda, örgü, dikiş, el işi, bulmaca, karikatür, şiir ve hikayelerden oluşmaktadır.

1947 yılında Yapı Kredi Bankası tarafından “Aile” Dergisi yayınlanmıştır. Üç ayda bir çıkarılan dergi, bir kitap boyutunda olup, yabancı kadın dergilerinden aile hayatı ile ilgili çevirelerden oluşmaktadır.¹⁹⁴

1949 yılında Tahsin Demiray tarafından Amerika usulü magazinsel dergicilik kapsamında “Hafta Dergisi” yayınlanmıştır.

Cumhuriyet’in ilanından 1950’li yıllara uzanan süreçte pek çok kadın dergisinin yayınlandığını görmekteyiz. Burada dikkat çeken önemli bir nokta 1928 yılında yapılan harf devrimine denk gelen süreçte yayınlanan herhangi bir kadın dergisinin olmamasıdır. Aynı zamanda 1930’lu yıllarda hem Medeni Kanun’un kabulü hemde kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesi ile toplumsal konumlarında meydana gelen değişiklik kuşkusuz bu süreçte yayınlanan dergilerin içeriklerine de yansımıştır.

¹⁹³ Zülal Kılıç, **Cumhuriyet Türkiye’inde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları,1998, s.350.

¹⁹⁴ İlyasoğlu-İnsel, **a.g.e**, s.176.

2.6 CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KADIN DERNEKLERİ

Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan ilk kadın cemiyeti “Veremle Mücadele Cemiyeti” olmuştur. Dernek 1923 yılında ilk şubelerini Balıkesir ve İzmir’de kurmuş, daha sonra ise İstanbul’daki şubelerini hizmete geçirmiştir. Bu derneğin amacı veremle mücadele ederek sağlıklı bir toplum yaratmaktır. Bu mücadele için Prof. Dr. Müfide Kuzey başta olmak üzere pek çok doktor kadın ve erkek bir araya gelmiştir.¹⁹⁵

1923 yılında kurulan siyasi bir teşkilat olan Kadın Halk Fırkasının çok fazla eleştireye ve çevresel tepkilere maruz kalmasının ardından 1924 yılında Nezihe Muhiddin başkanlığında “Türk Kadın Birliği Cemiyeti” kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı kadın haklarını korumak, kadınların sosyal ve kültürel konumunu yükseltmek ve onları modernleştirmek, kadınların toplumsal yaralarını iyileştirmek, dul ve kimsesizlere yardım etmek, fakir çocukları okutmak, kadınları çalışmaya özendirmek için konferanslar düzenlemek ve eserler yayınlamaktır.¹⁹⁶

1925 yılında “Yetimleri Koruma Cemiyeti” kurulmuştur. Dernek, kimsesiz genç kadın ve genç kızlara destek olmayı amaç edinmiştir.¹⁹⁷

1928 yılında, Ankara’da “Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti” kurulmuştur. Bu cemiyet günümüzde “Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak bilinmektedir. Derneğin kuruluş ilkesi, çalışan annelerin çocukları için kreşler açmak, anne ve çocukların sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmak ile birlikte sağlık ile ilgili konularda da destek olmak, iş evleri ve kütüphaneler kurmaktır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Kaplan, **a.g.e.**, s.167.

¹⁹⁶ Baykan, Ötüş-Baskett, **a.g.e.**, s.149.

¹⁹⁷ Kaplan, **a.g.e.**, s.168.

¹⁹⁸ Nimet Ardic, **Cumhuriyet’ten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri, Atatürk ve Kadın Hakları**, Ankara, 1973, ss.194-195.

1928 yılında kurulan bir diğer dernek ise “Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti (Yardım Sevenler Cemiyeti)” kurulmuştur. Derneğin başkanları arasında Mevhibe İnönü Hanım, Fitnat Fevzi Çakmak Hanım, Nevber Sevüktekin Hanım bulunmaktadır. Genel sekreterler arasında ise Tezer Taşkiran Hanım, Reşide Bayar, Nimet Uybadın, Melahat Özbudun, Süreyya Ağaoğlu, Belkıs Otman Hanım gibi dönemin ileri gelen aydınları yer almaktadır. Derneğin amacı emek karşılığı destek olmaktır.¹⁹⁹

1935 yılında ise Eskişehir’de kimsesizlere ve yoksullara yardım etmek amacıyla “Yoksulları Koruma Cemiyeti” kurulmuştur. 1948 yılında Yazar Müfide Ferit Tek tarafından “Meslek Kadınları Derneği” kurulmuştur. Dernek, kadının sosyal konumunun yükselmesini hedeflemiştir. Üyeleri, çalıştıkları meslek dallarında belirli bir seviyeye gelmiş başarılı kadınlardan seçilmiştir. 1949 yılında kültür seviyesinin yükseltilmesini ve yüksek okulu bitiren kadınlar arasında dayanışma sağlamayı amaç edinen, Üniversiteli Kadınlar Derneği kurulmuştur. Kurucu üyeler arasında Süreyya Ağaoğlu, Sara Akdik, Şevket Fazıla Giz, Nüzhet Gökdoğan, Remziye Hisar, Türkan Rado, Müfide Küley bulunmaktadır.²⁰⁰

1953 yılında Vahide Baha Pars tarafından “Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği” kurulmuştur. Dernek halka açık bir şekilde eğitici faaliyetlerde bulunmuştur. Dernek görevlileri arasında; Prof. Afet İnan, Hamide Topçuoğlu, Müfide İlhan, Müjgan Cunbur, Müfide Nilon gibi tanınmış kadınlar yer almaktadır.

Açıkça görüldüğü üzere Cumhuriyet’in ilanından sonra kurulan dernekler genel olarak sosyal yardımı hedefleyen kadın kuruluşları olmakla beraber, aralarında kültürel ve eğitimsel faaliyetlere yer veren, kadın haklarını savunan dernekler de mevcuttur.

¹⁹⁹ Kaplan, **a.g.e.**, ss.167-168.

²⁰⁰ Kaplan, **a.g.e.**, ss.168-169.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE ÖNCÜ KADINLAR VE YAŞAMLARI

3.1 İlk Kadın Yazarlarımızdan: Fatma Aliye Hanım (1862 – 1936)

Fatma Aliye, birçok alanda ilklerin temsilcisi olmuş değerli bir kadın aktivist ve entelektüeldir. İlk kadın romancımız, hakkında monografi yazılmış ilk kadın, “Cemiyet-i İmdadiye’nin” kurucusu, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin” ilk üyesi ve ilk kadın çevirmendir. Sadece yazdıklarıyla değil yaşam biçimiyle de kadın haklarının kazanılmasına ve bu haklara dair farkındalık yaratılmasına öncü olmuş biridir.

Fatma Aliye, hem Sultan Abdülhamit tarafından desteklenen bir babanın kızı olarak hem de sultanın yaverlerinden biriyle evli olarak, toplumun ayrıcalıklı üyelerinden birisidir. Öyle ki bu ayrıcalıklı konumunu kendisi bile baskıcı olarak bulmuştur. Ancak sahip olduğu bu ayrıcalıklı konumu tehlikeye atmadan, Fatma Aliye’yi kendisi yapan devrimci kişiliğe sahip olamazdı. Ayrıca bir kadının hakkını araması ve hem kendi hem de diğer kadınların olanaklarını genişletmek için elinden geleni yapması için güçlü teşvikleri vardır.²⁰¹

Fatma Aliye, dönemin önemli, bilim ve devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı olarak 19 Ekim 1862 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisinden büyük bir erkek kardeşi ve bir de kız kardeşi vardır. Fatma Aliye çocukluğundan itibaren kitaplara ilgi duymaktadır.²⁰² Babasının valilik görevi nedeniyle çocukluk yıllarını

²⁰¹ Carter Vaughn Findley, “Fatma Aliye: First Ottoman Woman Novelist, Pioneer Feminist”, **Collection Turcica, Histoire economique et sociale de l’Empire ottoman et de la Turquie (1326 – 1960)**, Actes du sixieme congres international tenu a Aix-en-Provence, du 1 au 4 juillet 1992, sous la responsabilite de Daniel PANZAC, Peeters, Paris, 1995, s.794.

²⁰² Ahmet Mithat Efendi, Çev. Bedia Ermat, **a.g.e.**, ss.11-25.

Halep ve Yanya’da geçirmiştir. O dönemin tüm ayrıcalıklı ailelerinde olduğu gibi, Fatma Aliye de 13 yaşına kadar evde özel bir eğitim görmüştür.²⁰³

Dönemin önde gelen hocalarından dersler almıştır. İlk hocası aynı zamanda aileye de hocalık yapmış olan Hacı İbrahim Şevki Efendi’dir. Hayatında önemli bir yer kaplayan diğer hocası da Mustafa Efendi’dir. Fatma Aliye’nin Fransızcaya karşı özel bir ilgisi vardır ve kendi kendine Fransızca öğrenebilmek için bir Fransızca alfabe satın alır. Ancak bu işin altından tek başına kalkamaz ve piyano hocası Refika Hanım’dan yardım ister. Böylelikle ailesinden gizli olarak Fransızca öğrenmeye başlar ancak bir gün babasına elinde Fransızca bir kitapla yakalanır. O günden sonra babası Fatma Aliye Hanım’ın eğitimiyle daha yakından ilgilenir ve ona özel bir hoca tutar. Fransızcanın yanı sıra tarih, edebiyat, felsefe ve gramer dersleri de alır.²⁰⁴

Fatma Aliye Hanım dönemin koşulları düşünüldüğünde sadece kendi cinsleri değil kız erkek birçok akranına göre çok daha iyi bir eğitim görmüştür. Bunda kuşkusuz babasının desteği hem maddi hem manevi anlamda çok büyüktür ve esas olarak bu manevi destek Fatma Aliye’nin bu denli güçlü ve ayakları yere basan bir karakter olmasında önemli rol oynamıştır.

Fatma Aliye Hanım, 17 yaşında iken Kolağası Faik Bey ile evlenmiştir ve bu evlilikten Hatice, Ayşe, İsmet ve Nimet adında dört kızı olmuştur. Evliliğin ilk yıllarında eşinden gizli bir şekilde kitap okuyan Fatma Aliye, daha sonra eşinin de izniyle birlikte tercümeler yapmaya başlar ve edebi hayatı 1889 yılında Georges Ohnet’in “Volonte” adlı romanını “Meram” olarak çevirmesiyle başlar. O dönemin koşullarında çeviri yapan ilk kadın olduğundan kendi imzasıyla çeviriyi yayınlamaya cesaret edemez ve romanı “Bir Hanım” imzasıyla yayımlatılır. Bu başarısıyla babasının dikkatini ve takdirini kazanır ve bundan sonra babasından da dersler

²⁰³ Serpil Çakır, “**Tarihten Kadın Sesleri: Osmanlı’dan bir Kadın yazar: FATMA ALİYE**”, Petrol-iş Kadın dergisi, Aralık 2004, s.13.

²⁰⁴ Eda Açıkalın, Nuran Mozak, “**İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye Hanım**”, 4. Boyut/13 dergisi, Sonbahar 1993, Sayı: 6, s.13.

almaya başlar ve kendisiyle fikir tartışmaları yapma fırsatını elde eder. “Bir Hanım” olarak yayımladığı yazılar ünlü yazar Ahmet Mithat Efendi tarafından “Tercüman-ı Hakikat” gazetesinde takdir edilir ve yazar daha sonra Fatma Aliye’yi manevi kızı olarak kabul eder.²⁰⁵

Fatma Aliye Hanım, özellikle kadın konusunu kaleme almıştır. Yazılarında İslamiyet’in ilk yıllarında olduğu gibi kadınların çeşitli hak ve özgürlüklerini yeniden elde etmesini, kadın erkek ayrımı yapılmadan eğitimden ve bilimden herkesin faydalanmasını istemiştir. İslam’da kadının eğitimini engelleyici bir buyruk olmadığını, kadınların da okuyup meslek sahibi olmaları gerektiğini, çok kadınla evliliğin ve örtünmenin İslam dinin bir gereği olmadığını sadece bir gelenek olduğunu dile getirmiştir.²⁰⁶ Fatma Aliye’nin görüşleri İslam dini ile Batı medeniyeti arasındaki sentezin birleşimidir. Ona göre kadınların ikinci planda kalmalarının sebebi, Kuran’ın içeriğini tam anlamıyla anlayamamış ya da yanlış anlamış erkeklerdir.²⁰⁷

Fatma Aliye Hanım yaşamı boyunca pek çok esere imza atmıştır.²⁰⁸ Romanlarında özellikle güçlü ve kültürlü kadın kahramanlara yer vermiştir. Romanların dışında tarih, felsefe ve din alanında da pek çok eseri bulunmaktadır. Eserleri yurt dışında tanıtılmış ve büyük beğeni toplamıştır.²⁰⁹

10 Ağustos 1893 tarihinde Chicago’daki “World’s Colombian Exposition Woman’s Library”den bir mektup alır. Mektupta “The Woman’s Library of the

²⁰⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Fatma_Aliye_Topuz (e.t. : 28.04.2019).

²⁰⁶ Çev. ve Yay. Haz. Tülay Gençtürk Demircioğlu, **Hayattan Sahneler (Levayih-i Hayat)**, 1. Bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınevi, 2002, s.14.

²⁰⁷ Zehra Toska, “**Cumhuriyet’in Kadın ideali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar**”, **75 Yılda Kadınlar Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.74.

²⁰⁸ Eserleri için bakınız Ek 2.

²⁰⁹ Eda Açıkalın, Nuran Mozak, **a.g.m**”, 4. Boyut/13 dergisi, Sonbahar 1993, sayı: 6, s.14.

World's Fair" Kataloğunda kendisine de yer verileceği bildirilir ve kendisinden kitaplarını ve biyografisini göndermesi rica edilir.²¹⁰

Yaşadığı dönemin koşulları düşünüldüğünde Fatma Aliye'nin gerçekten döneminin çok ilerisinde devrimci bir kişi olduğunu görmekteyiz, zira henüz Cumhuriyet'in bile ilan edilmediği yıllarda Fatma Aliye kadınların erkeklerle bire bir muamele görmesi gerektiğini yazılarında kaleme almış, örtünmenin dahi dinin şartlarından biri olmadığını dile getirebilecek ölçüde cesur bir kişiliktir.

Nezihe Muhittin, "Türk Kadını" adlı eserinde Fatma Aliye ile karşılaştığı ilk anı ve ona olan hayranlığını şu sözlerle ifade eder;

"Fatma Aliye ismi, kalbimde huşu uyandıran, aklıma hayret veren bir isim!.. Onu bütün gördüğüm ve bildiğim kadınlar gibi hayal edemiyorum... Uzun saçlı, ipek elbiseli, ince sesli bir kadın olarak düşünemiyorum. Günlük gazetelerde yazı yazan, romanları basılan bir kadın! Mitolojik bir yaratıktan ne farkı var? Bir faytonun içinde sallana sallana giderken içimde tarif edilmez hisler kıpırdanıyor. Fatma Aliye Hanım nasıl konuşur, nasıl oturur, sesinin ahengi bizimkine benzer mi acaba?"²¹¹

"Hanımlara Mahsus Gazete" de Fatma Aliye'den; "Muallime-i Fazailpenahımız (faziletlerin koruyucusu), Üstad-ı Muhteremimiz, İsmetli Fatma Aliye Hanımefendi Hazretleri" olarak bahsedilir ve yazdığı yazılar "makale-i hakimaneleri (filozofça yazılmış makaleler)" olarak nitelendirilir.²¹²

Ancak Fatma Aliye, I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren yazım hayatına son verir. Nezihe Muhittin'in Türk Kadını adlı eserinde Fatma Aliye gibi diğer aydın

²¹⁰ Mübeccel Kızıltan, "Edebiyatımızda Bir Öncü, Fatma Aliye", *Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Aralık 1993, Sayı: 157, s.85.

²¹¹ Baykan, Ötüş-Baskett, *a.g.e.*, s.82.

²¹² Yaprak Zihnioğlu, "Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvanı'nın İki Büyük Düşünürü Fatma Aliye ve Emine Semiye" *Tarih ve Toplum*, Sayı 186, Haziran 1999, s.7.

Türk kadınlarının ülkede yaşananlara sessiz kalışını siyasi değişiklikle ilişkilendirir.²¹³

Fatma Aliye'nin sessizliğinin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte sağlığının bozulması ve o dönem küçük kızı İsmet'in din değiştirip Hristiyan olarak manastıra girmesi ve tamamen izini kaybettirmesinden dolayı yaşadığı büyük üzüntü nedeni ile de içine kapandığı düşünülmektedir.²¹⁴

Fatma Aliye Hanım'ın edebiyat dışındaki aktif olduğu alanlarından biri de yardım cemiyetleridir. 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nda yaralanan askerlerin ailelerine yardım etmek amacıyla "Tercüman-ı Hakikat" gazetesinde yazılar yazmış ve bunu takiben "Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti" adlı bir dernek kurmuştur. Bu dernek, ülkedeki ilk resmi kadın derneklerinden biridir. Ayrıca Fatma Aliye Hanım, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti"nin de ilk kadın üyesidir.

Fatma Aliye Hanım, ilk Osmanlı kadın feministlerden Emine Semiye'nin ablası, tiyatro ve sinema oyuncusu Suna Selen'in anneannesidir.

Fatma Aliye Hanım, soyadı kanunu ile birlikte Topuz soyadını almıştır, 13 Temmuz 1936 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.²¹⁵

3.2 İlk Türk Kadın Siyasetçi ve Eğitimcilerimizden: Halide Edip Adıvar (1884 – 1964)

Halide Edip Hanım, 1884 yılında Beşiktaş'ta doğmuştur. Babası II. Abdülhamit devrinde Padişah Hazinesi Katipliği ile Yanya ve Bursa Reji Müdürlüğü yapan Mehmet Edip Bey, annesi ise Fatma Berifem Hanım'dır. Annesini küçük yaşta verem hastalığından dolayı kaybetmiştir. İlköğrenimini evde özel dersler alarak tamamlamıştır.²¹⁶

²¹³ Baykan, Ötüş-Baskett, **a.g.e**, s.92.

²¹⁴ Mübeccel Kızıltan, "**a.g.m**", s. 88.

²¹⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Fatma_Aliye_Topuz (e.t. : 28.04.2019).

²¹⁶ Metehan K. Avcı, **Tarihe İz Bırakan Kadınlar**, İstanbul, Erbain Yayınları, 2013, ss.67-68.

Batı kültürüyle tanışması amacıyla bir Rum okuluna verilmiş, 7-8 yaşlarında da Kuran'ı öğrenmiştir. 1893'de 9 yaşındayken, Amerikan Koleji'nde eğitimine başlamış ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ni bitiren “İlk Türk Kızı” olmuştur. Okul dışındaki zamanlarında Rıza Tevfik'ten felsefe, edebiyat, dönemin tanınmış matematikçisi Salih Zeki Bey'den de matematik ve fen dersleri almıştır. Okuldan mezun olduktan sonra 1902 yılında Salih Zeki Bey ile evlenmiş ve iki oğlu olmuştur. 1908 yılından itibaren yazı hayatına atılmıştır ve kocasının soyadını kullanmıştır.²¹⁷

İlk yazısı Tevfik Fikret'in çıkarmış olduğu Tanin Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Yazıları, Osmanlı içerisindeki muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekmiştir ve 31 Mart Ayaklanması sırasında öldürülme endişesi ile kısa bir süreliğine iki oğlu ile birlikte Mısır'a gitmiştir.²¹⁸

Mısır'dan sonra İngiltere'ye gitmiştir ve Bertrand Russel gibi ünlü fikir adamları ile tanışmıştır. 1909 yılında İstanbul'a geri dönmüştür. Kız Öğretmen okullarında öğretmenlik ve vakıf okullarında müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. “Sinekli Bakkal” romanını, bu görevler sırasında bulunduğu İstanbul'un eski ve arka mahallelerinden esinlenerek yazmıştır.²¹⁹

Eşi Salih Zeki Bey'in ikinci bir kadınla evlenmek istemesi üzerine 1910 yılında eşinden boşanmıştır ve yazılarında Halide Salih yerine Halide Edip adını kullanmıştır.²²⁰

1917 yılında Dr. Adnan Adıvar ile evlenmiştir.²²¹ 1918'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Batı Edebiyatı hocası olarak çalışmaya başlamıştır. İzmir'in işgal edilmesinden sonra “Milli Mücadele” Halide Edip'in

²¹⁷ Evrim Yeşilyurt, **Türk Edebiyatı Klasikleri Halide Edib Adıvar Hayatı ve Eserleri**, Yeryüzü Yayınları, Ankara, 2002, s.8.

²¹⁸ Çağatay Aydoğan, **Kahraman Kadınlar**, Ankara, 3 Adam Yay., 2015, s.69.

²¹⁹ Avcı, a.g.e., s.69.

²²⁰ Aydoğan, a.g.e., s.70.

²²¹ Perihan Ergun Turgut, **Cumhuriyet'in Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s.10

hayatının odak noktası olmuştur.²²² 1919 yılında eşi Adnan Adıvar ile Anadolu'ya giderek Kurtuluş Savaşı'na katılır ve orada “onbaşı” ve “üstçavuş” rütbelerini kazanmıştır.²²³

Cumhuriyetin ilanından sonra Akşam, Vakit ve İkdam Gazeteleri'nde yazılar yazmıştır. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi ve Mustafa Kemal Atatürk ile yaşadığı fikir ayrılığından dolayı eşi Adnan Bey ile birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuruluşunda görev almışlardır. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tek partili döneme geçiş ile birlikte kapatılması sonucu eşi ile birlikte Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmışlar ve 14 yıl boyunca yurt dışında yaşamak zorunda kalmışlardır.²²⁴

1939 yılında İstanbul'a geri dönmüştür ve 1940 yılında İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi kürsüsünü kurarak, on yıl süre ile kürsü başkanlığı yapmıştır. 1950 yılında Demokrat Parti listesinden İzmir Milletvekili olarak TBMM'ne girmiştir ve bağımsız milletvekili olarak görev almıştır. 1954 yılında bu görevinden ayrılarak yeniden üniversiteye dönmüştür.²²⁵

1955 yılında eşi Adnan Bey'in ölümü ile sarsılmıştır. Halide Edip Adıvar, 9 Ocak 1964 yılında ise arkasında çok değerli eserler bırakarak 80 yaşında hayata veda etmiştir.²²⁶

²²² Avcı, **a.g.e.**, s.70.

²²³ Turgut, **a.g.e.**, s.10

²²⁴ Avcı, **a.g.e.**, s.72.

²²⁵ Aydoğan, **a.g.e.**, s.78

²²⁶ Avcı, **a.g.e.**, s.73.

3.3 İlk Türk Kadın Ressamlarımızdan: Mihri Müşfik Hanım (1886 – 1954)

Mihri Müşfik Hanım 26 Şubat 1886 yılında İstanbul'da Kadıköy'ün Bakla Tarlası semtindeki Dr. Rasim Paşa konağında doğmuştur.²²⁷ Babası Askeri Tıbbiye'de ders veren Dr. Mehmet Rasim Paşa'dır. Rasim Paşa okulda uzmanlık alanı olan anatomi derslerinin dışında bunlara ilave olarak hijyen dersleri de vermiştir ve 1905 yılında dekanlık görevinde bulunmuştur.²²⁸

Dr. Rasim Paşa iki evlilik yapmıştır. Birinci eşi kendisi gibi Çerkez'dir ve bu evlilikten Enise Salih ve Refik adında iki kızı olmuştur. İkinci eşi ise, Rum asıllıdır ve bu evlilikten de Mihri Hanım dünyaya gelmiştir. Mihri Hanım'ın ablası, Enise Salih Hanım, genç yaşta hayata veda etmiş öncü kadın ressamlarımızdan Hale Asaf'ın annesidir.²²⁹

Mihri Hanım da dönemin tüm ileri gelen ailelerinde olduğu gibi evde özel bir eğitim almıştır ve edebiyat, müzik ve resim ile özel olarak ilgilenmiştir. Yapmış olduğu bir resmi Sultan II. Abdülhamit'e takdim edince saray ressamı Zonaro'nın öğrencisi olur ve kendisinden Beşiktaş'taki atölyesinde resim dersleri almıştır. Böylece Türkiye'de çağdaş resim çalışmalarını başlatan ilk kadın ressam ünvanını almıştır.²³⁰

²²⁷ Taha Toros, **İlk Kadın Ressamlarımız**, Akbank Yayınları, İstanbul, 1988, s.10.

²²⁸ Kemal Özbay, **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, C. II, İstanbul, 1976, ss.220-222.

²²⁹ Emine Seyran, **Mihri Müşfik (Yaşamı ve Sanatı)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2005, s.24.

²³⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihri_M%C3%BC%C5%9Ffik_Han%C4%B1m (e.t. : 28.04.2019).

Mihri Hanım ilk kadın ressamlarımızdan Celile Hanım ile birlikte Zonaro'dan ders alan ilk Türk kızlarıdır.²³¹

Ülkede kendisi için yeterli eğitim imkânı bulamayan Mihri Hanım, Avrupa'ya gitmenin yollarını araştırır ve içerisinde bulunduğu dönemin siyasi koşullarını göz önüne alarak, Avrupa'ya gitmesinin onaylanmayacağını düşünür. Bu nedenle dönemin Fransız Elçisi'nin eşi olan Madam Barrer'den yardım ister ve onun hazırlatmış olduğu sahte bir pasaportla Roma'ya gider.²³²

Roma'da bir süre Barrer'lerin evinde misafir olan Mihri Hanım, daha sonra Paris'e yerleşir. Paris Montparnasse'de bir yer kiralayarak burayı hem ev hem de atölye olarak kullanır. Geçimini yaptığı portreler ile sürdürmeye çalışan Mihri Hanım, ilerleyen zamanlarda evinin bir kısmını kiraya vererek ek gelir sağlamaya başlar.²³³

Bu dönemde Sorbounne'da Siyasi Bilimler öğrenimi yapan Müşfik Selami Bey, Mihri Hanım'ın bir odasını kiralar. Başlangıçta ev sahibi kiracı olarak başlayan ilişkileri şekil değiştirir ve evliliğe dönüşür.

Paris'te bohem ve mutlu bir hayat süren çift, bir akşam Türk elçiliğinde düzenlenen bir resepsiyona katılır ve burada Maliye Nazırı Cavit Bey'in, Mihri Hanım'ı bilgi birikimi ve görgüsü karşısında çok etkilenmesi sonucu kendisinden öğretmen olarak faydalanılması adına Maarif Nazırına öneride bulunur. Bunun üzerine 1913 yılında Mihri Hanım, İstanbul Kız Öğretmen Okulu'na resim öğretmeni olarak atanır ve çift yurda döner.²³⁴

²³¹ Osman Öndes-Erol Makzume, **Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.58.

²³² Taha Toros, **a.g.e.**, s.12.

²³³ Emine Seyran, **a.g.t.**, s.26.

²³⁴ Taha Toros, **a.g.e.**, ss.12-13.

Yurda döner dönmez kadınların güzel sanatlar alanında eğitim alabilecekleri bir okulun olmayışı Mihri Hanım'ı bu konuyla ilgili çalışmaya iter. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'e "İnas Sanayi-i Nefise Mektebi"nin kurulmasını önerir. Meşrutiyet'le birlikte ülkeye özgürlük ve adaletin geldiğini ancak bundan sadece erkeklerin yararlandığını, kadınların güzel sanatlar alanında eğitim alacakları bir okulun neden olmadığını dile getirir.²³⁵

Bütün bu yoğun girişimler sonucu 1914 yılında "İnas Sanayi-i Nefise Mektebi" olarak kurulan okul, atölye haline getirilen iki oda da hizmet vermektedir.

Mihri Hanım, kadınlar hamamından modeller getirterek, ilk kez bir resim atölyesinde kızların çıplak model ile çalışmasını sağlamıştır.²³⁶ Dönemin koşulları düşünüldüğünde bu son derece cesaret isteyen devrimci bir uygulamadır.

Bu derneğin ilk kadın yöneticisi olan Mihri Hanım, kızları açık havada resim yapmaya, modelden çalışmaya ve kadın ressamı ilk kez toplu bir sergi açmaya teşvik etmiştir. Pek çok kadın ressamın eğitilmesinde katkısı olmuştur. Bu ressamlardan bazıları Nazlı Ecevit, Aliye Berger, Fahrelnisa Zeid'dir.

Mihri Hanım, dönemin önde gelen şairleri ve yazarları ile de yakın dostluklar kurmuştur. Bu dostlukların Şair Nigâr Hanım'ın evinde düzenlenen edebiyat ve sanat sohbetlerine katılması ile başladığı düşünülmektedir.²³⁷ Özellikle Tevfik Fikret ile aralarında çok yakın bir dostluk kurulmuştur. Öyle ki Mihri Müşfik Hanım, Tevfik Fikret'in portresini yapmak için bir süreliğine Tevfik Fikret'in Aşiyan'daki evinde kalır ve bu sırada Tevfik Fikret kendisini ziyarete gelen bir dostuna Mihri Hanım ile ilgili düşüncelerini şu sözlerle aktarır:

²³⁵ Malik Aksel, **İstanbul'un Ortası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s.104.

²³⁶ Ahmet Kamil Gören, "**Varlıktan Yokluğa Uzanan Yaşam Çizgisinde Türk Resminin İlk Kadın Ressamının Portresi Mihri Müşfik Hanım (1886-1954)**", **Türkiye'de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi**, Sayı 39, İstanbul Mayıs/Agustos 1999, s.27.

²³⁷ Nazan Bekiroğlu, **Şair Nigar Hanım**, İstanbul, İletisim Yayınları, 1998, s.191.

“Yukarıda bir hanımefendi var, resimlerimi yapıyor. Bilseniz, Rübâb-ı ne kadar güzel okuyor, öyle güzel yorumluyor ki, yazdığım şeylerin bu kadar anlamlı olmasına şaşıyorum. Mihri Hanım, bana beni anlatmaya başladı.”²³⁸

1915’te Tevfik Fikret’in ölümü Mihri Hanım’ı çok üzer, Tevfik Fikret’in çehresinin maskesini ve sağ elinin kalıbını Rıza Tevfik’in izni ile alır. Mihri Hanım, bu uygulamasıyla Türk Sanatı’nda bilinen ilk maska imza atmış olur.²³⁹

İstanbul’da bulunduğu dönemde Tevfik Fikret ile olan dostluğunun yanı sıra İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Fikret Adil, Namık İsmail gibi ressamlarla da dost olmuştur. “Edebiyat-ı Cedide Şairleri’nin” yazdıklarını resimleyerek bir “Edebiyat-ı Cedide Resmi” yaratmıştır. Mihri Müşfik Hanım, şiirleri resimlemenin yanı sıra “Edebiyat-ı Cedide Şairleri’nin” portrelerini çizmiştir.

1919 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle olan yakın ilişkilerinin işgal altındaki İstanbul’da onu zor duruma düşüreceğini düşündüğünden aniden İtalya’ya gitmiştir. Mihri Hanım’ın, bu dönemde tutuklanan Hüseyin Cahit ve Cavid Bey’leri ziyaret etmesi, basında aleyhine yazılar çıkmasına neden olmuştur. Bu kaos döneminde, bir yıl için gittiği İtalya’dan geri döndüğünde, iki yıl daha “İnas Sanayi-i Nefise”de ders vermiştir. Bu arada Mihri Müşfik Bey ile iyi yürümeyen evliliği boşanma ile sona ermiştir. Mihri Hanım, 1922 yılında Yunan ordusunun yenilgiye uğratılmasının ardından Mustafa Kemal’i mareşal üniformasıyla ayakta canlandıran yaklaşık 3m yüksekliğinde bir portresini yapmıştır ve Çankaya Köşkü’ne götürerek kendisine sunmuştur. Bu portre, Cumhuriyetin ilanından sonra bir Türk kadın ressam tarafından yapılan ilk Atatürk portesi’dir. Daha sonra Yugoslav Kralı Alexander hatırasına Yugoslavya’ya hediye edilen bu tablo II. Dünya Savaşı sırasında Belgrad Sarayı’nın tahrip olması sonucu kaybolmuş, 1990’larda bulunmuştur.²⁴⁰

²³⁸ Serol Teber, **Aşyan’daki Kahin: Tevfik Fikret’in Melankolik Dünyası**, Okyan Us Yayınları, İstanbul 2002, ss.211-212.

²³⁹ Rıza Tevfik, **Tevfik Fikret**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1945, ss.60-61.

²⁴⁰ https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihri_M%C3%BC%C5%9Ffik_Han%C4%B1m (e.t. : 05.05.2019).

1922 yılının sonuna doğru yeniden İtalya'ya gitmiştir ve burada sanatçı dostlarının aracılığı ile Vatikan'a kabul edilip Papa'nın portresini yapan ilk müslüman kadın ressam olmuştur²⁴¹. İtalya'dan sonra Paris'e giden Mihri Hanım, "Çingene" isimli tablosunun Louvre Müzesi'ne kabul edilmesi ile çok mutlu olmuştur.²⁴²

Ancak kız kardeşi Enise Salih Hanım ve yeğeni Hale Asaf'ı kaybettikten sonra burada yaşamak istemez. Ülkesinde ise baskıcı bir tutumla karşılaşacağını düşünerek 1927 yılında Amerika'ya gider.²⁴³

1930 yılında Dünya Fuarında karşılama komitesinde görevli olarak çalışan Mihri Hanım'la karşılaşan Ahmet Emin Yalman, Mihri Hanım'ın Amerika'da uzun süre kalabilmek adına anlaşmalı bir evlilik yaptığını kendisinden öğrenmiştir.²⁴⁴

Mihri Hanım Amerika'da geçimini, kitap kapağı resimleyerek ve aynı zamanda Amerika'da zengin ailelerin çocuklarına özel resim dersi vererek sağlamıştır. Bir dönem bazı Amerikan üniversitelerde konuk profesör olarak dersler vermiş ve hatta kürsü başkanlığı bile yapmıştır.²⁴⁵

1943 yılında, NewYork'da milyoner bir tanıdığının evinde Türk dostları şerefine bir kokteyl düzenlemiştir. Bu davette sergilediği tavırlar ve geceye katılan konuklar dikkate alındığında Mihri Hanım'ın Newyork sanat dünyasına kendisini kabullendirdiği ve bu camiada sevildiği anlaşılmaktadır.²⁴⁶

²⁴¹ Serol Teber, **a.g.e.**, ss.214-215.

²⁴² Günseli Naymansoy, **50 Öncü Türk Kadını**, Eskişehir, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2012, s.14.

²⁴³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihri_M%C3%BC%C5%9Ffik_Han%C4%B1m, (e.t. : 05.05.2019).

²⁴⁴ Ahmet Emin Yalman, **Havalar da 50000 km Seyahat Notları**, C.II, İstanbul, 1943, s.294.

²⁴⁵ Taha Toros, **"İlk Kadın Ressamlarımız"**, **Sanat Dünyamız**, Sayı 24, Yıl 9, İstanbul 1982, s.45.

²⁴⁶ Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s.295-296.

Yaşamının son yıllarında sağlığı bozulan ve çalışamaz hale gelen Mihri Hanım, ömrünün son yıllarını sefalet ve yalnızlık içinde geçirir. 1954 yılında Newyork'da hayata veda eder ve Newyork kimsesizler mezarlığına gömülür.²⁴⁷

3.4 İlk Kadın Muhtar ve TBMM'nin İlk Köylü Kadın Milletvekili Hatı (Satı) Çırpan (1890 – 1956)

Satı Hanım, 1890 yılında Ankara'nın Kazan Köyü'nde doğmuştur. Annesi Emine Hanım, babası Muhtar Kara Mehmet Efendi'dir. Satı Çırpan'ın doğduğu döneme ait yıllarda kız çocuklarının eğitim görme olanağı yok denecek kadar azdır. Bu nedenle çocukluğunda okuma yazma öğrenememiştir. Satı Hanım, o dönemin normal kabul edilmiş bir geleneği olarak genç yaşta evlendirilmiştir.²⁴⁸ Bu evlilikten beş çocuk sahibi olmuştur.²⁴⁹ Satı Hanım'ın eşi Balkan Savaşı'nda malul olmuştur. Bunun üzerine Satı Hanım çalışarak çocuklarına bakmış ve cephedeki askerlere de erzak taşımıştır. Satı Hanım'ın zorluklarla geçen hayatı Cumhuriyet'in ilanından sonra 26 Ekim 1933'te kadınlara muhtar olma hakkı veren yasa ile birlikte değişmeye başlamıştır. Satı Hanım, bu yasa üzerine köyündeki muhtar seçimlerinde adaylığını koymuştur ve seçimi kazanarak Türkiye'nin ilk kadın muhtarlarından biri olmuştur.²⁵⁰

Satı'nın kaderini değiştiren bir diğer önemli olay ise Atatürk ile karşılaşmasıdır.

1934 yılının Eylül ayında Atatürk'ün aralarında Afet İnan ve Refet Angın gibi değerli tarihçilerin bulunduğu bir ekiple Ankara'nın çevre köylere yaptığı bir gezide

²⁴⁷ Taha Toros, **a.g.e.**, s.16.

²⁴⁸ Özlem Özdemir, **İlham Veren Cumhuriyet Kahramanları, Öncü Kadınlar**, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018, s.99.

²⁴⁹ Ayşe Cebesoy Sarıalp, **Tarih Sayfalarına İmza Atmış 25 Öncü Kadın**, Pozitif Mühendislik Ltd. Şti, t.y, s.33.

²⁵⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s.99.

Satı Hanım Atatürk'ü karşılar ve yemeğe davet eder. Ancak Atatürk büyük bir nezaketle hiç vakitleri olmadığını başka bir gün gelip yemek yemeğe geleceğini taahhüt eder. Fakat Satı Hanım, Atatürk'ü boş göndermeye razı olmaz. *“Bari bir ayran ikram edelim size”* der ve orada bulunan herkese ayran ikram eder. Atatürk ayranı çok yavaş içer ve bitirdiğinde; *“bacım ayran çok güzel olmuş. Ama ben rahat içemedim, çünkü üstünde saman çöpü vardı”* der. Saman çöpünün orada olduğundan haberi olmayan Satı Hanım hiç bozuntuya vermez ve Atatürk'e açıklama yapar;

“Paşam ayran çok soğuktu, saman çöpünü ben koydum soğuğu alsın diye. Ayrıca siz yavaş içesiniz istedim. Hava çok sıcak, siz de terlisiniz hasta olmayasınız.”

Atatürk aldığı bu cevaptan çok etkilenir ve Satı Hanım'a kim olduğunu sorar. Satı Hanım da köyün muhtarı olduğunu söyler. Atatürk daha sonra Satı Hanım hakkında bir araştırma yaptırır ve Sakarya'da kağnısıyla askerele mermi taşıyan Satı Kadın olduğunu öğrenir.²⁵¹

Atatürk, imkansızlıklar içerisinde kendini geliştiren Satı Kadına ve zekasına hayran kalır. Atatürk'ün isteğiyle, 8 Şubat 1935 yılında yapılan dönem seçimlerinde meclise giren 18 kadın vekilden biri olur.²⁵² Üstelik onu özel kılan meclise giren ilk köylü kadın vekil olmasıdır. Meclise girdiği gün Satı, gündelik kıyafetini değiştirir ve takım elbise ve kravat takar, başörtüsünü çıkartır, böylelikle kıyafetiyle de tüm kadınlara örnek olur.²⁵³

Satı Hanım'ın adını, Atatürk “Hatı” olarak değiştirmiştir. Satı Hanım, millet vekili olduğu dönem boyunca Ziraat Encümenliği üyeliği de yapmıştır.²⁵⁴ 1956 yılında hayata veda etmiştir. Köyündeki evi müze olarak korunmaktadır.²⁵⁵

²⁵¹ Gümüşoğlu, **a.g.e.**, s.126.

²⁵² Sarıalp, **a.g.e.**, s.33.

²⁵³ Özdemir, **a.g.e.**, s.100.

²⁵⁴ Aslı Apa, **“T.B.M.M.’nde İlk Kadın Milletvekilleri ve Faaliyetleri”**, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2004, s.43.

²⁵⁵ Özdemir, **a.g.e.**, s.101.

3.5 İlk Kadın Doktor: Safiye Ali (1891 – 1952)

2 Şubat 1891 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit’ in yaverlerinden Ali Kırat Paşa, annesi ise Şeyhülharem Hacı Emin Paşa’nın kızı Emine Hasene Hanım’dır.²⁵⁶

Aristokrat bir ailenin kızı olan Safiye Ali, öncelikli eğitimine evde başlamıştır. Daha sonra Üsküdar Amerikan Kız Koleji’nde eğitimine devam etmiştir ve okulu birincilikle bitirmiştir. Balkan Savaşı sırasında getirilen yaralıları görüp doktor olmaya karar vermiştir.²⁵⁷

O yıllarda ülkemizde kadınların tıp alanında eğitim alamamasından ötürü, dönemin Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey’in desteğiyle devlet bursu olarak 1916 yılında Almanya Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne kaydolur. Doktor ünvanı için girmiş olduğu sınavda tek Türk olan Safiye, sınavı birincilikle bitirir ve Bavyera Milli Eğitim Bakanlığı’ndan doktor ünvanını alır.²⁵⁸ Eğitimini tamamlayıp çocuk doktoru olarak mezun olmuştur.

Almanya’da Dr. Krekeler ile evlenmiş ve Kurtuluş Savaşı’nın ardından ilk kadın doktor olarak eşiyle birlikte İstanbul’a gelerek görevine başlamıştır.²⁵⁹

Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay’daki yoksul hasta çocuklarla ilgilenmiş, “Süt Damlası” adıyla kurulan sağlık ocaklarında hizmet vermiştir. Buralarda anneleri çocuk bakımı konusunda eğitmiştir. Türk kadınının tıp alanında uluslararası platformlarda temsil etmiştir. 1953 yılında Dortmund, Almanya’da hayata veda etmiştir.²⁶⁰

²⁵⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s.91.

²⁵⁷ Naymansoy, **a.g.e.**, s.22.

²⁵⁸ Özdemir, **a.g.e.**, s.92.

²⁵⁹ Naymansoy, **a.g.e.**, s.22.

²⁶⁰ Naymansoy, **a.g.e.**, ss.21- 22.

3.6 İlk Kadın Gazetecilerimizden: Sabiha Sertel (1895 – 1968)

1895 yılında Selanik’te doğmuştur.²⁶¹ Orta öğrenimini “Selanik Terakki İnas İdaresi’nde” ve bir Fransız okulunda tamamlamıştır. Sabiha Sertel 6 çocuklu kalabalık bir ailenin üyesidir. Ailesi Selanik’teki Dönme Cemaati’ne mensuptur. Selanik’teki Dönme Cemaati’nin kentin sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir yeri vardır. Avrupa ile ticaret yapan dönme tüccarlar, Avrupa kültürü ile ilişki kurdukça, şehirde modernleşmenin ve batılılaşmanın öncüleri oluyorlardı. Dönme Cemaati genel olarak ileri fikirli ve aydın insanlardan oluşuyordu. Bu nedenle de II. Abdülhamit’in baskıcı rejimine karşı tutum alabiliyorlardı.²⁶² Ailesi ile birlikte Selanik’in Yunanlıların eline geçmesinden sonra 1912 yılında İstanbul’a yerleşmiştir.

Sabiha Sertel 1915 yılında Dönme Cemaati’nden olmayan gazeteci Zekeriya Sertel ile evlenmiştir. Sabiha Sertel bu evlilik ile daha önce Dönme Cemaati’nde yaşanmamış bir olayı gerçekleştirmiştir. Dönme Cemaati’nin dışından biriyle evlilik gerçekleştiren ilk kişi olan Sabiha Sertel, bu tavrıyla muhalif kişiliğini ortaya koymuştur.²⁶³

Yazı hayatına 1919 yılında eşiyle birlikte çıkardıkları haftalık “Büyük Mecmua Dergisi” ile başlamıştır. Dergi, ilk sayısından itibaren kadın sorununa değinmiştir. Türk feminizminin öncüleri arasında yer almıştır.²⁶⁴

Aynı yıl eşiyle birlikte ABD’ye gitmiştir ve burada sosyoloji okumuştur. Yurda döndüğünde eşiyle birlikte 1924 yılında “Resimli Ay” Dergisini çıkarmıştır. Dergi 1931 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.²⁶⁵

²⁶¹ Yıldız Sertel, **Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2018, s.306.

²⁶² Sertel, **a.g.e.**, s.37.

²⁶³ Sertel, **a.g.e.**, ss.105-109.

²⁶⁴ Toprak, **a.g.e.**, s.176

Dergide yazdığı makalelerde sosyal ve politik düzeni eleştiren yazılar yazmıştır. 1927-1928 yıllarında eşi Zekeriya Sertel ve F. Sabri Duran'la 4 cilt olarak “Çocuk Ansiklopedisi’ni” hazırlamıştır.²⁶⁶

1931 yılında “Resimli Ay” Dergisi kapanınca yazı yayımlama olanağından yoksun kaldı ve 1936 yılına kadar çeşitli sosyalist yayımları tercüme edip yayımlamakla meşgul olmuştur. 1935 yılında “Resimli Her Şey” adlı bir haftalık dergi çıkarmıştır. İlk sayısı 28 Eylül 1935’te çıkan derginin yazı kadrosu Nâzım Hikmet ve arkadaşlarından oluşuyordu. Bu derginin kapatılmasının ardından 1936 yılının Mart ayında “Projektör” adlı aylık bir fikir dergisi çıkarmıştır. Dergi, ilk sayısında kapatılmıştır. Makalelerinde işçi sınıfının haklarını savundu, sosyal ve politik düzeni eleştiren yazılar yazmıştır.²⁶⁷

1929 yılında dergide yayımladığı “Savulun Geliyorum” başlıklı yazısı nedeniyle mahkemeye sevk edilmiştir ve “neşriyat yüzünden mahkemeye sevk edilen ilk Türk kadını” olmuştur.²⁶⁸

1932 yılında Cumhuriyet Gazetesi’nin çıkardığı “Hayat Ansiklopedisi’nde” çalışmıştır. Serteller’in ismiyle özdeşleşen “Tan Gazetesi” özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında geniş yankı uyandırmıştır. 1945’te Tan Gazetesi bir kışkırtma sonucu basılıp yakılmıştır. Bu olaydan ve sonraki davalardan oldukça yıpranan çift, 1950’de yurtdışına gitmiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ Hüseyin Akyol, **Aykırı Kadınlar Osmanlı’dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2015, ss.66-70

²⁶⁶ <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=1840> (e.t.: 07.05.2019)

²⁶⁷ Akyol, a.g.e., s.71

²⁶⁸ Mehmet Ergün, ‘**Resimli Ay Sonrasında Sabiha Sertel**’, Evrensel Kültür, Sayı 127, 2005

²⁶⁹ Akyol, a.g.e., ss.71-72

Paris, Budapeşte, Moskova ve Bakü’de yaşamıştır. “Türkiye Komünist Partisi’nin” çalışmalarına katılmıştır. Budapeşte Radyosu’nun Türkçe Yayınlar Servisi’nde çalışmıştır.²⁷⁰ 2 Eylül 1968 tarihinde Bakü’de ölmüştür.²⁷¹

3.7 İlk Kadın Oyuncularımızdan: Afife Jale (1902 – 1941)

Afife Jale, 1902 yılında İstanbul’un Kadıköy ilçesinde dünyaya gelmiştir.²⁷² Çocukluğu daha alaturka ve muhafazakâr bir baba evi ile, ileri görüşlü aydın bir dede olan Dr. Sait Paşa’nın görkemli konağı arasında geçmiştir. Ele avuca sığmayan, çok sevilen ve şımartılan üç kardeşin en küçüğüdür.

Afife tiyatro ile ilk kez, matmazelini ve ablasını kandırarak kaçak bir şekilde tanışmıştır. Daha sonra da babasının gönülsüz izniyle dedesinin mevsimlik localarında tiyatro oyunlarını takip eder olmuştur. Böylece yavaş yavaş oyunculuk Afife için bir sevda hatta tutku haline gelmiştir.

1918 yılında, Türk ve Müslüman kadınların sahneye çıkmalarının yasak olduğu bir dönemde Şehir Tiyatroları’na (Darülbedayi) alınmak üzere açılan sınava katılmış ve Şehir Tiyatroları’nın stajyer kadrosuna alınmıştır. 13 Nisan 1919 geces, Hüseyin Suat’ın “Yamalar” adlı eserinde “Emel” karakterini canlandıran Eliza Binemeciyan’ın Paris’e gitmesiyle bu rolü Afife’ye oynatma kararı almışlar ve 22 Nisan geces Afife, Kadıköy’deki Apollon Sineması’nda (şimdiki Reks sineması) “Sahneye Çıkan İlk Müslüman Kadın” olarak tarihe geçmiştir.²⁷³

²⁷⁰ <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1840> (e.t.: 07.05.2019)

²⁷¹ Sabiha Sertel, **Kadınlğa Dair * 100. Yılında Sabiha Sertel’in Büyük Mecmua Yazıları**, Der: Hamit Erdem, Çev: Baha COŞKUN, Fadime ERSİN, Hamit ERDEM, İstanbul, Sel Yay., 2019, s.31

²⁷² Turgut, **a.g.e.**, s.265.

²⁷³ Avcı, **a.g.e.**, s.14.

Dönemin en önemli tiyatro sorunlarından biri kadın oyuncu sorunu olmuştur ancak Afife Jale bu tabuyu yıkarak tüm zorluk ve baskılara göğüs gererek sahneye ilk adımını atmıştır.²⁷⁴

Ancak 27 Şubat 1921 tarihinde Dahiliye Nezareti'nin buyruğu üzerine Belediye, Darülbeydi Yönetim Kurulu'na Müslüman kadınların kesinlikle sahneye çıkamayacaklarını ileten bir bildiri göndermiştir. Bu bildirinin üzerine Afife'nin tiyatrodaki görevine son verilmiştir.²⁷⁵

Tiyatrosuz ve parasız kalan Afife'nin sinirleri altüst olmuş, sağlığı bozulmuş ve çok şiddetli baş ağrıları çekmeye başlamıştır. Bu ağrılardan kurtulmak adına morfin ile tedavi yoluna başvurulur ancak bu tedavi daha sonra Afife'yi morfinman yapmıştır. 1923 yılında Atatürk'ün emriyle Türk Kadınlarına yönelik sahne yasağı kaldırılır ancak sağlığı bozulan ve uyuşturucu problemi olan Afife malesef tiyatroyu bırakmak durumunda kalır.²⁷⁶

1928 yılında Selahattin Pınar ile tanışır ve 1929 yılında evlenirler. Selahattin Pınar, "Nereden Sevdim o Zalim Kadını", "Huysuz ve Tatlı Kadın" gibi birçok ölümsüz eserini Afife için bestelemiştir.

Afife tiyatronun boşluğunu uyuşturucularla doldurmaya başlar, eşine destek olmak isteyen Selahattin Pınar da malesef uyuşturucu tuzağına düşer. Bunun üzerine Afife eşine kendisini terketmesi için yalvarır ve 1935 yılında boşanırlar. Bu boşanmanın ardından kimsesiz kalan Afife günlerini sefalet içinde geçirir ve 1941 yılında kimsesiz bir halde hayata veda eder.²⁷⁷

²⁷⁴ Metin And, **Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu 1923-1983**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1983, s.107.

²⁷⁵ Turgut, **a.g.e.**, s.272

²⁷⁶ Avcı, **a.g.e.**, s.15.

²⁷⁷ Avcı, **a.g.e.**, ss.15-16.

3.8 İlk Kadın Kimyager: Remziye Hisar (1902 – 1992)

1902 yılında, babasının işi nedeniyle bulundukları Üsküp'te Saat Bayırı'ndaki kiralık bir evde doğmuştur. Meşrutiyet'in ilanından bir sene sonra İstanbul'a yerleşirler. Davutpaşa'da Nazperver İnas İptidaisi isimli okulu bir senede bitirir ve ilk şahadetnamesini alır. Daha sonra babasının tayini üzerine Anadoluhisarı'na taşınırlar ve İttihat Terakki Mektebine kaydolur, ancak burada okul müdürünün yeğenini birinci yapıp kendisini okul ikincisi yapmalarından ötürü bu okulu bırakarak Emirgan İnas Rüştîyesi'ne kaydolur.²⁷⁸ Bu okulda çok sevdiği Türkçe Öğretmeninin Darülmuallimat'a tayini üzerine, öğretmenin arkasından Darülmuallimat'a öğrenci olarak gider ve 1919 yılında bu okuldaki birincilikle mezun olur. Mezun olduktan sonra Darülfunun'un kimya şubesine yazılır.²⁷⁹

Darülfunun'da bu dönemde kız öğrenciler ve erkek öğrenciler ayrı saatlerde ders almaktaydılar. Remziye Hanım'ın da yavaş yavaş kismetleri ortaya çıkar ve bunun üzerine ailesi evlenmesi konusunda kendisine baskı yapar. Ancak kendisi evlenmeyi düşünmemektedir ve belki de bu durumdan kaçmak için bu okuldaki hocalarının da önerisiyle Bakü'de öğretmenlik yapmak üzere okul arkadaşları ile birlikte aniden Bakü'ye gider. Ancak Bakü'de aradığını bulamaz Kafkasya'daki savaşlar ve maddi sıkıntılar onu hayal kırıklığına uğratar.²⁸⁰ Bir erkek öğretmen okulunda öğrencilere ders vermeye başlar ancak Sovyet Rusya'nın Azerbaycan'ın bağımsızlığına son vermesi üzerine orada tanışıp evlendiği eşi Doktor Reşit Süreyya Gürsey ile birlikte İstanbul'a döner.²⁸¹

²⁷⁸ M. Ali Alpar, **Bilimin Öncü Kadını Remziye Hisar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, ss.1-3.

²⁷⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s.73.

²⁸⁰ Avcı, **a.g.e.**, s.180.

²⁸¹ Kansu Şarman, **Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925 – 1945)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005,s.82.

İstanbul'a döndükten sonra eski hocası Kazım Nami Bey'in kendisine yazdığı bir mektupta Adana Darülmuaallimatı'na müdür ve edebiyat hocası olarak tayin edildiğini öğrenir ve 1,5 yaşındaki oğlunu annesi ve ablasına bırakarak eşiyle birlikte Adana'ya gider. Ancak burada maddi açıdan çok zorluklar çekerler ve daha sonra eşinin tedavi için Paris'e gidip kendisini de eğitim alması için davet etmesi üzerine Adana'daki görevinden istifa ederek Paris'e gider. Sorbonne'da Jean Baptiste Perrin (Nobel Fizik Ödül Sahibi), Georges Urbain (Lutesyum elementinin keşiflerinden), Marie Curie (1903 Nobel Fizik ödülü, 1911 Nobel Kimya ödülü sahibi) gibi dünyaca ünlü hocalardan dersler almıştır.²⁸²

Burada Maarif Vekaleti'nin verdiği bursla öğrenim görür ve biyokimya sertifikasını alır ancak tam doktorasına başlayacağı sırada bursu kesilir ve "Erenköy Lisesi"'ne kimya öğretmenini olarak atanır. Daha sonra yaşanan olaylar sonucunda Maarif Vekili, Remziye Hanım'ın Paris'e doktora yapmaya gidebileceğini söyler. 1930 yılında yeniden Paris'e gider, bu sırada eşinden boşanmıştır ve oğlunu da yatılı olarak Galatasaray Lisesi'ne bırakır, kızını ise zorlu bir çabayla yanına almayı başarır. Burada mali açıdan sıkıntılı günler geçirse de yılmaz ve kendisini çalışmasına verir. Hatta programı bitirmesine 3 ay kala bursu yeniden kesilerek geri dönmesi istenir ancak Remziye Hanım'ın azmi galip gelir ve doktora tezini üstün bir başarıyla tamamlar.²⁸³

1933 yılında yeniden İstanbul'a döner ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Umumi Kimya doçentliğine tayin olur, ancak 1936 yılında Prof. Arndt ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu üniversiteden ayrılır.²⁸⁴ Daha sonra Ankara'da "Hıfzıssıhha Müessesesine" geçer ancak aradığı araştırma ortamını burada da bulamaz. 1947 yılında "İTÜ Makine ve Kimya" bölümünde doçentlik görevine

²⁸² Alpar, **a.g.e**, ss.12-15.

²⁸³ Avcı, **a.g.e**, s.181.

²⁸⁴ Alpar, **a.g.e**, s.59.

başlar ve 1959 yılında profesör olur. 1973 yılında emekliye ayrılır ve uzun yıllar Anadolu Hisarı'ndaki evinde tek başına yaşamıştır.²⁸⁵

1991 yılında üstün nitelikli çalışmaları nedeniyle “TÜBİTAK Hizmet Ödülü”nü almıştır.²⁸⁶

1992 yılında oğlu Feza Gürsey'in ölüm haberini aldıktan iki hafta sonra hayata veda eder.²⁸⁷

Remziye Hisar, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Kadın Kimyacı” ve Sorbonne Üniversitesi'ni “Madam Curie'den Ders Alarak Bitiren İlk Türk Kadını” olmuş ve 1955 yılında Fransa'nın “Officiel d'Academie” nişanına layık görülmüştür.²⁸⁸

3.9 İlk Kadın Siyasetçilerden, Öğretmen ve Aktivist: Hasene Ilgaz (1902 – 2000)

Hasene Ilgaz, 1904 yılında Kocamustafa Paşa Fevzi Efendi sokaktaki bir evde doğmuştur. Annesi ev hanımı, babası ise Bab-ı Ali Sadaret Mektubi Kalemi Hulefası'ndan Fevzi Bey'dir.²⁸⁹

Hasene Ilgaz, o dönemin “dört yaş dört aylık mektebe giden çocuklar iyi okur” inancı ile, dört yaş dört aylıkken mahalle mektebine gönderilir. Mektebe gönderildiği ilk gün, komşuların ve akrabaların katıldığı yemekli bir davet düzenlenmiştir. Hasene elbisesi, cüz kesesi, başlığı ve atlas minderi ile kendisi gibi

²⁸⁵ Avcı, **a.g.e.**, s.181.

²⁸⁶ Günseli Naymansoy, **Bilimde Cumhuriyet Kadınları**, Eskişehir, Dialog Kopyalama Merkezi, 2011, s.148.

²⁸⁷ Avcı, **a.g.e.**, s.182.

²⁸⁸ Naymansoy, **a.g.e.**, s.147.

²⁸⁹ Davaz, **a.g.e.**, s.433.

mektebe gidecek iki kız ile birlikte faytonla mahalle mektebine gönderilmiştir. Anne babası da gelenlerin tebrîğini kabul etmiştir. Şölen havasında okula gittiği bu ilk gün Hasene Ilgaz'ın küçüklüğüne dair unutamadığı bir anı olarak hafızasına kaydolur. 1915 yılında İnas Numune okullarının ilk mezunu olur. Buradan mezun olduktan sonra babası ile birlikte Darülmuallimat-ı Aliye okulunun sınavına başvurur ve sınava giren üç bin kişi arasından okula kayıt hakkı kazanır. Kayıt numarası 63'tür.²⁹⁰

Hasene Ilgaz, İstanbul Kız Öğretmen okulundan mezun olduktan sonra Edebiyat Fakültesine ve İnkılâp derslerine devam eder. Cumhuriyet Dönemi'nin 21 sicil numaralı ilkokul öğretmeni olur. Görev aldığı okullar arasında Silivrikapı Prusto Kadın İlkokulu, Topkapı 50, 51 ve 34 nolu okullar, Ali Paşa'da 24 nolu okul, Çapa ilkokulu, olmak üzere İstanbul'da birçok okulda çalışmış, sayısız öğrenci yetiştirmiştir. Sosyal sorumluluk konularında da son derece duyarlı olan Hasene Ilgaz, maddi durumu kötü olan çocuklara burs verilmesi, mahallelerde aş ocaklarının kurulması ve okul öğrencilerine öğle yemeği verilmesini sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'de bir ilk olarak okul aile birliğinin kurulmasına öncülük etmiştir.²⁹¹

1952 yılında yaşanan Gönen Depremi sonrasında, 350 depremzede öğrenciyi okul aile birliği aracılığıyla 2,5 ay süresince İstanbul'da misafir etmiş, eğitimlerine kaldıkları yerden devam etmelerini sağlamıştır. 2,5 ayın sonunda okullar tatil olduğunda öğrencileri tekrar Gönen'e göndermiştir. Devlet'in yapması gereken sosyal yardımı Hasene Ilgaz tek başına, eşini ve dostunu örgütleyerek yapmıştır. 7 Temmuz 1932 tarihinde Şehremini Halkevi Başkanlığı'na seçilir. 1943 yılına kadar başkanlık görevini idame ettirir. 1943 yılında Hatay ilinden milletvekili olarak aday olur ve seçilince Halkevi Başkanlığı'ndan ayrılır.²⁹²

²⁹⁰ Firdevs Gümüşoğlu, **Cumhuriyet'te İz Bırakanlar 10. Yıl Kuşağı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001, ss. 24-25.

²⁹¹ Davaz, **a.g.e.**, ss.433-434.

²⁹² Gümüşoğlu, **a.g.e.**, ss.21-27.

Hasene Ilgaz, tasarlamış olduđu sosyal sorumluluk projelerini kalıcı kılmak adına siyasete atılır. 7. D nemde Hatay'dan, 8. D nemde ise  orum ilinden millet vekili olur. Her iki d nemde de Cumhuriyet Halk Partisinden aday olur. Siyasete aktif bir milletvekili olarak atılmadan  nce, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu yeni d zeni tanıtmak adına mitingler ve konferanslar d zenleyen Hasene Ilgaz, mecliste g revli olduđu d nem halen y r rl kte olan hem ireler ve hastabakıcılarla ilgili yasa tasarısını  nermi tir.²⁹³

Hasene Ilgaz'ın milletvekilliđi yaptıđı d nemde teklif etmi  olduđu kanun tasarıları,²⁹⁴

- Hem ireler ve hastabakıcılar hakkında kanun,
- Muhta  çift ilere  d n  tohumluk vermek (8.7.1948)
- K y okullarının bor larının  denmesi (1947)
- Emeklilerden gelir vergisi alınmaması (14.04.1949)
- Orduda yıpranmı  olan kıyafetlerin yakılması yerine yoksul halka verilmesi,
-  zel İdareden emekli olanların umumi b t eye alınması (19.01.1948)
- Hizmet s releri emekli ve yetim aylıđı bađlanması m sait olmayanların yetimlerine bir defaya mahsus olmak  zere verilecek olan ikramiyenin kesintisiz olarak verilmesi (20.01.1948)
- Kimsesiz, terk edilmi  ve anormal  ocukların korunması,
- İlkokul  đretmenlerinin  zel İdareden umumi b t eye alınması.

Hasene Ilgaz bir ok dernekte g rev almı tır. Bađlı bulunduđu derneklerin ba ında T rk Kadınlar Birliđi gelmekle birlikte pek  ok dernekte kurucu  ye ve başkan olarak g rev almı tır; İstanbul Yardımsevenler Derneđi Kurucusu, Dar laceze'ye yardım etmeyi hedefleyen bir derneđin kurucusu,  ocuk Esirgeme Kurumu Y netim Kurulu  yesi ve Ba kanı, T rk Sivil Emekliler Derneđi Kurucusu, T rk Basın Birliđi  yesi, T rkiye Turizm Yazarları ve Gazeteciler Derneđi Kurucusu ve Ba kanı, T rk İ itme ve Konu ma Rehabilitasyon Merkezi ve Huzurevleri Kurma ve Ya atma Derneđi Kurucusu, İstanbul Sosyal Hizmetler

²⁹³ Davaz, **a.g.e.**, s.434.

²⁹⁴ G m  ođlu, **a.g.e.**, s.34.

Federasyonu Başkanı, Türk Hava Kurumu Fatih İlçe Başkanı gibi pek çok dernek yer almaktadır. Bunlara ilave olarak Türk Dil Kurumu'nun da üyeleri arasında yer almaktadır ve binlerce sözcüğün derlenmesinde aktif olarak çalışmıştır. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Tiyatro ve Sanatkârlar Derneği'nde muhtaç ve yaşlı insanlara ve ailelerine maddi destek olabilmek için çalışmıştır.²⁹⁵

Hasene Ilgaz toplumsal olaylara karşı son derece duyarlı bir kişiliktir ve tüm yaşamı bu duyarlılık doğrultusunda çalışarak geçmiştir. Toplumsal olaylara bu denli duyarlı olmasında kuşkusuz “Savaş Dönemi” kuşağı olmasının etkileri çok büyüktür. Hayatını topluma adayan bu değerli eğitimci ve siyasetçi Türk kadını, 3 Mayıs 2000 yılında aramızdan ayrılmıştır.²⁹⁶

3.10 İlk Kadın Avukatlarımızdan: Süreyya Ağaoğlu (1903 – 1989)

1903 yılında Azerbaycan'da doğmuştur. Babası hem yazar hem de dönemin önemli düşünce ve siyaset adamlarından Prof. Dr. Ahmet Ağaoğlu, annesi ise Sitare Hanım'dır.²⁹⁷ Ahmet Ağaoğlu, Osmanlı imparatorluğundan Cumhuriyet rejimine geçişteki sancılara tanık olmuş, Kurtuluş Savaşı dönemlerine Atatürk'ün en yakın arkadaşları arasında yer almıştır.²⁹⁸

1910 yılında ailesi ile birlikte Türkiye'ye gelmiştir. 1920 yılında İstanbul Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra hukuk eğitimi almak için İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne kayıt olmak için başvuruda bulunur ancak kadın olduğu gerekçe gösterilerek başvurusu reddedilir. Fakülte müdürü, Süreyya Ağaoğluna doktor olmasını tavsiye eder ancak kendisinin avukat olmak konusundaki kararlı tavrını görünce, Süreyya Ağaoğlu'na üç kız öğrenci daha bulması durumunda kızlar için Hukuk Fakültesi bölümünün açılabileceğini söyler. Bunun üzerine Süreyya hemen

²⁹⁵ Davaz, **a.g.e.**, s.434.

²⁹⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasene_Ilgaz (e.t.: 13.06.2019)

²⁹⁷ Özdemir, **a.g.e.**, s.121.

²⁹⁸ Sarıalp, **a.g.e.**, s.13.

arkadaşlarından üç kişiyi ikna eder ve dört kız arkadaş hukuk fakültesine yazılırlar. O yıllarda kızlar ve erkekler ayrı eğitim gördüklerinden öğleden önce erkekler, öğleden sonra ise kızlar eğitim görüyorlardı. İkinci dönemde ise onları erkek öğrenciler ile birlikte okutmaya karar verdiler çünkü sadece dört kız öğrenci için profesörlerin öğleden sonrasının meşgul edilmesi uygun değildi. Böyle Süreyya Ağaoğlu sayesinde daha önce yapılmamış olan yapılmış ve kızlar için avukat olmanın yolu açılmıştı. Süreyya'nın bu başarısından dolayı mezun olduktan sonra yurt dışından kendisine burs teklifleri gelir ancak Türkiye'den gerekli izinleri alamadığı için gidemez.²⁹⁹ 1925 yılında Adalet Bakanlığı'nda staja başlar.³⁰⁰

Atatürk'ün yakın çevresinde yer aldığı için, onun fikirlerini benimsemiştir. Kadınların hukuk öğrenimi yapabilmesi için mücadele vermiş, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra "İstanbul barosunun ilk kadın avukatı" olarak göreve başlamıştır. 1948 yılında "Milletlerarası Kadın Hukukçular Komisyonu"'nın başkanlığını yapmış, 1949 yılında "Uluslararası Barolar Birliği Yönetim Kuruluna" seçilen tek kadın üye ve 1950 yılında Berlin'de "Uluslararası Hukukçular Komisyonu"'nın kurucu üyesi olmuştur.³⁰¹

Ankara'da Şura-yı Devlet Tazminat Dairesi'nde bir süre görev yaptıktan sonra 1928 yılında serbest avukatlık ruhsatını almıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerle ilgilenen Neft Sendikat kuruluşunda görev almıştır. Süreyya Ağaoğlu hayatının sonuna kadar avukatlık mesleğini icra etmiştir. Uluslararası Barolar Birliği'nde yönetim kurulunda görev almıştır, daha sonra ise bu derneğin başkanlığına getirilmiştir. Birçok derneğin kuruluşuna öncülük etmiştir. Bu dernekler arasında; Çocuk Dostları Derneği, Hür

²⁹⁹ Özlem Özdemir, **a.g.e.**, ss.121-122.

³⁰⁰ Sarıalp, **a.g.e.**, s.13.

³⁰¹ Naymansoy, **a.g.e.**, s.29-30.

Fikirleri Yayma Cemiyeti, Üniversiteli Kadınlar Derneği ve Türk Hukukçu Kadınlar Derneği yer alır.³⁰²

Süreyya Ağaoğlu, ileri derecede Fransızca ve İngilizce bilmektedir ve ülkemizi pek çok uluslararası konferansta temsil etmiştir. 1946 yılında Süreyya Ağaoğlu'nun çalışmaları sayesinde İstanbul Barosu, Uluslararası Barolar Birliği'nin üyesi olmuştur. 1946 – 1960 yılları arasında bu birliğin tek kadın yönetim kurulu üyesi olmuştur.³⁰³

Süreyya Ağaoğlu, mesleği gereği yurt dışında birçok ülkede bulunmuştur. Ve bu ülke ziyaretleri arasında en çok Ortadoğu izlenimleri dikkat çekicidir. Trablusgarp, Mısır, Lübnan ve Suriye'de bulunan Süreyya Ağaoğlu, Ortadoğu'da yaşayan kadınların geri kalmışlığının nedenleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalardan çıkarmış olduğu sonuca göre bu ülkelerdeki kadınların geri kalmışlığının en önde gelen sebebi “taassub”dur. Ağaoğlu'na göre sömürgeci erkekler ve Arap erkekler kendi ortak menfaatleri uğruna kadını dört duvar arasına hapsederek, özgürlüğünü tamamen ellerinden almışlardır. Süreyya Ağaoğlu bu bölgedeki kadınlara, Türk kadınının örnek olması gerektiğini ve özgürlüklerini geri alabilmeleri açısından da destek olması gerektiğini düşünüyordu. Süreyya Ağaoğlu, Ortadoğu'daki gezilerinin ardından Kadın Gazetesi'nde o bölgedeki izlenimlerini kaleme almıştır. Ağaoğlu'na göre bir ülkenin kalkınmasının, özgür bireyler yetiştirebilmesinin ancak kadının kültürlü olabilmesi ile mümkün olabileceğini savunmuştur.³⁰⁴

1989 yılında, İstanbul'da katıldığı “Kadın Hakları ve Çağdaşlaşma” konulu panelden ayrılırken merdivenlerden yuvarlanan Ağaoğlu, tüm çabalara rağmen

³⁰² Aslı Davaz, **Eşitsiz Kız Kardeşlik, Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği**, Yayına Haz. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.459.

³⁰³ Özdemir, **a.g.e.**, s.122.

³⁰⁴ Davaz, **a.g.e.**, ss.804-805.

geçirdiği beyin kanamasından kurtulamayarak 29 Aralık günü hayata veda etmiştir.³⁰⁵

3.11 İlk Kadın Heykeltıraş: Sabiha Ziya Bengütaş (1904 – 1992)

Sabiha Ziya, 1904 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. İlköğretim okuluna Eyüp Sultan Numune mektebinde gitmiştir. Babasının görevi nedeniyle ailesiyle birlikte Şam’a taşınırlar ve eğitimini 4 yıl boyunca burada devam ettirir.³⁰⁶ Bu süreç içerisinde bir yıl boyunca Fransız Katolik Mektebi’ne de devam eder. Daha sonra ailesi ile birlikte İstanbul’a döner ve Büyükkada’ya yerleşirler.³⁰⁷

Sabiha eğitimi için öncelikle Köprülü Fuat Paşa Okulu’na kaydedilmiştir. Resime olan ilgisinden dolayı, bu alanda kendisini geliştirebilmesi için 1920 yılında Sanayi-i Nefise mektebinin resim bölümüne girmiştir.³⁰⁸

Ancak Sabiha’nın güzel sanatlar alanındaki yeteneği resimle sınırlı değildir. Bir gün kimsenin yardımı olmadan antik bir büstü kopyalar. Bu büstü gören heykel bölümü öğretmeni İhsan Bey, büstü Sabiha’nın tek başına yaptığına inanamaz ve heykeli çok beğendiğini söyleyerek Sabiha’yı cesaretlendirir ve okulda bölüm değiştirmesine neden olur ve Sabiha heykel bölümüne geçer. Böylelikle, heykel bölümünün ilk kız öğrencisi olmuştur.³⁰⁹

Sabiha, heykel sanatına tutkuyla bağlanmış ve öğrenimi boyunca çok çalışmıştır. Okulda açılan yetenek yarışmasında birinci olup Avrupa’da eğitim görmeye hak kazanmıştır. Ancak sırf kadın olduğundan dolayı onun yerine bir erkek öğrenci Avrupa’ya gönderilmiştir. Sabiha bu negatif cinsiyet ayrımcılığı karşısında

³⁰⁵ Sarıalp, **a.g.e.**, s.13.

³⁰⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s.77.

³⁰⁷ Avcı, **a.g.e.**, s.188.

³⁰⁸ Özdemir, **a.g.e.**, s.77.

³⁰⁹ Avcı, **a.g.e.**, s.188.

umutsuzluğa kapılmamış, aksine daha fazla çalışmış ve heykel bölümünü birincilikle bitirmiştir. Heykel alanında düzenlenen bir yarışmaya daha katıldı ve yine birinci olmuştur. Bu defa ödülünü kimse elinden alamamış ve “Roma Güzel Sanatlar Akademisi”nde Prof. Luppi’nin atölyesinde özel eğitim görerek uzmanlaşmıştır.³¹⁰

Ayrıca, Taksim meydanında bulunan “Cumhuriyet Anıtı”nı yapan ünlü İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica’nın da asistanlığını yapmıştır. Daha sonra Canonica ile İtalya’ya giderek 18 ay atölyesinde çalışmıştır. Yurda döndükten sonra yoğun bir çalışma temposuna girmiştir. O dönemde Abdülhak Hamid’in torunu olan diplomat Şakir Emin Bengütaş ile evlenmiştir. Eşinin mesleği gereği değişik ülkelerde bulunmuş ama çalışmalarına ara vermemiş, devam etmiştir. Ünlü kişilerin heykel ve büstlerini yapmıştır. Bu tanınmış kişiler arasında; Atatürk, İsmet İnönü, Ahmet Haşim, Bedi Muvahhit, Abdülhak Hamid, Hakkı Şinasi Paşa, Namık İsmail, Prof. Dr. Akil Muhtar ve Ali Fuat Paşa vardır.³¹¹

Sabiha Ziya Bengütaş, Cumhuriyet’in ilk yıllarında düzenlenen Galatasaray sergilerine, ilk kez 1925 yılında katılmış ve bu sergilere katılan ilk kadın sanatçı olmuştur. Sergide üç eseri sergilenmiştir. 1938 yılında, Atatürk ve İsmet İnönü’nün heykelleri için düzenlenen yarışmada birinci olmuştur. Sabiha, heykellerin çizimini Türkiye’de yapmıştır, heykelleri ise Roma’da tamamlamıştır. “Atatürk Anıtı” olarak anılan Sabiha’nın eseri olan Atatürk’ün büyük, üniformalı heykeli, Çankaya Köşkü’nün bahçesinde sergilenmektedir. İnönü’nün heykeli ise, Mudanya’da bulunmaktadır.³¹²

Sabiha Ziya Bengütaş, ilerleyen yaşına rağmen çalışmaktan hiç vazgeçmez. Eşini, ağabeyini ve kızkardeşini kaybeden Sabiha’ya ömrünün son yıllarında manevi

³¹⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s.78.

³¹¹ Avcı, **a.g.e.**, s.189.

³¹² Özdemir, **a.g.e.**, s.78.

olarak evlat edindiği kızı eşlik eder. 2 Ekim 1992 günü arkasında birçok ilkleri bırakarak hayata gözlerini yumar.³¹³

3.12 İlk Kadın Okul Müdürlerinden ve Siyasetçilerimizden: Tezer Taşkiran (Ağaoğlu) (1905 – 1979)

Tezer Taşkiran (Ağaoğlu); Ahmet Ağaoğlu'nun kızı, ilk kadın avukatımız Süreyya Ağaoğlu'nun da kardeşidir. 1905 yılında Bakü'de doğmuştur. 1921 yılında İstanbul Darülfünunu Felsefe Fakültesi'ne yazılmıştır ve 1925 yılında buradan mezun olmuştur. Önce Ankara'da daha sonra ise İstanbul'da felsefe öğretmenliği yapmıştır. Öğretmen olarak çalıştığı Çapa Kız Öğretmen okulunun “İlk Kadın Müdürü” olmuştur.³¹⁴

1931 yılında “Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu”nun kurucu üyelerinden Dr. Nimet Taşkiran ile evlenerek Viyana'ya gitmiştir. İki çocuğu olmuştur. İlk çocuğu Suna Hanım, arkeoloji eğitimi görmüş ve “Redhouse Yayınevi”nde editör olarak çalışmış, aynı zamanda ünlü Fotoğraf sanatçımız Ara Güler'in de “hayatımın kadını” olarak tanımladığı hayat arkadaşı olmuştur. Diğer çocuğu Mete ise İsviçre'de siyaset bilimi eğitimi almıştır.³¹⁵

1935 yılında kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesinden birkaç yıl sonra, Tezer Taşkiran, 1943 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden TBMM'ne “Kars Milletvekili” olarak girmiştir.

Tezer Taşkiran, kadınların okur-yazar olmaları konusunda çok çaba sarfetmiştir. Tüm Ağaoğlu ailesinin üyelerinde olduğu gibi, Tezer Taşkiran da Atatürk Devrimleri'ni içtenlikle savunmuştur.

³¹³ Avcı, **a.g.e.**, s.189.

³¹⁴ Turgut, **a.g.e.**, s.25.

³¹⁵ Günseli Naymansoy, **Türk Felsefesinin Öncülerinden Tezer Taşkiran**, Ankara, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay.,2013, s.3.

“Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadının Hakları” adlı kitabı önemli bir yapıttır. Değişik Avrupa ülkelerinde Türkiye’yi temsil ederek söyleşi ve konferanslara katılmıştır. 1957 yılında Moskova’da toplanan Kadın Hakları Semineri bunlardan biridir. Ölümünden birkaç yıl önce kardeşi Samet ile birlikte babasının anılarını toparlayarak Kariye’deki Halk Kitaplığı’na bağışlarlar daha sonra eşinin, kendisinin ve Samet Ağaoğlu’nun da kitapları bu kitaplığa bağışlanır. 1979 yılında ülserli kolit rahatsızlığından dolayı yaşamını yitirir.³¹⁶

3.13 İlk Kadın Tarih Profesörü: Afet İnan (1908 – 1985)

30 Ekim 1908 yılında Selanik’e bağlı olan Kesendire sancağında dünyaya gelmiştir. 1908 yılında İkinci Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle dünyaya gelen Afet’e, adını kasabanın hâkimi ve aile dostu Ziya Bey ile babası İsmail Hakkı Bey koymuşlardır.³¹⁷

Balkan Savaşı sırasında ailesi ile birlikte Türkiye’ye göç etmişlerdir. 1925 yılında Bursa Kız Öğretmen Okulundan mezun olmuştur. Aynı yıl İzmir’deki ilkokullardan birindeki toplantıda Atatürk tarafından farkedilmiştir ve Atatürk kendisinin mesleki durumuyla yakından ilgilenmiştir.³¹⁸

Afet İnan’ın Atatürk ile karşılaştığı anı şu sözcüklerle ifade eder:

“...Ben bir kenarda duruyordum...Beni bir öğretmen kolumdan tutarak Cumhurbaşkanının yanına oturttu. Sağ tarafımda General Kazım Özalp, sol tarafımda da Atatürk vardı. Ben o kadar ürkmüş bir durumda idim ki, özellikle Atatürk’ün çatık kaşlarına ve gözlerine bakamıyor, Kazım Özalp ile konuşuyordum.”³¹⁹

³¹⁶ Turgut, **a.g.e.**, s.26.

³¹⁷ Arı İnan, **Prof. Dr. Afet İnan**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2015, ss.23-28.

³¹⁸ Naymansoy, **a.g.e.**, s.100.

³¹⁹ İnan, **a.g.e.**, s.98.

Atatürk, Afet İnan'ın Doyranlı olduğunu öğrenmesi üzerine, kendisiyle daha yakından ilgilenmiş ve İkinci Meşrutiyet öncesi Doyran civarından geçerken Afet İnan'ın anneannesinin dayılarının çiftliğine giderek onlardan yardım gördüğü ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Atatürk, Afet İnan'ın babası İsmail Hakkı Bey ile görüşerek eğitimine destek olmuştur.³²⁰

Atatürk'ün desteği ile Fransızca öğrenmek için İsviçre'nin Lozan şehrine gitmiştir. Türkiye'ye döndüğünde İstanbul'da bulunan Fransız Kız Lisesi Notre Dame de Sion'da eğitimine devam etmiştir.³²¹

1929-30 ders yılında Ankara Musiki Öğretmen Okulu'nda tarih ve yurt bilgisi dersleri vermeye başlamıştır. 1930 yılında "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti"'nin kuruluşunda görev almıştır. Yabancı kaynaklarda Türklerin tarihi ile ilgili görmüş olduğu tüm yanlış bilgileri Atatürk ile paylaşmıştır. Afet İnan, Atatürk'ün tarih çalışmalarının vazgeçilmez ismi olmuştur. Afet, aynı zamanda kadın hakları üzerine de birçok çalışma yapmış, kadınların seçme ve seçilme hakkının olması gerektiğini savunmuştur. Hatta bu nedenle Atatürk'ün de isteği ile ilk konferansını kadın hakları üzerine vermiştir.³²²

1935 yılında Saffet Arıkan'ın görevlendirmesi ile Cenevre Üniversite'sine Toplumsal ve Ekonomik Bilimler Fakültesi'nde eğitim görmek üzere gönderilmiştir. 1939 yılında aynı fakültede doktora eğitimini tamamlamıştır. Türkiye'ye döndüğünde Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda görev almıştır. "Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi"'nde 1942 yılında doçent, 1950 yılında da profesör olmuştur.³²³

³²⁰ İnan, **a.g.e.**, ss.98-99.

³²¹ Naymansoy, **a.g.e.**, s.100.

³²² Özdemir, **a.g.e.**, s.21.

³²³ Şarman, **a.g.e.**, s.58.

Atatürk manevi kızlarından biri olan Afet İnan, yurt dışında eğitim gördüğü dönemler boyunca Atatürk ile mektuplaşır hatta anılarında bu mektuplaşmaların kendisine güç verdiğini belirtmiştir. Mektuplarda görüldüğü üzere, Atatürk'ün Afet'in eğitimi ile yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır.³²⁴

Cumhuriyet'in çağdaş kadınlarının ilk temsilcisi olan Afet İnan, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da "İlk Kadın Üyesi" olmuştur.³²⁵

Afet, Dr. Rıfat İnan ile evlenir. Bu evlilikten Arı adında bir kızı ve Demir adında bir oğlu olur.³²⁶

Afet İnan, profesör olduktan sonra Hacettepe Üniversitesi'nde de devrim tarihi dersleri vermeye başlamıştır. Afet İnan'ın çalışmaları; Medeniyet Tarihi, Türk Devrimi, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk kadın hakları konuları üzerinedir. Başlıca incelemeleri arasında; Piri Reis'in Eserleri ve Amerika Haritası, Mimar Koca Sinan, Türk- Osmanlı Devri Ekonomi Tarihi ve Gevher Nesibe Şifahiyesianesi yer almaktadır.³²⁷

Afet İnan'ın özel ilgi alanı arasında tarihi kitaplar, arkeolojik eserlerin mulajları, resim reproduksiyonlarını, eski para ve pul koleksiyonları yer almaktadır.³²⁸

Afet İnan, 1977 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devrim Tarihi Kürsü Başkanı iken, kendi isteği ile emekli olmuştur. 7 Haziran 1985 gecesi hayata veda etmiştir.³²⁹

³²⁴ Mektuplar için bkz. ek

³²⁵ Davaz, **a.g.e.**, s.212.

³²⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s.22.

³²⁷ Şarman, **a.g.e.**, s.58.

³²⁸ Naymansoy, **a.g.e.**, s.100.

³²⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s.22.

3.14 İlk Kadın Astronom, İlk Kadın Dekan: Nüzhet Toydemir Gökdoğan (1910 – 2003)

Nüzhet Toydemir, 14 Ağustos 1910'da İstanbul'un Fındıklı mahallesinde büyükbabasına ait büyük bir konakta dünyaya gelir. Büyükbaba ve yakın akrabaların bir arada yaşadığı kalabalık bir konakta büyümüştür. Babası emekli Tümgeneral Mehmet Zihni Toydemir'dir. Annesi Nebihe Hanım'dır. Annesinin çocukluk döneminde kızların okula gönderilmesi hoş karşılanmadığı için okula gönderilmemiştir.

Ancak Nüzhet Toydemir'in anneannesi, kızına dil öğrenmesi için hocalar tutar, Türkçe öğrenmesi için öğretmen, Fransızca ve Almanca öğrenmesi için ise matmazel tutar, Girit'te yaşadığı dönemde ise Rumca'yı da öğrenmiştir zaten. Bu nedendir ki Nüzhet Toydemir'in annesi Nüzhet'in de dil öğrenmesi konusunda ona çok destek olur. Nüzhet henüz dört buçuk yaşındayken onu Tünel'deki Alman Mektebi'ne yazdırır. İki yıl sonunda Almanca'yı çok iyi öğrenir hatta birinci sınıfı Alman çocukları ile birlikte aynı sınıfta okur. İkinci sınıfa geçtiği zaman Mütareke Dönemi'dir ve Almanlar İstanbul'u terkeder, böylelikle okul kapanır. Nüzhet yeterli seviyede Türkçe bilmediğinden Nebihe Hanım, onu hemen bir Türk mektebine veremez, öncelikle evde Türkçe öğrenmesi için bir hoca tutar. Daha sonra İstanbul Kız Lisesi'ne ikinci sınıfı okumak üzere yatılı olarak gönderilir. Üçüncü sınıfa geçtiğinde yeterli seviyede Türkçe bildiğinden emin olan annesi Nebihe Hanım, Nüzhet'i Şişli Lisan Mektebi'ne (Şişli Terakki) gönderir. Nüzhet, bu okulda da Fransızca öğrenir.

Beşinci sınıfı bitirdiğinde Kurtuluş Savaşı da zaferle sonuçlanmıştır ve Nüzhet doğduğundan beri çok az birlikte olma şansını yakaladığı babasına kavuşacaktır. Ancak bu defa da annesi ve babası boşanırlar ve yaptıkları anlaşmaya göre Nüzhet ne annesinde ne de babasında kalacaktır. Bu nedenle Nüzhet'i Erenköy Kız Lisesi'ne yatılı olarak gönderirler. Bazı haftasonları annesiyle bazı haftasonları ise babasıyla birlikte kalır. Ancak eğitim hayatı boyunca annesi haftada iki kez kızını

okulda ziyaret edip, eğitimi ile yakından ilgilenir. Erenköy Kız Lisesi'nden mezun olduğunda Nüzhet artık İngilizce'yi de ileri seviye de konuşabilmektedir.³³⁰

1928 yılında liseden mezun olduktan sonra devlet bursu kazanır ve matematik – fizik lisansı yapmak üzere Fransa'ya gönderilir.³³¹

Fransa'nın Clermontferrand şehrine gönderilen Nüzhet, burada bulunduğu okuldaki kızlara yönelik sıkı denetimlerden ve kısıtlayıcı tutumlardan rahatsız olmuştur. Okulda eğitim karma olmasına rağmen kızlarla erkeklerin konuşması yasak olup, teneffüslerde kızlar ayrı bir odaya alınıyormuş. Bunlara ilave olarak okulda aldığı eğitimi de yeterli bulmayan Nüzhet Gökdemir, babasına durumu bildiren bir mektup yazar. Babasına göndermiş olduğu mektuptan kısa bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gelen bir yazı ile Nüzhet Lyon'daki erkek fen lisesine gönderilir.³³²

Nüzhet Gökdemir, altı yıl astronomi branşı üzerine Paris ve Lyon'da okumuştur. 1934 yılında Paris Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Uzmanlık alanını astronomi olarak seçme nedenini; hem matematik hem de fiziği sevmesi ve astronominin de bu iki bilimi birleştiren bilim dalı olması olarak açıklar.³³³

Paris'teki okulundan da başarıyla mezun olan Nüzhet'e Fransızlar kendi ülkelerinde kalmaları için teklifte bulunurlar ancak Nüzhet bu teklifi reddeder ve nedenini de şu sözlerle açıklar:³³⁴

“Biz Atatürk gençliğiydik. Bizim bu millete yapacak hizmetimiz olduğunu biliyorduk. O hizmet için gittik biz. Fransızlara şunu söyledim: ‘Ben altı senedir buradayım. Altı senedir devlet beni okutuyor ve bekliyor. Siz altı senelik saati geri çalıştırabilir misiniz?’”

³³⁰ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, ss.51-54.

³³¹ Özdemir, **a.g.e.**, s.63.

³³² Şarman, **a.g.e.**, s.155.

³³³ Naymansoy, **a.g.e.**, s.150.

³³⁴ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s.56.

Nüzhet Gökdemir, Türkiye'ye döndükten sonra 29 Eylül 1934 tarihinde, "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Enstitüsü"ne bir yabancı, iki yabancı yardımcı ile birlikte atanan ilk Türk doçent olmuştur.³³⁵ 1936 yılında, o dönemler Yüksek Mühendis Mektebi'nin (İstanbul Teknik Üniversitesi) Fen Fakültesinin Matematik bölümünde olan Kerim Erim'in teklifi üzerine Yüksek Mühendis Mektebi'nde çalışmaya başlar. Nüzhet Gökdoğan, bu okulda çalışan ilk kadındır.³³⁶

Nüzhet Gökdemir, Fen Fakültesinde bölümün dekanından sonra doktora yapan ilk bilim insanıdır ve üniversitede başka bir diploma örneği olmadığından ötürü yıllarca diplomasını alamamış, kendisi dekan olduğunda kendi diplomasını imzalamıştır.³³⁷ Böylelikle fakülte'deki 1 numaralı doktora'ya sahip olmuştur.³³⁸

Nüzhet, Mühendis Mektebi'ne başladığı ilk gün Tedris Muavini Mukbil Gökdoğan ile tanışır ve arkadaşlıkları ilerler. Aynı yıl Mukbil Bey ile nişanlanırlar ve 1938 yılında da evlenirler.³³⁹

1940 yılında doçent, 1948 yılında ise profesör olur. 23 Haziran 1954 tarihinde ise İstanbul Üniversitesi'nin Fen Fakültesi'nin dekanlığına seçilir. Böylelikle Türkiye'nin ilk kadın dekanı olmuş olur. 1958 yılından itibaren 22 yıl süreyle Astronomi Bölümü'nün Kürsü başkanlığını yapmıştır.³⁴⁰

1948 yılında; Prof. Dr. Cahit Arf, Prof. Dr. Mustafa İnan ve Prof. Dr. Nazım Terzioğlu ile birlikte "Türk Matematik Derneği"ni kurmuştur. 1954 yılında kurulan "Türk Astronomi Derneği"nin de kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca 20 yıl süre

³³⁵ Şarman, **a.g.e.**, s.157.

³³⁶ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, s.57.

³³⁷ Naymansoy, **a.g.e.**, s.150.

³³⁸ Şarman, **a.g.e.**, s.157.

³³⁹ Gümüšoğlu, **a.g.e.**, ss.57-58.

³⁴⁰ Özdemir, **a.g.e.**, ss.64-65.

ile bu dernekte başkanlık yapmıştır. Aralık 1971 tarihinde astronomi kürsüsünde Türk ve Balkan astronomların katılımı ile “Keppler Sempozyumu”nu düzenlemiştir. Ayrıca “Türk Soroptomist Derneği”nin de kurucuları arasında yer alan Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan; Üniversiteli Kadınlar Derneği’ne de başkanlık yapmıştır. 1970 yılında Üniversiteli Kadınlar Derneği başkanı olarak, Ortadoğu ülkeleri ve Yunanistan’ın katıldığı UNESCO’nun düzenlemiş olduğu, okuma yazma yılı sempozyumunu gerçekleştirmiştir.³⁴¹

1978 yılında hem Türk hem de davetli yabancı astoronomların katıldığı, bir astronomi sempozyumu düzenlemiştir ve bu sempozyumda Ulusal Gözlemevi fikrinin oluşumuna dair adımlar atılmıştır. Böylelikle TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi Çalışmaları Nüzhet Gökdemir sayesinde başlatılmıştır.³⁴²

1980 yılında ikinci kez dekanlık ve bölüm başkanlığı görevlerini sürdürürken yaş haddinden emekli olmuştur.³⁴³

1997 yılında ise Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak ile birlikte TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi’nin kurulmasını sağlamıştır.³⁴⁴

Yaşamı boyunca ülkesine hizmet etmiş, ardında birçok çeviri kitap ve değerli eser bırakmış, aralarında Merhum Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in bulunduğu binlerce kişiye hocalık etmiştir.³⁴⁵

Nüzhet Toydemir Gökdoğan 24 Nisan 2003 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.³⁴⁶

³⁴¹ Şarman, **a.g.e.**, s.154.

³⁴² Naymansoy, **a.g.e.**, s.150.

³⁴³ Şarman, **a.g.e.**, s.154.

³⁴⁴ Sarıalp, **a.g.e.**, s.59.

³⁴⁵ Gümüsoğlu, **a.g.e.**, s.50.

³⁴⁶ Şarman, **a.g.e.**, s.154.

3.15 İlk Kadın Savaş Pilotu: Sabiha Gökçen (1913 – 2001)

21 Mart 1913 yılında Bursa’da doğmuştur. Altı çocuklu bir ailenin en küçük çocuğudur.³⁴⁷

Babası Bursa Vilayet Başkatibi Hafız Mustafa İzzet Bey, annesi Hayriye Hanım’dır.³⁴⁸ Kardeşleri, şehit ağabeyi teğmen Şefik, ablası Nazime, ağabeyi Neşet Dikmen, ablaları Naifa Dikmen ve Saime Berksun’dur.³⁴⁹

Kurtuluş Savaşı yıllarında ilkokula başlayan Sabiha Gökçen, önce babası Mustafa İzzet Bey’i daha sonra da annesi Hayriye Hanım’ı kaybeder. Kendisine ablası Saime Hanım ve eniştesi ile aile büyüklerinden Hafız Halit Bey ve ablası Nafia bakıyordu. Ancak Sabiha büyüklerine yük olduğunu düşünüp üzüyor, tek isteği ise yatılı bir okula kaydolup kimseye yük olmadan okumaktır.³⁵⁰

Cumhuriyet’in ilanından sonra yurt gezilerine başlayan Atatürk, 1925 yılında Bursa’yı ziyaret eder. Şans eseri Atatürk’ün ziyareti süresince kalacağı köşk Sabiha’ların evlerine çok yakındır. Sabiha bir gün Atatürk’ü bahçede görünce yanına gitmek ister ancak korumaları izin vermez. Fakat küçük kızı farkedenden Atatürk, onu bırakmalarını söyler. Bu sayede Sabiha, Atatürk ile tanışır ve ona okumak istediğini söyler. Atatürk de Sabiha’ya onu evlat olarak alıp Ankara’ya götürebileceğini söyler. Sabiha sevinçten ne diyeceğini bilemez hayal bile edemeyeceği birşeydir bu. Atatürk, Sabiha’nın abisi ile de konuşur ve ondan da izin alır. Ertesi gün Sabiha, Atatürk’ün manevi kızlarından biri olarak onunla birlikte Ankara’ya gider.³⁵¹

³⁴⁷ Turgut, **a.g.e.**, s.250.

³⁴⁸ Avcı, **a.g.e.**, s.191.

³⁴⁹ Turgut **a.g.e.**, s.250.

³⁵⁰ Sarıalp, **a.g.e.**, s.49.

³⁵¹ Özdemir, **a.g.e.**, ss.81-82.

Çankaya Köşkü'nün bahçesinde bulunan ilkokula, Atatürk'ün diğer manevi kızları Zehra, Rukiye ve Atatürk'ün arkadaşlarının çocukları ve köşte görevli yaverlerin çocuklarıyla birlikte eğitimine devam eder. İlkokulun ardından Atatürk, Sabiha'yı "Arnavutköy Amerikan Kız Koleji"'ne gönderir. Ancak boğaz havasının sert olması nedeniyle Sabiha Gökçen burada rahatsızlanır ve "Üsküdar Amerikan Kız Koleji"'ne geçer. Ancak iyileşemeyen Sabiha Gökçen'i Atatürk tedavisi için Viyana'ya gönderir. Tedavi sonrası yurda dönen Sabiha Gökçen öğrenimine Çankaya Köşkü'nde özel öğretmenler eşliğinde devam eder. 1933 yılında, Atatürk Sabiha Gökçen'i tekrar tedavi görmesi ve dil öğrenmesi için Paris'e gönderir.³⁵²

1934 yılında soyadı kanununun çıkmasıyla, Atatürk Sabiha'ya "Gökçen" soyadını verir. 1935 yılında Atatürk'ün emriyle Türk Hava Kurumu tarafından sivil havacılık okulu açılır ve Atatürk bu okula Türk Kuşu ismini verir. Sabiha Gökçen de bu okula kaydolarak, 7 erkek öğrenci ile birlikte Sovyetler Birliği'ndeki planörcülük yüksek okuluna gönderilir. Koktebel Yüksek Planör Okulu'nda tamamladığı altı aylık yüksek planörcülük eğitiminin ardından Moskova'ya motorlu uçak okuluna gitmeyi planlamıştır ancak manevi kız kardeşi Zehra'nın bir kaza sonucu hayatını kaybettiğini öğrenmesi üzerine çok üzüler ve Türkiye'ye döner.³⁵³

1936 yılında Eskişehir Askeri Hava Okulu'na gönderilir ve buradan da "Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu" olarak mezun olur.³⁵⁴ Sabiha Gökçen mezuniyet töreninde etkili bir konuşma yapar.³⁵⁵

1937 yılında Tunceli'de çıkan ayaklanmayı bastırmak için düzenlenen Dersim Harekâtı'nın hava saldırısında görev alarak dünyanın ilk kadın savaş pilotu olur. Bu harekâta göstermiş olduğu üstün başarı sebebi ile Cumhurbaşkanı,

³⁵² Turgut, **a.g.e.**, ss.251-252.

³⁵³ Avcı, **a.g.e.**, s.192.

³⁵⁴ Turgut, **a.g.e.**, s.252.

³⁵⁵ Sabiha Gökçen'in mezuniyet konuşması için bkzn. Ek 21

Başbakan ve Genelkurmay Başkanı'nın katıldığı bir törenle “Türk Hava Kurumu Murassa Madalyası” verilir.³⁵⁶

1938 yılında Balkan Devletleri davetlisi olarak, bir askeri uçakla tek başına “Balkan Dostluk” turuna çıkar. Turun son noktası olan Belgrad’da kendisine Yugoslav Genel kurmay Başkanı tarafından Yugoslav Ordusunun en büyük nişanı olan “Beyaz Kartal nişanı ve beratı” verilir.³⁵⁷

Aynı yıl babası Mustafa Kemal Atatürk’ü kaybeder ve derin bir üzüntü yaşar. Ancak bir süre sonra hayatını yeniden düzene sokar ve Türk Kuşu Uçuş okuluna başöğretmen olarak atanır. 1940 yılında Hava Okulu’nda askerî coğrafya ve topoğrafya öğretmeni Üsteğmen Kemal Esiner ile evlenir hatta eşine kendi soyadını da verir ancak 12 Ocak 1943 yılında çok sevdiği eşi hayata veda eder. Sabiha artık kendini sadece işine verir ve Türk Kuşu Uçuş okulundaki baş öğretmenlik görevini 1955 yılına kadar sürdürür.³⁵⁸

1953 – 1959 yılları arasında iki defa davetli olarak Amerika’ya gitmiştir. Üç dönem “Türk Hava Krumu Genel İdare Kurulu üyeliği” yapan Sabiha Gökçen 1964 yılına kadar uçmaya devam etmiştir. 14 Mart 1990 yılında davetli olarak Hindistan’a gitmiştir.³⁵⁹

Son uçuşunu, 1996 yılında henüz 83 yaşındayken, Falcon 2000 uçağı ile, Fransız pilot Daniel Acton eşliğinde gerçekleştirir.³⁶⁰ Sabiha Gökçen, “Amerikan Hava Kurmay Koleji”nin mezuniyeti için düzenlenen “Kartallar Toplantısı”nın onur konuğu olur. “Maxwell Hava Üssü”nde gerçekleştirilen bu törende dünya tarihine adını yazdıran 20 havacıdan biri seçilir. Sabiha Gökçen bu ödüle layık görülen ilk ve

³⁵⁶ Avcı, **a.g.e.**, s.193.

³⁵⁷ Özdemir, **a.g.e.**, s.83.

³⁵⁸ Avcı, **a.g.e.**, s.194.

³⁵⁹ Turgut, **a.g.e.**, s.253.

³⁶⁰ Avcı, **a.g.e.**, s.194.

tek kadın havacı pilottur. Bu ödöl Sabiha Gökçen'in kariyerinde yer alan en büyük ve en değerli ödüdür.³⁶¹

Kariyeri boyunca yirmiden fazla farklı uçak kullanan Sabiha Gökçen 22 Mart 2001'de ardında başarı dolu bir hayat bırakarak aramızdan ayrılır.³⁶²

3.16 İlk Arkeolog: Jale İnan (1914 – 2001)

1914 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1934 yılında liseyi bitirdikten sonra "Aleksander von Humboldt Vakfı"'nın ilk burslu öğrencilerinden birisi olarak arkeoloji okumak üzere Berlin'e gitmiştir.³⁶³

Arkeolojiye olan ilgisi, ülkemizin ilk arkeologlarından olan babası Aziz Ogan sayesinde başlamıştır. Babası Aziz Bey, Osman Hamdi Bey'in teşvikiyle müze memuru olmuş ve memuriyeti sırasında da Sanayi-i Nefise Mektebine de devam ederek eğitimini tamamlamıştır. Jale İnan'ı eğitim için Almanya'ya gitmesinde en büyük destekçisi annesi olmuştur. Annesi, 31 Mart Vakası şehitlerinden ve dönemin önde gelen aydınlarından Ali Kabuli Bey'in kızıdır.³⁶⁴

Almanya'ya gittikten bir yıl sonra Türk Devleti'nin de bursunu kazanmıştır.³⁶⁵

1943 yılında "Roma Sikkeleri Üzerinde Kurban Merasimi" konusunda yaptığı doktora çalışmasını tamamlamış ve "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Çağ Kürsüsü"nde göreve başlamıştır.³⁶⁶

³⁶¹ Özdemir, **a.g.e.**, ss.83-84.

³⁶² Avcı, **a.g.e.**, s.194.

³⁶³ Şarman, **a.g.e.**, s.239.

³⁶⁴ Naymansoy, **a.g.e.**, s.103.

³⁶⁵ Şarman, **a.g.e.**, s.239.

³⁶⁶ Naymansoy, **a.g.e.**, s.103.

1944 yılında Mustafa İnan ile evlenmiştir. 1945 yılında oğlu Hüseyin İnan dünyaya gelmiştir.³⁶⁷

1946 yılında İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Kürsüsünde Prof. Dr. Arif Müfit Mansel'in asistanlığını yapmıştır. Öğrencilere önerilecek bir Türkçe el kitabının olmamasından dolayı, Arif Müfit Bey'in de isteğiyle Andreas Rumpf'in Yunan ve Roma Sanatı hakkında Almanca olarak yazdığı bir kitabı Türkçe'ye çevirmiştir. Kitap 1949 yılında yayımlanmıştır.³⁶⁸

Aynı yıl, Arif Müfit Mansel'le beraber Türk Tarih Kurumu adına Antalya'da bulunan Side ve Perge antik kentlerinde kazı çalışmalarına başlamıştır. Bu kazı çalışmalarına ilave olarak Kremna ve Pamphylia Selukeia'sında kurtarma kazı çalışmaları yapmıştır ve buraları tarihi eser kaçakçılarından kurtarmıştır.³⁶⁹

Avrupa ve Amerika müzelerinde bulunan Side/Perge heykellerine ait parçaları saptayarak, bu parçaların ülkemize dönmesini sağlamıştır. 1975 yılında İngilizce/Türkçe olarak yayımlanan "Side'nin Roma Devri Heykeltıraşçılığı" adlı eseriyle hem Anadolu'daki Roma Dönemi Heykeltıraşçılığına hem de Yunan Heykeltıraşçılığına katkıda bulunmuştur.³⁷⁰

Side müzesinin kurulmasını sağlamış, yaptığı kazılarla yöre halkına ek gelir sağlamıştır. Gönüllü olarak köylü kadınlar ile görüşmüş, onların sağlık sorunlarına yardımcı olmuştur. Çıbanlar ve iltihaplar konusunda neredeyse uzman olmuş köylülere pansuman yapıp iyileşmelerine yardımcı olduğu için yöre halkı kensine "ceylanum" şeklinde hitap etmektedir.³⁷¹

³⁶⁷ Şarman, **a.g.e.**, s.240.

³⁶⁸ Naymansoy, **a.g.e.**, ss.103-104.

³⁶⁹ Şarman, **a.g.e.**, s.240.

³⁷⁰ Naymansoy, **a.g.e.**, s.104.

³⁷¹ Naymansoy, **a.g.e.**, s.104.

Meslek hayatı boyunca 3 defa “The Institute for Advanced Study” enstitüsüne konuk üye olarak çağrılmış ve orada çalışmalarda bulunmuştur.³⁷²

Prof. Dr. Jale Inan, 7 Şubat 2001 yılında hayata veda etmiştir.³⁷³

³⁷² Naymansoy, **a.g.e.**, s.104.

³⁷³ Şarman, **a.g.e.**, s.240.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca kadın üzerine yapılan tartışmaların konusu ve derinliği, yaşanan dönemin değişen ve dönüşen koşullarına göre şekillenmiş her dönemin farklı kalıplarına göre ifade edilmiştir. Bu çalışma da anaerkil yapıdan, ataerkil yapıya uzanan bu tarihsel süreçte, söz hakkı sınırlanan ve bağımlılığı artan kadınların 1918 – 1950 yılları arasında basın ve eğitim ile bilinçlenmeleri ve modernleşme bağlamında yaşadıkları değişim ile hayat hakkı arayışları sırasında yaşamış oldukları değişim ve dönüşümler hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır.

Genel hatlarıyla 20. Yüzyılı kapsayan bu tez, tarihsel anlamda Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde doğup Cumhuriyetin erken yıllarında yaşamış iki önemli dönemi birbirine bağlayan köprü niteliğindeki döneme şahit olmuş, cinsiyet ayrımcılığı özünde örgütlenen bir toplumun ve aynı doğrultuda kurgulanan toplumsal, kültürel ve ekonomik ortamın kendilerine uygun gördüğü rolü kabul etmeyip, mücadele veren kadınların hayat hikayelerini konu almaktadır.

Tabii ki bu değerli kadınların hayatlarını konu almadan önce belirtilen tarihsel süreçte Türkiye'nin ve İstanbul'un içinde bulunduğu durum hem sosyal hem de ekonomik açıdan incelenmiş olup, aynı zamanda bu dönemde kadınların toplumsal olaylara karşı örgütlenip kurmuş oldukları derneklere ve faaliyetlere de yer verilmiştir.

Sonuç olarak, geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nden bu yana mesleklerinde öncü olmuş kendi alanlarında başarılı birçok kadının hikayesine tanık olduktan sonra kadınların da aslında istediklerini elde etme konusunda ne kadar kararlı olduklarını, kendilerine sunulan fırsat eşitliği içerisinde ne kadar başarılı olabildikleri gözlemlenmiştir. Bu durum ister istemez akıllara başka bir soru getirmiştir. Cinsiyetler arası bir eşitsizlik mi? Yoksa sınıflar arası bir eşitsizlik mi söz konusudur? Çağlardan beri eşitsiz muamele gördüğü düşünülen sadece kadın değil de konuya kadın ve erkeği bir bütün olarak ele aldığımızda aslında eşitsizliğin sadece

sınıflar arasında olduğunu söylemek bir açıdan mümkün olsa da şunu da belirtmek gerekir ki aynı toplumsal sınıfa ait kadın ve erkek arasında maalesef kadın her zaman daha geri planda kalmıştır. Özellikle bu durum kadın ve erkeğin sosyo-kültürel seviyesi ile ters orantılı olarak gelişmiştir. Yani ekonomik ve kültürel düzeyi ne kadar düşük ise kadının o toplumda geri plana itilme potansiyeli de o denli yüksek olmuştur.

Teze konu olan kendi alanındaki öncü kadınların çoğunluğu belli bir ekonomik ve kültür seviyesinin üzerindeki ailelere mensup kız çocuklarıdır. Dolayısıyla hem ekonomik anlamda hem de eğitim anlamında her türlü fırsat eşitliğine sahip bir sınıfa aittirler. Dünyamızdaki asıl adaletsizlik de maalesef eğitim ve kültürel aktivitelerin erişilebilirliğinin toplumun her kesimine karşı aynı uzaklıkta olmamasıdır.

Bununla beraber kadın ve erkek arasında bir üstünlük savaşı vermek yerine kadın ve erkeğin birbirini tamamladığında bir bütün olduğunu kabul etmeli ve fırsat eşitliğine kavuşulduğunda kadınların da toplumda ezilen değil tam aksine öncü kişiler olabileceğini bu çalışma ile görmüş olduk. Bunun sonucunda cevabını bulmamız gereken başka bir soru ortaya çıktı.

Özellikle eğitim alanında fırsat eşitliği yakalandığında kadın erkek gözetmeksizin her bir birey başarılı olabiliyorsa bu fırsat eşitliğini hiç değilse eğitim alanında tüm kitlelere nasıl sunabiliriz ya da bu fırsat eşitliğine neden sadece toplumun ayrıcalıklı bir kesimi sahip olabiliyor da bütün bir toplum bundan faydalanamıyor?

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ACAR, Feride, ALTINOK Gülbanu: “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye’de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, Ed. Tanıl BORA, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yay.2017
- AKAT, Asaf Savaş: “İktisadi Politikalar” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983
- AKDAĞ, Çilem Tuğba (Haz.): **Kadın Dergilerinde (1869 – 1927) Kadın Modernleşmesi**, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri, 2015
- AKSEL, Malik: **İstanbul’un Ortası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977
- AKYOL, Hüseyin: **Aykırı Kadınlar Osmanlı’dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2015
- ALPAR, M. Ali: **Bilimin Öncü Kadını Remziye Hisar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019
- AND, Metin: **Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu 1923 - 1983**,Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983
- APA, Aslı: **T.B.M.M.’nde İlk Kadın Milletvekilleri ve Faaliyetleri**”, T.C.

- Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2004
- ARDIÇ, Nimet: **Cumhuriyet’ten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri, Atatürk ve Kadın Hakları**, Ankara, 1973
- ARIBURNU, Kemal: **Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri**, 2. Baskı, Ankara, 1975
- AŞA, Emel: **“1869- 1923 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri”, Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Sayı III, Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1993
- AŞA, Emel: **1928’e kadar Türk Kadın Mecmuaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989
- AVCI, Metehan K.: **Tarihe İz Bırakan Kadınlar**, İstanbul, Erbaın Yayınları, 2013
- AYDOĞAN, Çağatay: **Kahraman Kadınlar**, Ankara, 3 Adam Yay., 2015
- BAŞTÜRK, Şenol: **“Türkiye’de Nüfus ve Demografik Yapının Dönüşümü”**, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Bursa, Dora Basım-Yayın Ltd. Şti., 2017
- BAUDRILLARD, Jean: **Tüketim Toplumu: Söylenceleri Yapıları**, Çev. Hazal DELİCEÇAYLI, Ferda KESKİN, 3. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008

- BAYKAN, Ayşegül,
BASKETT, Belma Ötüş (Yay. Haz.): **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999
- BEBEL, August: **Kadın ve Sosyalizm**, Çev. Sabiha Sertel, Ankara, Toplum Yay., 1980
- BEKİROĞLU, Nazan: **Şair Nigâr Hanım**, İletisim Yayınları, İstanbul 1998
- BERKTAY, Fatmagül: **Kadınların Belleği, “Türkiye’de Kadın Araştırmaları 1980- 1990”**, Metis Yayınları, İstanbul 1992
- BROWN, Heather A.: **Marx’ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile**, Çev. Gamze RASTGELDİ, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015
- CAPORAL, Bernard: **Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982
- CARBOGNANO, Cosimo Comidas De: **18. Yüzyılın Sonunda İSTANBUL**, Çev. Erendiz ÖZBAYOĞLU, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti, 1993
- CEM, İsmail: **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Ed. Ali Berktay, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007
- CIPOLLA: **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı GEZGİN, İstanbul, Ötüken Yay., 2015
- CRISS, Bilge: **İşgal Altında İstanbul, 1918-1923**, 11. Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2018
- ÇAKA, Cahit: **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, Ankara, 1948
- ÇAKIR, Serpil: **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2016

- ÇAKIR, Serpil: **“Tarihten Kadın Sesleri: Osmanlı’dan bir Kadın yazar: FATMA ALİYE”**, Petrol-iş Kadın dergisi, Aralık 2004
- ÇAVDAR, Tevfik: **“Devralınan Sosyal Hayat”**, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983
- ÇAVDAR, Tevfik: **“Halkevleri”**, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, İletişim Yay., 1983
- DAVAZ, Aslı: **Eşitsiz Kız Kardeşlik, Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği**, Yayına Haz. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014
- DUBEN, Alan, BEHAR, Cem: **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940**, Çev. Nuray MERT, Haz. Berna AKKIYAL, 1. Bs., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014
- DUMAN, Hasan: **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828 – 1928)**, İstanbul ,1986
- DEDEOĞLU, Saniye, ELVEREN Adem Yavuz (Der.): **“Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah”**, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın** Ed. Tanıl BORA, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yay.2017
- DEDEOĞLU, Saniye: **“Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı”**, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**,

- Ed. Tanıl BORA, 2. Bs., İstanbul, İletişim Yay.2017
- DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk (Haz.): **Hayattan Sahneler (Levayih-i Hayat)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınevi, 1. Bs., 2002
- DEMİRCİOĞLU, Tülay Gençtürk,
YILMAZ, Fatma Büyükkarcı (Haz.): **Kadınlar Dünyası 51. – 100. Sayılar Yeni Harflerle (1913 – 1921) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını**, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009
- DEMİRDİREK, Aynur: **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi**, Ankara, İmge Kitabevi,1993
- DENMAN, Fatma Kılıç (Haz.): **Yeni Harflerle Kadın (1908-1909)**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.yıl Özel Yayını, İstanbul, 2010
- DUBEN, Alan: **Kent, Aile, Tarih**, Çev. Leyla Şimşek, 4. Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2016
- DURAKBAŞA, Ayşe: **“Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”**, Tarih ve Toplum, Sayı: 51, Mart 1988
- DURKHEIM, Emile: **Ahlak ve Toplum**, Çev. Duygu ÇENESİZ, 1. Bs., İstanbul, Pinhan Yay., 2016
- ENGİNÜN, İnci, CUNBUR, Müjgan,
ÖZDEMİR, Cahide: **Millî Mücadele’de Türk Kadını**, Ankara, Cumhuriyet’in 60. Yıldönümü Yay.,1983
- ER, Dilek: **“Fatma Aliye (Topuz) Hanım (1862-1936) ve Kadının Toplumdaki Yeri**

- ERGÜN, Osman Nuri: **Hakkındaki Fikirleri,”** e-journal of New World Sicences Academy, Cilt 6, Sayı 2, 2011
- ERGÜN, Mehmet: **Türk Maarif Tarihi,** Osmanbey Matbaası, İstanbul, C.1, 1939
- FINDLEY, Carter Vaughn: **‘Resimli Ay Sonrasında Sabiha Sertel’**, Evrensel Kültür, Sayı 127, 2005
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri: **“Fatma Aliye: First Ottoman Woman Novelist, Pioneer Feminist”, Collection Turcica, Histoire economique et sociale de l’Empire ottoman et de la Turquie (1326 – 1960),** Actes du sixieme congres international tenu a Aix-en-Provence, du 1 au 4 juillet 1992, sous la responsabilite de Daniel PANZAC, Peeters, Paris, 1995
- GÖÇEK, Fatma Müge: **Tanzimatta İctimai Hayat, Tanzimat I,** İstanbul, 1940
- GÖKALP, Ziya: **Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü,** Ankara, Ayraç Kitabevi, 1999
- GÖKALP, Ziya: **Türkçülüğün Esasları,** 7. Bs., İstanbul, Varlık Yayınları, 1968
- GÖKALP, Ziya: **Limni ve Malta Mektupları,** Haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1965
- GÖREN, Ahmet Kamil: **“Varlıktan Yokluğa Uzanan Yaşam Çizgisinde Türk Resminin İlk Kadın Ressamının Portresi Mihri Müşfik Hanım (1886-1954)”**, Türkiye’de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi, Sayı 39, İstanbul Mayıs/Agustos 1999

- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs: **Cumhuriyet'te İz Bırakanlar 10. Yıl Kuşağı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001
- GÜRAN, Tevfik: **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014
- GÜZEL, Şehmus: "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3-4, İletişim Yayınları, 1985
- GÜZEL, Doç. Dr. Şehmus: "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yay., 1985
- İLYASOĞLU, Aynur, İNSEL, Deniz: "Kadın Dergilerinin Evrimi", **Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984
- İNALCIK, Halil: **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 1.Bs., İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay., 2018
- İNAN, A. Afet: **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri**, İstanbul, MEB Yayınevi, 1982
- İNAN, Arı: **Prof. Dr. Afet İnan**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2015
- İSTEKLİ, İ. Bahtiyar: **İstanbul'da Savaş Günleri: Sultan Abdülhamid'in Doktoru İbrahim Paşa'nın I. Dünya Harbi Günlüğü**, **Behind the Lines: Gender and the Two World Wars**, USA, Yale University Yay., 1987
- HIGONNET, Margaret Randolph:

HORKHEIMER, Max,

ADORNO, Theodor:

KALAYCIOĞLU, Sibel:

KAPLAN, Leyla:

KARAKIŞLA, Yavuz Selim:

KARAKIŞLA, Yavuz Selim:

KARPAT, Kemal H.:

KEŞOĞLU, Dr. Birsen Talay,

KEŞOĞLU, Mustafa:

Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar I, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1995

Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme'', **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Ed. Memet Zencirkıran, Bursa, Dora Basım-Yayın Ltd. Şti., 2017

Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998

Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar: Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923), 1. Bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015

"Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923", Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839 – 1950, Der. Donald Quataert, Erik Jan Zürcher, 4.Bs., İstanbul, İletişim Yay., 2017

Ottoman Population 1830 – 1914: Demographic and Social Characteristics, Madison, The University of Wisconsin Press, 1985

Türk Kadını (1918 – 1919) (Yeni Harflerle) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayımları, İstanbul, Kadın Eserleri

- Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı,
2010
- KILIÇ, Selami: **“Osmanlı Aydınlarının Kalemıyla Türk Kadını ve Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesi”**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.1, Sayı 5, Erzurum, 1991
- KILIÇ, Zülal: **Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları ,1998
- KOÇ, Duygu: **Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016
- KURNAZ, Şefika: **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923**, Ankara, Ötüken Neşriyat A.Ş, 2015
- MARCUSE, Herbert: **Tek-Boyutlu İnsan, İleri İşleyişim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler**, Çev. Aziz YARDIMLI, İstanbul, İdea Yayınları, 1986
- MARX, Magdeleine: **1921 İstanbul – 1922 Ankara, Makaleler-Anılar**, Çev. Ahmet ŞENSILAY, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2007
- METİNSOY, Elif Mahir: **Mütareke Dönemi İstanbul’unda Moda ve Kadın, 1918 – 1923**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2014

- MEVLAN, Rıfat: **Erkekler Dünyası, “İki Söz”,** 19 Aralık 1914, Sayı 1
- MİTHAT EFENDİ, Ahmet: **Fatma Aliye: Osmanlı Kadın Yazarın Doğuşu, Biyografi, Fatma Aliye Hanım yahud Bir Muharrire-i Osmaniye’nin Neşeti,** Çev. Bedia Ermat, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1994
- MOJAB, Shahrzad: **Marksizm ve Feminizm,** Çev. Funda HÜLAGÜ, İstanbul, Yordam Kitap, 2015
- NAYMANSOY, Günseli: **50 Öncü Türk Kadını,** Eskişehir, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2012
- NAYMANSOY, Günseli: **Bilimde Cumhuriyet Kadınları,** Eskişehir, Dialog Kopyalama Merkezi, 2011
- NAYMANSOY, Günseli: **Türk Felsefesinin Öncülerinden Tezer Taşkıran,** Ankara, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay
- OKTAR, Doç. Dr. Tiğınçe: **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi,** İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1998
- ORTAYLI, İlber: **İstanbul’dan Sayfalar,** İstanbul, İletişim Yay., 1995
- ORWELL, George: **1984,** Çev. Celal ÜSTER, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2017
- ÖNDES, Osman, MAKZUME, Erol: **Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003

- ÖZBAY, Kemal: **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, C. II, İstanbul, 1976
- ÖZDEMİR, Özlem: **İlham Veren Cumhuriyet Kahramanları, Öncü Kadınlar**, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018
- PAMUK, Şevket.: **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 5. Bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yay., 2012
- PARMAKSIZ, Pınar Melis Yelsalı: **Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar, 1839'dan Günümüze**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2017
- PLATON: **Devlet**, Çev. Kemal OZAN, 4. Bs., İstanbul, Profil Kitap Yay., 2011
- SAKAOĞLU, Necdet: **8500 Yıllık Tarih: İSTANBUL Dünyanın en Eski Şehri**, NTV Tarih Yay., Mayıs 2011
- SANDER, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, 28. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2018
- SARIALP, Ayşe Cebesoy: **Tarih Sayfalarına İmza Atmış 25 Öncü Kadın**, Pozitif Mühendislik Ltd. Şti., t.y.
- SERTEL, Sabiha: **Kadınlığa Dair * 100. Yılında Sabiha Sertel'in Büyük Mecmua Yazıları**, Der: Hamit Erdem, Çev: Baha Coşkun, Fadime Ersin, Hamit Erdem, İstanbul, Sel Yay., 2019
- SERTEL, Yıldız: **Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2018
- SEYRAN, Emine: **Mihri Müşfik (Yaşamı ve Sanatı)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat

- Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı
Anabilim Dalı, 2005
- ŞARMAN, Kansu:
Türk Promethe'ler Cumhuriyet'in Öğrecileri Avrupa'da (1925 – 1945),
İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005
- TANRIÖVER, Hülya Tufan,
EYÜBOĞLU, Ayşe:
Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Öğeler, Cinsiyetçiliğin Kültürel Pratikler Aracılığıyla Yeniden Üretilmesi: Popüler Kültürde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Olumlu ve Olumsuz Öğeler, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Nisan 2000
- TANPINAR, Ahmet Hamdi:
19'uncu Asır Türk Edebiyat Tarihi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012
- TAŞKIRAN, Tezer:
Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Ankara, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları, 1973
- TEBER, Serol:
Aşîyan'daki Kahin: Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası, Okyan Us Yayınları, İstanbul 2002,
- TEKELİ, İlhan:
Modernite Aşılırken Kent Planlaması, 1.Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2001
- TEKELİ, İlhan:
“Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983

- TEKELİ, Şirin: “Kadın”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983
- TEKELİ, Şirin: **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982
- TEVFİK, Rıza: **Tevfik Fikret**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 194
- TOKSÖZ, Gülay: **Kalkınmada Kadın Emeği**, İstanbul, Varlık Yay., 2011
- TOPRAK, Zafer: **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2014
- TOROS, Taha: **İlk Kadın Ressamlarımız**, Akbank Yayınları, İstanbul, 1988
- TOSKA, Zehra: **“Cumhuriyet’in Kadın ideali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar”, 75 Yılda Kadınlar Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1998
- TUNAYA, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul, 1984
- TURGUT, Perihan Ergun: **Cumhuriyet’in Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997
- TÜMERTEKİN, Erol: **İstanbul, İnsan ve Mekân**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997
- VELİDEDEOĞLU, H.V.: **Türk Medenî Kanunu**, Ankara, 1970
- YALMAN, Ahmet Emin: **Turkey in the World War**, New Heaven, Yale University Press, 1930
- YALMAN, Ahmet Emin: **Havalar da 50000 km Seyahat Notları**, C.II, İstanbul, 1943

- YAPAR, Aslı: **Fransa ve Türkiye’de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1999
- YARAMAN, Ayşegül: **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, İstanbul, Bağlam Yay., 1999
- YERASIMOS, Stefanos: **Dünya Kenti İstanbul: Habitat II, Batılılaşma Sürecinde İstanbul**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1996,
- YERASIMOS, Stefanos: **İstanbul 1914 – 1923 Kaybolup Giden Bir Dünyanın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi**, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997
- YEŞİLYURT, Evrim: **Türk Edebiyatı Klasikleri Halide Edib Adıvar Hayatı ve Eserleri**, Yeryüzü Yayınları, Ankara, 2002
- YÜCEL, Atilla: **Dünya Kenti İstanbul: Habitat II**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1996
- ZEKİ, Ruşen: **Bizde Hareket-i Nisvan**”, Nevsal-i Milli, 1332, İstanbul, Artin Asadusyan ve Mahdumları Matbaası, 1914
- ZETKİN, Klara: **Lenin’in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyetleri**, Çev. Atilla TEMİZ, İstanbul, Sorun Yay., 1980
- ZİHNİOĞLU, Yaprak: **Kadınsız İnkılâp**, İstanbul, Metis Yayınları, 2013

MAKALELER

AÇIKALIN, Eda, MOZAK, Nuran:

“İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye Hanım”, 4. Boyut/13 dergisi, Sayı:6, Sonbahar 1993
KIZILTAN, Mübeccel:
“Edebiyatımızda Bir Öncü, Fatma Aliye”, Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi, Sayı:157, Aralık 1993

SELÇUK, Mustafa:

“Üsküdar’dan Darülfünun’a Kız Öğrencilerin Eğitimi”, Tarih Dergisi, İstanbul, Sayı: 48 (2008/2), 2009, s.68.

SHORTER, Frederic C.:

“The Population of Turkey After The War of Independence” International Journal of Middle East Studies, Sayı 17, 1985

TEKELİ, İlhan:

“Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, Ed. Yıldız SEY ,75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul, 1998

TOPRAK, Zafer:

“Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı,” içinde: **Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1983)**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984

TOROS, Taha:

“İlk Kadın Ressamlarımız”, Sanat Dünyamız, Sayı 24, Yıl 9, İstanbul 1982

ZİHNİOĞLU, Yaprak:

“Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvanı’nın İki Büyük Düşünürü Fatma Aliye ve Emine Semiye” Tarih ve Toplum, Sayı 186, Haziran 1999

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fatma_Aliye_Topuz

https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihri_M%C3%BC%C5%9Ffik_Han%C4%B1m

<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1840>

www.tuik.gov.tr

<http://www.istanbulkadinmuzesi.org/fatma-aliye-hanim-topuz/?tur=Alfabetik>

<https://docplayer.biz.tr/31185-Gulden-a-pinarci-gpinarci-atilim-edu-tr-kadin-dergileri.html> (PINARCI, Gülten A.: **Kadın Dergileri**)

<http://www.antalyakadinmuzesi.org/dosyalar/dosyalar/Türkiye%27de%20Kadin%20Haklarinin%20Tarihsel%20Gelişimi.pdf>

EKLER

EK – 1³⁷⁴

TÜRK KADINI DERGİSİ SAYI 4 / 4 TEMMUZ 1334

ESİRGEME CEMİYETİ İLE İLGİLİ YAZI

“Esirgeme Derneği” ve Sergisi”

“Geçen hafta, Esirgeme Derneği’nin Türk Ocağı’ndaki sergilerini ziyaret ettik. Bu munâsebetle karielerimize dernek hakkında biraz ma’lûmat vereceğiz:

Dernek Balkan Harbi’ni müteâkib 1328 senesi Gedikpaşa’da “Sabiha Kâmî, Hamiyet Hulûsî, Nezîhe Muhiddîn, Nâciye Hurşid, Sitâre Ahmed, Behîre Hakkı, Sâniye Muhtar, Matlûbe Ömer, Seniye Rüstem” hanımefendiler tarafından tesis edilmiş ve üçüncü kadınefendi hazretleri derneğin himâyesini deruhde (üstüne alma, yüklenme) buyurmuşlardır.

Derneğin teessüssünden başlıca maksad fukarâ ve eytâm kızlarının – millî nakışlarla millî kumaşları himâye edecek sûrette – terbiye ve tâ’limleridir. Elyevm (bugün, şu anda, hâlen) 75 hanım kız yevmiye mukabilinde çalışmaktadırlar. Maa-mâ-fih yalnız san’at değil, ibtidâî derecesinde tahsil de gösterilmektedir.

Derneğin 250’ye yakın â’zâsı vardır. Bugüne kadar parlayıp sönen cem’iyetlerin yanı başında muhâfaza-i mevcudiyet edebilen bu hayırkâr müessesenin en büyük medâr-ı muvaffakiyeti hiç şübhesiz müesseseleriyle bugünkü hey’et-i idâresinin fa’aliyet ve hüsn-i idâreleridir. Buna kadın kalbinin ve kadın şefkat ve mürüvvetinin (insâniyet, mertlik, yiğitlik; cömertlik, iyilikseverlik) yüksekliğini de ilâve etmek lâzımdır. Bu i’tibârla pek ümîd ederiz ki a’zâsı bu kadarla kalmayacak, yakında yüz binlere bâliğ olacaktır.

Dernek resmî hiçbir dâireye merbut değildir. Bahriye nâzırı Cemal Paşa hazretleriyle, Hıdiv ailesinin ve bazı cemiyât-ı hayriyyenin bir hayli muâvenetleri ve Muallim Tahsîn Nejâd Bey’in de gerek teessüsünde gerek bilâhare her suretle himmetleri sebkât (geçme, ilerleme) etmiştir.

Sergi, 15 Ramazan’da açılmıştır. 25 Ramazan’a kadar kûşâdedir (açık). Takrîben 1.500 lira kıymetinde eşyâ-yı muhtelifi teşhir edilmiş olup bunun pek çoğu satılmıştır. bu parçalar arasında cidden pek neffis olanlarına şâhit olduk. Hele eski kıymetdâr numunelerden çıkarılan örnekler o kadar şûh ve zarîf aynı zamanda o kadar ucuz ki...

“Türk Kadını” bu kıymetli müessesemizi idâre eden azimkâr elleri tâkdîs (ululama, büyük saygı gösterme) ile büyük muvaffakiyetler diler.”

-----*****-----

³⁷⁴ Haz. Dr. Birsan Talay Keşoğlu, Mustafa Keşoğlu, **Türk Kadını (1918 – 1919) (Yeni Harflerle) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını**, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2010, S. 105

EK –2

**KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ NUMARA 56 / 29 MAYIS 1329
OSMANLI MÜDAFAA-İ HUKUK-I NİSVAN CEMİYETİ İLE
İLGİLİ YAZI**

“İctimai:

“Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”

“Dün bu cemiyet-i muhteremenin programını neşrettik. Bakalım hanımlarımızın bu teşebbüsünü muhit nasıl telâkki edecek, ne derece müzaheretler gösterecektir?

Bu cemiyetin takip etmiş olduğu gayeler nedir? Biz bu programda üç esaslı gaye gördük:

- 1 – Kıyafet-i hariciye-i nisvanın ıslahı.
- 2 – Hayat-ı mesainin ihyasıyla kadınlıktaki sefaletin tahfîfi.
- 3 – Maarifin tamimiyle nisvanda seviye-i irfanın i’lâsı.

Biz bu gayeleri esaslı ve memleketin ihtiyacıyla mütenasip bulduk.

İtiraf edelim ki nisvanımızın kıyafet-i hariciyelerinin bu aralık almış olduğu şekil ve renk cidden ıslaha muhtaç haldedir. Hele moda beliiyesinden beyhude olarak feda olunmakta olan paralar yüzünden acı bir suretle görünmekte olan aile sefaletleri kalplerimizi sızlatmaktadır.

Hayat-ı mesai; kadınlıkta uyanacak olursa, atalet, tembellik bu unsurumuzun üzerinden kalkacak olursa memlekete başka bir ruh, başka bir cereyan verilmiş olur. Çalışarak kazanmak, kazandığını ailesi, zevci kazancına ilâve edebilmek ne kadar tatlı bir zevktir. Refah-ı aile itibarıyla ne kadar kıymetlidir.

Maarif bahsine gelince, gazetemiz yevm-i intişarından beri, bu ihtiyaçtan bahsediyor. Umum halkımız dahi bu ihtiyacı hissedip görüyor.

Bu halde Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti esaslı gayeler takip ediyor ve memleketin cidden ihtiyacatını keşfetmiş demek oluyor.

(1/2) Biz bu cemiyeti idare eden hanımefendilerin muvaffakiyetini temenni eder ve umurun müzaheret ve muavenetine nail olacaklarını ümit eyleriz. Hatta hükûmetimizin dahi bu cemiyete müzaheretten hâlî kalamayacağını hissederiz. Zira hükûmet-i hazıramız vatana, selâmet-i vatana sâi olanlara daima göstermekte olduğu müzaheretlerle temayüz etmiştir.

Bugün saha-i vatan en acı bir sefalet sahnesidir. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti bu sefalet sahnesini, işçilik gibi aile hayatlarını tanzim edip bahtiyar edecek sahnelere tahvile gayret ediyor. Memlekete başka bir ruh, başka bir hayat ve cereyan veriyor.

Bugün ihtiyaç yüzünden görünen aile dirliksizliklerini ortadan kaldıracabilecek sanayi-i milliyeyi ihya ile memleketin hayat-ı iktisadiyesini temin edecek âmil nedir? Bu suale karşı verilecek cevap, işçilik hayatının uyandırılmasıdır.

Esasen insanların vazifesi çalışmaktır. Çalışmak kelimesini her şeye teşmil edebiliyoruz.

Biz bu vazife-i insaniyemizi senelerden beri unutmuştuk. Avrupa'yı, Avrupa'nın çalışkan halkını kendimize âdeta hizmetkâr farz etmiştik. Onların mahsul-i sanayi ve ibdaatıyla geçiniyor, hiç istikbali düşünmüyor idik. Rehavet, atalet uykusuna kendimizi kaptırmış, müdhiş bir uçuruma yuvarlanıyorduk. Nihayet bugünlerde aklımız başımıza gelir gibi oldu ise de herhalde bize pek pahalıya mâl olmuştur.”

Kadınlar Dünyası³⁷⁵”

³⁷⁵ Haz. Tülay Gençtürk Demircioğlu, Fatma Büyükkarcı Yılmaz, **Kadınlar Dünyası 51. – 100. Sayılar Yeni Harflerle (1913 – 1921) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını**, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009, S.S. 55-56

TÜRK KADINLIĞI BİRLEŞİNİZ!

“Türk kadını; yeni bir mefkûre doğdu, bin üç yüz yıldır mukadderatına vurulan zincirler kırıldı. Kaldır başını, büyük rehâkâr Gazi Paşa’nın açtığı hürriyet ve hayat yoluna bak!.. Artık sultanlık idaresinin üzerine müessis, kötü akideleri Cumhuriyet inkılâbıyla alt üst oldu. Türk kadını da, dünya kadınları gibi serbest ve insanca bir hayata kavuşmak üzeredir. Hayatını zehir eden siyah çarşafa, güneş ziyâsını senden kıskanan kafesleri kır, yırt at!.. Hayata doğru ilerle! Türk cemiyetinde bir mefkûre kaynıyor.. İnkılâb var.. Sen niçin uyuyorsun? Sen de inkılâbın can verici heyecanlarına karış! İctimaî hayatımızda bugüne kadar böyle büyük inkılâb yapılmadı. Bunun büyüklüğünü idrak et. Sultanlık sisteminin köhne akidelerinden dimağını kurtar. Dünya kadınlığı gibi sen de erkeklerle beraber hayatta yürü!

Erkek ve kadın birbirinin mütemmimi olduğu hâlde ayrı yaşıyorsun. Hayatın neşesi, zevki birbirinin bir arada yaşamasıyla kaimdir. Hâlbuki bugüne kadar kadın evinde bir kürek mahkûmu gibi mahbus, erkek de mahbushanenin önünde dolaşıp, inleyen bir bedbaht olmuştu. Dünya milletlerinin kadın ve erkek ferdleri beraberce gülüyorlar, eğleniyorlar, birbirlerinden neşe ve saadet sunuyorlar. Biz niçin ayrı ayrı yaşayalım? Kadın ve erkek hukuku hangi sebeble ayrı olarak kalsın! Geliniz! Birleşiniz! Birbirinin ahlâkından korkan insanlar gibi birbirimize yabancı yabancı bakmayalım! Erkek kadından, kadın erkekten ayrı yaşadıkça hukukî ve ictimaî kanunlarda kadına mütamadiyen zincir vuracaktır. İşte ulu Gazi’nin açtığı inkılâb ve hayat yolunda vicdanından aldığı hayırla yeni hayata doğru ilerleyiniz! Bugün kurûn-ı vustâ yıkıldı, tarihimizde bir kurûn-ı cedide başladı. Bu yeni ve genç fikirlerin hâkim olduğu devirde niçin mütereddidsiniz! Birleşiniz!.. Siz de her vatandaş gibi haklarınızı talep ediniz. Hakk-ı hâkimiyet milletindir, diye doğan mefkûre niçin hakk-ı hâkimiyeti kadına da bahşetmesin... Kadını bunu niçin memleket inkılâbcılarından talep etmesin!... Onlar çok yüksek fikirli büyük irade sahibi insanlardır. Bu zatlar Türk milletinin halâskârlarıdır. Senin taleblerini her suretle dinleyecekler, mümkün olan şe’niyetleri tesbit ederek, erkek gibi kadına da asrî bir hayat vereceklerdir.

Türk kadını senin bugün mefkûrelerini tahakkuk ettirecek bir Kadın Birliği var. Buraya gel! Buradaki kadınlık fikirlerine karış! Bu cemiyet bütün Türk kadınlığının tercümanı olsun. İstiklâl mücadelelerinde omuzunda silâh taşıyan Anadolu kadını, sen de bu mefkûreyi kabul et! Kendi eserin olan bu inkılâbda yeni fikirler arkasında da beraber bulun! Sultanlar devrinin dinî duygularını çiğne,

geç... Yeni hayata kavuş! Belediye intihâbâtına karış, mebus olmağa bugünlük vicdanında bir mefkûre olarak yaşat... Kanun-i medenî de, usûl-i muhakemât-ı cezaiye ve hukukiyyedeki kadın aleyhine olan maddeleri Millet Meclisinden kadın lehine çevrilmesi için talep et! Bunlar sana yrnı bir hayat, neşeli bir saadet günü yaşatacaktır!

Bütün Türk kadınları birleşiniz.. Yaşasın Türk kadınlığı! İleri, daima yeni fikirlere sahip olarak daima ileri!”

22 Haziran 927

Enver Behnan³⁷⁶

³⁷⁶ Haz. Nevin Yurdsever Ateş, **Yeni Harflerle Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu (1925 – 1927) Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını**, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009, S.S. 494 - 495

EK – 4

3.1.2 Fatma Aliye'nin Eserleri³⁷⁷

1891	“Hayal ve Hakikat” (Ahmed Mithad Efendi ile birlikte), İstanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası
1892	“Muhadarat”
1892	“Nisvan-ı İslâm”
1896	“Ref'et” (
1898	“Levayih-i Hayat”
1898	“Udi”
1899	“Taaddut-u Zevcat”, Mahmut Esat ile birlikte, Konstantiniyye, Tahir Bey Matbaası
1899	“Taaddut-u Zevcât için Zeyl” (Çok Eşlilik kitabı için ek), Konstantiniyye, Tahir Bey Matbaası
1900	“Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife”
1900	“İstila-i İslam”, İstanbul, Tahir Bey Matbaası
1901	“Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân” (İslam Dünyasının Ünlü Kadınları)
1901	“Tedkîk-i Ecsâm”
1910	“Enin”
1913	“Kosova Zaferi / Ankara Hezimet-i Tarih-i Osmaninin Bir Devre-i Mühimmesi”
1913	“Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı”, Desaadet, Kanaat Matbaası

"Nisvan-ı İslâm" adlı eseri Fransızca ve Arapça'ya, "Udi" adlı romanı Fransızca'ya çevrilmiştir.

³⁷⁷ <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/fatma-aliye-hanim-topuz/?tur=Alfabetik>

EK – 5

Fatma Aliye Hanım'ın Fotoğrafi

Kaynak:<http://www.istanbulkadinmuzesi.org/fatma-aliye-hanim-topuz/?tur=Alfabetik>

EK – 6

Halide Edip Adivar’ın Fotoğrafi

Kaynak: <https://www.e-kutuphane.com.tr/halide-edip-adivar-kimdir/>

EK – 7

Mihri Müşfik Hanım'ın Fotoğrafi

Kaynak: Haşim Nur Gürel Koleksiyonu

EK – 8

Hatı (Satı) Çırpan'ın Fotoğrafi

Kaynak: Aslı APA, a.g.t.

EK – 9

Safiye Ali'nin Fotoğrafi

Kaynak: İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi

EK – 10

Sabiha Sertel'in Fotografi

Sabiha Sertel, Eşi Zekeriya Sertel ile birlikte

Kaynak: Yıldız Sertel, **a.g.e.**

EK 11

Afife Jale'nin Fotografi

Kaynak: Osman Balcıgil, a.g.e.

EK 12

Remziye Hisar'ın Fotografi

Kaynak: M. Ali Alpar, a.g.e.

EK 13

Hasene Ilgaz'ın Fotoğrafı

Kaynak: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı- Özel Arşivler Koleksiyonu/Hasene Ilgaz Özel Arşivi

EK 14

Süreyya Ağaoğlu'nun Fotoğrafi

Kaynak: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı- Özel Arşivler Koleksiyonu/Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi

EK 15

Sabiha Ziya Bengütaş'ın Fotoğrafi

Kaynak: <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/sabiha-bengutas>

EK 16

Tezer Taşkiran'ın Fotoğrafi

Kaynak: Günseli Naymansoy, **a.g.e.**

EK 17³⁷⁸

Afet İnan ile Atatürk'ün Mektupları

Afet İnan'ın Atatürk'e 3.6.1935 Tarihli Mektubu

Cenevre, 3.6.1935

“Atatürk,

Uzun günler geçti. Yolculuk, yeni üniversite hayatı, yerleşme işleri ve birçok düşünceler hep bugünler içinde yer aldı. Sizden haber aldıkça kuvvet topluyor ve çalışma kudretini kendimde bulabiliyorum. Ankara yolunda iken dil teorinizi, tarih ve tarihten önceki zaman içinde düşündüm. İnsan, Güneş'in aydınlığını ve sıcaklığını yeryüzüne indirdikten sonradır ki, kültür sahasına ilerlemiş ve kendi emeği ile tabiata hâkim olabilmıştır. Ateş'in keşfi, kültür ışığının parlamasını ve bu suretle dilde tekamülü sağlamıştır. Bu, bir düşüncenin kırıntıları. Çankaya Üniversitesi'nde çalışmalar devam ediyordur heralde.

Ben buradaki derslere, gelir gelmez başladım. İmtihan için mecburi olan kısımların profesörlerini tanıdım ve derslerine devam ediyorum. Yalnız Prof. Pittard'ın dersini, benim seçtiğim bölümde gelecek yıl içinde olduğu halde, onun ısrarı ve benim de isteğim üzerine bu seneden almaya başladım. Şimdilik en iyi anlaştığım profesör o. Bizim yeni hafriyattan bahsetmiştim. İlk dersinde, kalabalık bir talebe grubuna, Türkiye'deki bu yeni arkeolojik buluntulardan bahsetti ve üzerinde ehemmiyetle durdu. Fırsat düştükçe gerek dersi gerek konferans hazırlamalarında Türklüğe ve Küçük Asya kültürüne karşı olan admirasyonunu ve ilgisini tebarüz ettiriyor. Bütün bu profesörlerden birçok bilgiler ve metod öğreneceğime inanıyorum. Bir iki ders hariç, diğerlerini anlamakta hiç güçlük çekmiyorum. Bana, üniversite kürsüsüne girişim için öğrettiklerinizi burada tamamlamaya uğraşacağım. Kaydolduğum bölümden başka derslere de şimdilik tecrübe için giriyorum. Mesela, 'Linguistique'i dinleyici olarak takip etmek istiyorum. Çalışma saatlerim dolu olmasına rağmen fırsat buldukça istifade edeceğim.

Derste bir tarih profesörü, Türklük üzerine bilgisizce bir söz kullandı. Rektörün bir lokaldeki toplantısında bu profesörle münakaşa ettim. Bugün aynı profesör seminer konferansları için birçok talebelere ders yaparken, daha önce yaptığı hatayı yerinde olarak tashih etti. Pek memnun oldum. Telgraf cevabınıza teşekkür ederim. Saygı ile ellerinizden öperim.

Afet”

³⁷⁸ Kansu Şarman, **a.g.e.**, SS. 60-65

Afet İnan'ın Atatürk'e 15.2.1938 Tarihli Mektubu

Cenevre, 15.2.1938

“Atatürk,

31.1.1938 tarihli Yalova'dan gönderdiğiniz mektupta Paris'teki çalışmalarından memnun olduğunuzu bildirmeniz bana mükafat oldu. Telgraf cevabınıza da teşekkür ederim. Ben şimdi bu ay zarfında, muayyen olan derslerimin takibi ile beraber, Osmanlı tarihi ekonomisi üzerinde yazmağa başladım. Arşivden gönderilen vesikaların aynen tercümesini yaptırıyorum. Eğer hepsi birden iyi olursa bu mevzuu bir kitap halinde tanzim etmek istiyorum. Neşri belki enteresan olabilir. İmtihan için lüzumlu olan iki sertifikayı, konferansları tamamen bitirerek, aldım.

Etrüskler konferansı üzerindeki tenkit, pek uzun olmadı. Profesör, umumiyetle iyi ve enteresan yazılmış olduğunu tebarüz ettirdi. Yalnız, parantez içinde aynen aldığın yazıların sayfa numaraları olsa idi, iyi olurdu, dedi. Ben umumi bibliyografi verdiğim için buna lüzum görmemiştim. Müsveddemde sayfaların işaretli olduğunu bildirdim.

Bu da böylece bitti. Buradaki aza olduğum Tarih Cemiyeti'nde de Profesör Pittard, bizim Tarih Kongresi üzerine bir konferans yapacaktı. Bir toplantıda iki konferans yapmak adet olduğu için, ben de bir şey yaparım dedim. Cemiyet bunu memnuniyetle karşıladı ve vereceğimiz tarihi 12 Mayıs 1938'e tespit ettik. Ben kongrede yaptığım arkeoloji raporunu, burada söyleyeceğim gibi hazırladım. Türkiye'ye döndüğümde buna dair resim ve haritalar da hazırlarım.

Şimdilik derslerle beraber çalışmalarım bunlar. Arada muhtelif konferanslara ve tiyatroya da gidiyorum.

Bunlar üzerinde nazar-ı dikkatimi çeken bir noktayı size belirtmek isterim. Mevzu doğrudan doğruya Türklere ait olmadan dahi, bahis oraya intikal ediyor.

Bulduğum konferanslardan biri, Prof. Pittard'ın idi. Akademi sosyetesinin toplantısında veriyordu. Mevzu, Avrupa'nın tarihten önceki devirlerinde 'Prehistoire'nda brakisefallerin gelişi. Ecdadımızdan ve bilhassa Anadolu üzerinde durarak, Türklerden çok dostane bir dille konuştu. Dinleyen biz Türkler hep memnun olduk.

İkinci bir konferansı burada Tarih Cemiyeti'nde dinledim. Bir Fransız generali, XIV.Lui'nin kumandanları mevzuu üzerinde verecekti. Konferans, Türklerin Viyana muhasarası ve Orta Avrupa'daki hareketleri etrafında oldu. Bu, Türkleri bilerek ve severek bir konuşma değildi. Bir başka konferans; Macarlardan biri, Macar köylü hayatını resimlerle göstererek anlattı. Türklerle olan menşе birliğine işaret etti. Gösterdiği motifler Türklük damgasını taşıyordu.

Bir sinemaya gittim. Fransızlar Fas'ı aldıklarının yüzüncü yıldönümünü tesit ediyorlar. Yine o da Türk hakimiyetinin bir başka ele geçişi değil mi?

Radyoda Bulgarlar hakkında bir konuşma vardı. Hikayeler Türk atlıları etrafında toplanıyor, iyi ve fena.

Paris'te bir tiyatrodaki hep Türklük üzerinde tabirler geçiyordu. Tabii her nerede ve ne suretle olursa olsun, Türk sözü bütün dikkatimi üzerine çekiyor. Ben de vatanıma karşı olan vazifemi, sizin

fikirlerinizi yaymakla, yapmak istiyorum. Onun içindir ki Tarih Cemiyeti'nde konferans vermeyi kabul ettim. Diğer bütün çalışmalarım bu minval etrafında dönüyor.

Mart haftasında sömestr tatili oluyor. Çalışmalarımı kolaylayıp bir an evvel yurduma kavuşmak istiyorum. Ellerinizden öperim.

Afet”

Atatürk'ün Afet İnan'a 14.6.1938 Tarihli Mektubu

14.6.1938

“İstanbul, Savarona yatı

Afet,

Hasan Rıza Soyak ile, benden mektup beklediğini bildirmiştin. Arzun her gün hatırımdadır. Şifahen Celal'e (Üner) telefonla bildirmek üzere söylemekteyim. Ancak henüz kendim bir şey tespit edemedim.

Vaziyetim şudur; Hastalık durmamış, ilerlemiştir. Vakitsiz ayağa kalkmak, yürümek hususile burunda yapılan atuşman üzerine gelen kuma neticesi, yapılan istirahatleri hiçe indirmiştir. İstanbul'a gelince, Hükümet reyimi almaya dahi lüzum görmeksizin Fissenger'yi getirtti. Yeniden tetkik, muayene yapıldık. Karaciğeri, eski halinden farksız ve karnı, birkaç kiloluk birikmiş su ve gaz dolayısıyla şişkin ve defigüre bir halde buldular. Şimdilik Temmuz on beşe kadar yeni tiretman ve yeni rejim altında repo apsölüyü (kesin istirahati) zaruri buldular. Bunun esası da yatak ve şezlong istirahatidir. Bu müddet sonunda Fissenger tekrar gelecektir. Umumi ahvalim iyidir. Tamamen iadeli afiyet ümit ve va'di kuvvetlidir. Senin için asla merakı ve endişeyi mucip olmamalıdır. Serinkanlılıkla imtihanlarını vererek muvaffakiyetle dönmeni bekler ve muhabbetle gözlerinden öperim.

İkamet için Savarona'yı tercih ettiler. Yat, şimdilik saray karşısında demirlidir.

Malumun olan devlet işleri için, başbakan ve diğer bakanlar sık sık gelip yatta misafir olmaktadır. Nutuk'unu, Şükrü Kaya Türkçeye çevirmektedir. Matbuata verilecektir.

K. Atatürk”

EK 18

Afet İnan'ın Fotoğrafi

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Afet_İnan

EK 19

Nüzhet Toydemir Gökdoğan'ın Fotoğrafi

Kaynak: Kansu Şarman, a.g.e.

EK 20

SABIHA GÖKÇEN'İN ESKİŞEHİR ASKERİ HAVA OKULU MEZUNİYETİ'NDE YAPMIŞ OLDUĞU KONUŞMA³⁷⁹

“Çok değerli komutanlarım, sayın büyüklerim, saygıdeğer öğretmenlerim, buraya bir Türk kızının askeri okuldan mezuniyet töreni için değil, Türk kızlarının gelecekte neler yapabileceğini bizzat görmek, öğrenmek ve onlara destek olmak için geldiğinize inanıyorum. Beni bu ulus yetiştirdi. Beni Atatürk yetiştirdi, beni sizler yetiştirdiniz. Bu yolda yarınlara erişmek, yetişmek için can atan nice genç kızlarımızın mevcut olduğuna inanmanızı isterim. Her Türk kızının kanında, barış için savaşmaya hazır bir yüceliğin dolaştığı bir gerçektir. Ben işte o kızlardan biriyim. Orduma, komutanlarıma, öğretmenlerime ve hepsinin üzerinde büyük Atatürk'üme, onun ilkelerine bağlıyım. İstikbalin göklerde olduğuna inanan devlet başkanımızın, bu geleceği hazırlamak istediği sivil ve askeri havacılar arasında bulunmak tariflere sığmaz bir onur vermektedir bana... bu heyecanımı ve onur duygumu, hayatımın sonuna kadar yaşatacağımdan emin olmanızı istirham ederim.

Değerli Komutanlarım, sayın büyüklerim, saygı değer öğretmenlerim; Dersim'deki görevim dolayısıyla bendenize layık olmadığım teveccühlerde bulundunuz. Bu bir görevdi. Yerine getirilmesi gerekli askeri bir görev. Benim yaptığım da bunun dışında birşey değildir. Gökçe'nin yerinde Fatma ya da Ayşe olsaydı, o da bu görevi seve seve, gözünü kırpmadan yapacak, yerine getirecek kahramanlaşacaktı. Benim diğer Türk Kızlarından hiçbir üstünlüğüm yoktur. Yalnız onlardan şanslı olan tarafım Atatürk gibi yüce bir kişinin manevi evladı olarak yetişmem, insanlığı, yurtseverliği, kısaca her türlü fazileti ve üstünlüğü ondan öğrenmeye çalışmış olmam, ondan ders almış bulunmamdır. Savaşta ve barışta, göklerimizizi korumaya ülkemizi bölmeye yeltenenlerle içte ve dışta savaşmaya, Atatürk ilkelerinden ve onun gösterdiği yoldan ayrılmamaya huzurlarınızda bir kere daha and içerim.”

³⁷⁹ Ayşe Cebesoy Sarıalp, a.g.e., S.S. 51-52

EK 21

Sabiha Gökçen'in Fotoğrafi

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Sabiha_Gökçen

EK 22

Jale İnan'ın Fotoğrafi

Kaynak: <https://kvmgm.ktb.gov.tr>